T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMANIN BOYUTLARI: İSTANBUL - KÜÇÜKÇEKMECE ÖRNEĞİ

DUYGU HOBAN

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYTÜL ÇOLAK

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu HOBAN tarafından hazırlanan **YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMANIN BOYUTLARI: İSTANBUL – KÜÇÜKÇEKMECE ÖRNEĞİ** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca **11.06.2019 Salı** günü saat **……15:00.-** ..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *...Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYTÜL ÇOLAK	Kabul Edilmesine	
DR. ÖĞR. ÜYESİ KÜRŞAD HACITAHİROĞLU	Kabul Edilmesine	
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSKENDER GÜMÜŞ	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10258332
Yazar Adı / Soyadı	DUYGU HOBAN
T.C.Kimlik No	37331122552
Telefon	5362066577
E-Posta	duyguhoban@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul - Küçükçekmece Örneği
Tezin Tercümesi	The Dimensions of Poverty and Social Exclusion: Sample of Kucukcekmece / Istanbul
Konu	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri = Labour Economics and Industrial Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	212
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ AYTÜL ÇOLAK
Dizin Terimleri	Yoksulluk=Poverty ; Sosyal dışlanma=Social exclusion
Önerilen Dizin Terimleri	Yoksulluk, Sosyal dışlanma, İstanbul, Küçükçekmece ilçesi

25.06.2019

İmza:.....

Tezin Adı: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul - Küçükçekmece Örneği

Hazırlayan: Duygu HOBAN

ÖZET

Yoksulluk, yaşamın devamı için gereken temel ihtiyaçları karşılayacak gelir seviyesine sahip olmamaktır. Geçmişten günümüze kavramda değişiklikler yaşanmıştır. Ekonomik yokluktan bahseden kavram, sosyal ve psikolojik ihtiyaçların yokluğunu da kapsayan bir hâl almıştır. İnsan, sosyal bir varlıktır ve sosyal düzen içerisinde bir yeri olmalıdır. Bu hususta yoksulluktan sosyal dışlanmaya doğru yeni bir kavram önem kazanmaktadır. Yoksul bireyler yeterli tüketememekte ve kamusal imkânlara sınırlı erişim sağlamakta, akabinde toplumun dışına itilmektedirler. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın arasındaki sıkı ilişki ve meydana gelen etkiler sebebiyle konu oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı, yoksul bireylerin sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıklarının tespit edilmesi ve yaşayanların hangi boyutlarda yaşadıklarının ortaya konulmasıdır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, alan çalışması bölümünde yüz yüze görüşme (mülakat) tekniğinden faydalanılmıştır. İstanbul'un, Küçükçekmece ilçesinde yaşayan 40 görüşmeci seçilerek yaşadıkları yoksulluk ve sosyal dışlanmanın boyutları ele alınmıştır. Yoksul bireylerin tamamına yakını sosyal dışlanma yaşadıklarını ifade ederlerken yaşamadığını söyleyen az sayıda birey bulunmaktadır. Sosyal dışlanma yaşamadığını söyleyen kişilerin de aslında toplumla bütünleşme sağlayamadıkları ortaya konulmuştur. Buna rağmen az sayıda bireyin dışlanma yaşamadıklarını ifade etme sebebinin, çevrelerindeki kişilerle benzer imkânlara sahip olmalarından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Birçok sebebi olmakla birlikte sosyal dışlanmanın en kuvvetli sebebinin yoksulluk olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, İstanbul, Küçükçekmece İlçesi.

Name of Thesis: The Dimensions of Poverty and Social Exclusion: Sample of Kucukcekmece / Istanbul

Prepared by: Duygu HOBAN

ABSTRACT

Poverty, means not having income that will meet the basic needs for maintaining the life. There have been changes in the concept from past to present. The concept referring to economic absence has also included the absence of social and psychological needs. Human is a social being and must have a place in the social order. In this respect, a new concept from poverty to social exclusion is gaining importance. Poor people can not consume enough and are given limited access to public facilities and then are pushed out of society. The issue is very important because of the close relationship between poverty and social exclusion and the effects that occur. The aim of this study is; to determine whether or not the poor are experiencing social exclusion and to determine the dimensions of the inhabitants. For the purpose of the study, face-to-face interview (interview) technique was used in the field study section. 40 interviewees living in Istanbul's Kucukcekmece district were selected and the dimensions of poverty and social exclusion were discussed. Almost all poor people say that they experience social exclusion however there are few that say they don’t experience social exclusion. It has been revealed that people who say that they do not experience social exclusion cannot actually achieve integration with society. However, the reason why a small number of individuals did not experience exclusion was found to be due to the fact that they had similar opportunities with people around them. Although there are many reasons, it has been stated that poverty is the most important reason for social exclusion.

Keywords: Poverty, Social Exclusion, Istanbul, Kucukcekmece District.

ÖN SÖZ

Küreselleşen dünyamızda yoksulluk ve sosyal dışlanma her geçen gün daha vahim bir hâl almaktadır. Dolayısıyla bireylerin toplumla bütünleşmelerinin önünde çeşitli engeller ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma, birbirlerinin nedeni olabildiği gibi sonucu da olabilmektedirler. Sadece dezavantajları yaşayan birey ve hanelerde değil, toplum üzerinde çeşitli olumsuzluklar yaratması sebebiyle yoksulluk ve sosyal dışlanma oldukça önemlidir. Dışlanma Çağı olarak tasvir edilen günümüzde, eğer ülkelerin sosyal politika araçlarında doldurulması gereken boşluklar bulunuyorsa toplumda huzursuzluklar yaşanacak; bu huzursuzluklar sosyal patlama ile sonuçlanacaktır. Bu çalışmada, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın birbirleriyle etkileşimleri incelenmiştir. Öncelikle yoksulluğun, sosyal dışlanma üzerindeki etkisi ele alınmış; daha sonra sosyal dışlanmanın tüm boyutlarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Güler yüzünü hiçbir an eksik etmeyen, beni sınırlamak yerine istediklerimi yapmam için cesaretlendiren değerli hocam, tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aytül ÇOLAK'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Saygı duyduğum akademisyenliğinin ötesinde her zaman bir abi gibi bana destek olan, önemli kararlarımda fikirleriyle varlığını hissettiren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Kürşad HACITAHİROĞLU'na teşekkürü bir borç bilir, saygılarımı sunarım. Üniversitede aldığım ilk dersten bu yana akademik katkılarıyla yol gösterici olan, başta bölüm başkanımız Prof. Dr. Ayhan GENÇLER'e ve tüm bölüm hocalarıma saygılarımı sunarım.

Alan çalışmamda görüşmecilere ulaşmamı daha kolay hâle getiren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı çalışanlarına teşekkür ederim. Çalışmamın bu şekilde sonuçlanmasında katkıları büyük, değerli görüşmecilerime; ayırdıkları vakit, gösterdikleri ilgi ve sabırları sebebiyle sonsuz teşekkürler.

Sevgili ailem; her anımda yanımda olan, maddi manevi desteklerini esirgemeyen, beni doğru bir Türk genci olarak yetiştiren babamın ve annemin haklarını hiçbir zaman ödeyemem. Her zaman olduğu gibi tez sürecimde de gösterdikleri sabır, şefkat ve manevi destekleri için annem Ünver HOBAN'a, babam Erkan HOBAN'a ve ablam Cansu HOBAN YILDIRIM'a sonsuz teşekkürlerimi, sevgilerimi sunarım. Onlar iyi ki varlar, iyi ki yanımdalar.

Duygu HOBAN

Edirne - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖN SÖZ ..... **iii**

ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **4**

1. YOKSULLUK **4**

1.1. Yoksulluk Kavramı 4

1.1.1. Yoksulluğun Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkışı ve Yoksulluk Tanımları 4

1.1.2. Yoksula Bakış 6

1.1.3. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi 8

1.2. Yoksulluk Kıstasına Göre Yoksulluk Türleri ve Yoksulluğun Farklı Görünümleri 11

1.2.1. Mutlak Yoksulluk 11

1.2.2. Göreli Yoksulluk 12

1.2.3. İnsani Yoksulluk 13

1.2.4. Öznel Yoksulluk 14

1.2.5. Yoksulluk Kültürü 15

1.2.6. Kadın Yoksulluğu 16

1.2.7. Çalışan Yoksulluğu 18

1.2.8. Kentsel Yoksulluk 19

1.2.9. Kırsal Yoksulluk 22

1.3. Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri 23

1.3.1. Gelir Temelli Yoksulluk Ölçümleri 24
1.3.1.1. Kafa Sayısı Endeksi 24
1.3.1.2. Yoksulluk Açığı Endeksi 25
1.3.1.3. Yoksulluk Açığının Karesi Endeksi 26
1.3.1.4. Sen Yoksulluk Endeksi 27
1.3.1.5. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi 28
1.3.1.6. Leyden Endeksi 30
1.3.2. Bileşik Yoksulluk Endeksleri 31
1.3.2.1. İnsani Gelişme Endeksi 31
1.3.2.2. İnsani Yoksulluk Endeksi 33
1.3.2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi 34
1.4. Yoksulluğun Nedenleri 37
1.4.1. Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk 38
1.4.2. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk 40
1.4.3. Eğitim ve Yoksulluk 41
1.4.4. İşsizlik ve Yoksulluk 42
1.4.5. Göç ve Yoksulluk 43
1.4.6. Demografik Unsurlar ve Yoksulluk 44
İKİNCİ BÖLÜM 46
2. SOSYAL DIŞLANMA 46
2.1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Gelişimi 46
2.2. Sosyal Dışlanmanın Ölçülmesi 50
2.3. Sosyal Dışlanmanın Paradigmaları 51
2.3.1. Dayanışma Paradigması 51
2.3.2. Uzmanlaşma Paradigması 52

2.3.3. Tekelci Paradigma 53
2.4. Sosyal Dışlanmanın Farklı Profilleri 55
2.4.1. Çok Boyutlu Yoksunluk Süreci 55
2.4.2. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması 56
2.4.3. Temel Haklardan Yoksunluk 57
2.4.4. Yapabilirlik Yoksunluğu 57
2.5. Sosyal Dışlanmanın Boyutları 58
2.5.1. Mekânsal Boyutu 58
2.5.2. Sosyal ve Kültürel Boyutu 60
2.5.3. Siyasal Boyutu 61
2.5.4. Ekonomik Boyutu 62
2.6. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri 63
2.6.1. Yapısal Nedenler 63
2.6.1.1. Küreselleşme Süreci 63
2.6.1.2. Göç Hareketleri 64
2.6.1.3. İşgücü Piyasalarında Değişim 66
2.6.1.4. Gelir Dağılımında Meydana Gelen Bozukluklar 68
2.6.1.5. Eşitsizlikler 69
2.6.1.6. Sosyal Koruma Yetersizliği 70
2.6.2. Şahsa Bağlı Nedenler 72
2.6.2.1. Aile Yapısındaki Değişim 72
2.6.2.2. Cinsiyete Bağlı Ayrımcılık 73
2.6.2.3. Yaşa Bağlı Ayrımcılık 74
2.7. Sosyal İçerme ve İçerme Aracı Olarak Sosyal Yardımlar 76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 78

3. İSTANBUL – KÜÇÜKÇEKMECE İLÇESİ ALAN ÇALIŞMASI 78

3.1. İstanbul-Küçükçekmece İlçesi 78

3.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı 80

3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı 80

3.4. Araştırmanın Uygulanması 81

3.5. Araştırmanın Bulguları 83

3.5.1. Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular 83

3.5.2. Bireylerin Göçmenlik Durumlarına İlişkin Bulgular 88

3.5.3. Hane Bireylerinin İstihdam Durumları ve Aile Ekonomisine Katkılarına İlişkin Bulgular 94

3.5.4. Gelir ve Sosyal Güvenceye İlişkin Bulgular 99

3.5.5. Kamusal Hizmet ve Kamusal Alanlardan Yararlanmaya İlişkin Bulgular 106

3.5.6. Tüketime İlişkin Bulgular 112

3.5.7. Evin Türü ve Memnuniyet, Mülkiyet Durumuna İlişkin Bulgular 116

3.5.8. Sosyal İlişkiler ve Boş Vaktin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular 119

3.5.9. Mutluluk Duygusu ve Gelecekten Beklentilere İlişkin Bulgular 124

3.5.10. Dışlanmanın Siyasi Boyutuna İlişkin Bulgular 130

3.5.10.1. Bireylerin Siyasi Katılıma Yönelik Düşünceleri 130

3.5.10.2. Alınan Yardımların Siyasetle Etkileşimine İlişkin Bulgular 136

3.5.11. Bireylerin Hak ve Çıkarlarını Korumalarına İlişkin Bulgular..... 141

3.5.12. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutlarına İlişkin Bulgular 145

3.5.12.1. Yoksulluk Algısı, Yoksulluğun Sebepleri ve Yoksulluk Kültürüne İlişkin Bulgular 145

3.5.12.2. Sosyal Dışlanmanın Boyutları 156

3.5.12.3. Yoksul Bireylerin Başkasını Dışlamalarının Boyutları 167

3.5.12.4. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadeleye İlişkin Bulgular 174

SONUÇ 182

KAYNAKÇA 190

EKLER 209

EK - 1: Görüşme Soruları 209

EK - 2: Görüşmeci Tablosu 212

ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Göstergeleri 36
Tablo 1: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Farkları 9
Tablo 2: İGE İçin Max. ve Min. Değerler 32
Tablo 3: Silver'in Sosyal Dışlanmaya İlişkin 3'lü Paradigması 54
Tablo 4: Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Bilgileri 84
Tablo 5: Eğitim Seviyesinin Cinsiyete Göre Dağılımı 86
Tablo 6: Medeni Durumun Cinsiyete Göre Dağılımı 87

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FGT	: Foster-Greer-Thorbecke
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	: International Labour Organization
IMF	: International Monetary Fund
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İnsani Gelişme Raporu
İKO	: İşgücüne Katılım Oranı
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
JIM	: Joint Inclusion Memorandum
KSO	: Kafa Sayım Oranı
No.	: Number
s.	: Sayfa
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
SHM	: Sosyal Hizmet Merkezleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TCEE	: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UNDP	: United Nations Development Programme

UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
Vb.	: Ve benzerleri
Vd.	: Ve diğerleri
Vol.	: Volume
WTO	: World Trade Organization

GİRİŞ

Dünyamızda yaşanan küreselleşme ile birlikte bir taraf zenginleşirken bir taraf eşitsizlikler ve adaletsizliklerle karşılaşmaktadır. Bu olumsuzlukları yaşayan ülkelerde, geçmişten bu yana var olan yoksulluk daha korkutucu bir hâle gelmektedir. Sosyal politika alanına girmesi 1970'leri bulan sosyal dışlanma kavramı da eşitsizlikler ortamında önemli bir konu olarak kendini göstermektedir. Küreselleşme sürecinin etkileri doğrultusunda sosyal devletler küçülmekte ve bireyleri kendi başlarına bırakmaktadırlar. Hâlbuki yapılması gereken, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı birlikte mücadele etmektir.

Yoksulluk geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli toplumsal sorunlardan biridir. Yoksulluk; bireylerin yaşamını idame ettirebilmeleri için, temel ihtiyaçlarını karşılayacak asgari bir gelir seviyesine sahip olmamalarıdır. Evrensel bir yoksulluk tanımı yapılamadığı gibi kavramda, her geçen gün değişiklikler yaşanmaktadır. Mutlak yoksulluğun yerine göreli yoksulluk önem kazanmaktadır. Bireyler zaruri ihtiyaçlarını karşılasalar dahi toplumun ortalama refah seviyesinin gerisinde kaldıkları takdirde yoksul sınıfında yer almaktadırlar. Zamanla önem kazanan başka bir husus, yoksulluk kültürüdür. Yoksul kişiler; yoksulluktan kurtulamayacaklarını düşünerek çabalamayı bırakan, çaresiz kişilerdir. Kendilerine ait bir alt kültüre hapsolmakta ve bu durum özellikle günümüz kentlerinde ciddi boyutlara ulaşmaktadır. İşgücü piyasalarının şartları, uzun süreli işsizlik, adil olmayan gelir dağılımı, eğitimsizlik ve bazı demografik unsurlar yoksulluğa sebep olan önemli faktörler arasındadır.

Sosyal dışlanma için birçok tanım yapılmaktadır. En genel ifade ile kişinin, toplumun dışına itilmesidir. Bireyler kamusal mal ve hizmetlere tam erişim sağlayamamaktadırlar. Farklı ülkeler tarafından sosyal dışlanma için; sınıf altı, sınıf dışı, marjinallik, yabancılık, yeni yoksulluk, tercih edilen diğer isimler arasında yer almaktadır. Sosyal dışlanmaya sebep olan birçok yapısal ve demografik unsur bulunmaktadır. Özellikle yoksul bireylerin, dinamik ve çok yönlü sosyal dışlanma

sürecini yaşamaları olağandır. Sosyal bütünleşme sağlayamayan bireyler kendilerine özgü bir yaşam alanı yaratmakta ve zamanla, dışına itildikleri topluma yabancılaşmaktadırlar. Bu noktada mekânsal, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel boyutlarla dışlanan bireylere ilişkin, etkili sosyal politikalar geliştirilmez ise tüm toplum için tehlikeli sonuçlar doğabilecektir.

"Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul – Küçükçekmece Örneği" başlıklı tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın asıl amacı; İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde; yoksul bireylerin, sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıklarının tespit edilmesidir. Toplumla bütünleşme sağlayamayan yoksul bireylerin, yaşadıkları sosyal dışlanma boyutlarının ortaya konulması amaçlanan diğer hususdur.

Günümüz şartlarında yoksulluk ve sosyal dışlanmanın derin bir şekilde yaşanması, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çünkü sosyal dışlanma ve yoksulluk artık gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke farkı olmaksızın yaygınlaşmakta ve sadece sorunları yaşayan birey ve haneleri değil aynı zamanda tüm toplumu etkilemektedir. Sosyal dışlanmayı doğuran tek sebep olmamakla birlikte en önemli tetikleyicilerden biri yoksulluk olgusudur. Bazen yoksulluk ve sosyal dışlanma aynı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmakta bazense direkt olarak birbirlerinin nedeni veya neticesi olabilmektedirler. Bu durum iki kavram arasında kargaşa yaşanmasına sebep olmaktadır. "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul – Küçükçekmece Örneği" adlı tez çalışması, bu bağlamda yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisini daha iyi anlamamız için bize yol gösterici olacaktır.

Bu çalışma, literatür taraması ve alan araştırmasından oluşmaktadır. Alan çalışması için nitel araştırma yöntemlerinden mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından, diğer kurum ile kuruluşlardan yardım alan, yoksul sınıf içinde bulunan 40 görüşmecinin, yoksulluk ve sosyal dışlanma deneyimlerine yönelik açık uçlu sorular sorulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde yazın taraması yapılmış, yoksulluk ana başlığı altında bir çerçeve oluşturulmuştur. Yoksulluğun tanımları, gelişimi, yoksula bakış, yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Diğer alt başlıklar, yoksulluk kıstasına göre yoksulluk türleri ve yoksulluğun farklı görünümleridir. Başka bir alt başlık altında yoksulluğun ölçüm yöntemleri ele alınmıştır. Yoksulluğun ölçüm yöntemleri, gelir temelli yoksulluk ve bileşik yoksulluk endeksleri olmak üzere başlıca iki sınıfa ayrılmıştır. Birinci bölümün son konusu yoksulluğun nedenleri de diğer alt başlıklarda olduğu gibi ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın yazın taraması ile oluşturulan ikinci bölümünde ise ana başlık, sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanmanın tanımları ve tarih içerisindeki gelişmeleri, sosyal dışlanmanın ölçülmesi ve farklı profilleri ele alınan başlıklardır. Sosyal dışlanmanın nedenleri detaylı şekilde ele alınmış; ilk olarak yapısal ve şahsa bağlı olarak ikiye ayrılan nedenler, daha sonra kendi içlerinde de çeşitli başlıklara ayrılmışlardır. Sosyal dışlanmanın paradigmaları ile boyutları, incelenen diğer konulardır. Sosyal dışlanmanın telafisini sağlayan sosyal içerme ve içerme aracı olarak sosyal yardımlara da yer verilmiştir.

Son olarak, üçüncü bölümde yoksulluk ve sosyal dışlanmaya yönelik alan çalışması yapılmıştır. Bölümde İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinden bahsedilmiş; daha sonra araştırmanın önemi, amacı, yöntemi, kapsamı, uygulanışı hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ardından mülakat aracılığıyla elde edilen yanıtlara yer verilmiştir. Alan araştırmasında toplanılan yanıtlar ve elde edilen gözlemler birlikte analize tabi tutularak kapsamlı bulgular elde edilmiştir. Elde edilen verilere yönelik çözüm önerilerine, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadeleye ilişkin bulgular başlığı altında yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
1. YOKSULLUK

1.1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, geçmişten günümüze bazı toplumlar ve bilim insanları tarafından farklı biçimlerde ele alınsa da çoğunlukla bertaraf edilmesi için çaba sarf edilen bir olgudur. Genel bir ifade ile evrensel bir yoksulluk tanımı yapılamamaktadır. Ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, bireyden bireye herkes için yoksulluk farklı anlamlar içermektedir. Eşit imkânlara sahip bireylerden biri, isteklerinden dolayı diğerinden daha yoksul olarak kabul edilebilir. Kısacası bu farklı yönelimler, kavramın açıklanışını zorlaştırarak çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Belirtilmelidir ki evrensel bir yoksulluk tanımı yapılamasa da yoksulluk her toplumda farklı şekillerde kendini gösterse de bireyler üzerinde bıraktığı birçok etki birbiriyle aynıdır.

1.1.1. Yoksulluğun Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkışı ve Yoksulluk Tanımları

Yoksulluk kavramının tarihine bakıldığında oldukça eskilere dayandığını ifade etmek gerekmektedir. Bu nedenle yoksulluğa, geçmiş zamanlarda birçok düşünürün katkısı büyüktür. 17. yüzyılda başta John Locke ve diğer düşünürler, mülkiyet haklarına yönelerek liberalizmin gelişmesini ve siyasi kuram olarak yer almasını sağlamışlardır. Özel mülkiyeti destekleyen kuramcılar; öteki taraftan özel mülkiyetin yoksula yardımı engellememesi gerektiğini, bireysel ve toplumsal refahın gerekliliği olarak yoksullara yardım edilmesini vurgulamışlardır. Genel olarak bakıldığında liberaller içinde farklı eğilimler olsa da ortak düşünce, yoksulluk sorunlarına her zaman değer verilmesi ve toplum içerisindeki düzenin korunması için bu sorunla mücadele edilmesi gerektiğidir (Şenses, 2017: 32).

Endüstrileşmenin yaşanması da düşünürlerin yoksulluk ile ilgilenmelerine zemin hazırlamış ve bu zemin giderek sağlamlaşmıştır. 18. ve 19. yy. da yoksulluk meselesinin üzerinde düşünüldüğü görülmektedir. Özellikle A. Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eseri ile ülkeler varlıklı hâle gelirken çelişkili olarak yoksulluğun da arttığına dikkat çekerek literatüre en önemli katkısını sağlamıştır. 19. yy. da da düşünürler, bu anlayıştan yola çıkarak yeni çalışmalar meydana getirmeye başlamışlardır. Sanayi İnkılabı, İngiltere ve ardından diğer ülkelerde boy gösterdikçe toplumdaki yoksulluk kitlesel hâle gelmiş ve sosyalistler de durumla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu tarihlerden sonra bakış açısı olarak değişiklikler yaşansa da yoksulluk sorunu hızlı bir biçimde büyümeye devam etmektedir (Boratav, 1976: 19).

Yoksulluğun daha önce de belirtildiği gibi birbirinden farklı tanımları mevcuttur. En genel yorumla; dar anlamda yoksulluk ile barınacak bir yere sahip olmayan bireyin, açlıktan ölme noktasına geldiği ifade edilmektedir. Geniş anlamda yoksulluk ise gıda, barınma, giyinme gibi yaşamın devamı için gerekli diğer olanakların, bireye yettiği hâlde toplumun ortalama düzeyiyle kıyaslandığında geride kalmasıdır (Çilingiroğlu, 2009: 24).

Anand ve Sen'e göre (1997: 2) yoksulluk, tek boyutlu olarak ele alınmamalıdır. Aslında günümüz Birleşmiş Milletler anlayışına benzeyen bir tutumla yaklaşmışlar, bireyin çok boyutlu bir yoksunluk süreci yaşaması şeklinde tanımlama yapmışlardır. Sadece zorunlu gereksinimleri karşılayamamak ile ifade etmenin doğru olmadığı yoksulluk, katlanılabilir bir hayat için tüm imkânlardan yoksunluğu işlemektedir.

Yoksulluk, tüketim toplumumun gereklerini taşıyamamaktır. Yoksul kimseler, sadece tüketim yaparak hayatlarını sürdürebilecekleri sosyal düzen içinde yeterince tüketememektedirler (Bauman, 1998: 2). İlk çağ toplumlarında üretimden yoksulluk önemli iken günümüzde gelinen nokta, tüketemiyorsan yoksulsun, anlayışıdır.

Dünya Bankası gibi kuruluşların yoksulluğu ifade edişleri ve uluslararası bir yoksulluk sınırı belirlemeleri önemlidir. Genel anlamda asgari bir geçim düzeyine erişememek olarak yoksulluğu gören DB' nin; daha önceleri günlük 1.25 dolardan az kazancı olan bireyleri yoksul kabul etmesi zamanla satınalma gücü paritesindeki değişikliklerle bir revizyon geçirmiştir. Günlük 1.90 dolardan daha az bir düzeyde geliri olan bireyler aşırı yoksul olarak tanımlanmaktadır (World Bank, http://www.worldbank.org/en/publication/global-monitoring-report/poverty-forecasts-2015, Erişim Tarihi: 01.08.2018).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı içinse Dünya Bankası' nın aksine yoksulluk, daha insani boyutlarda ele alınarak tanımlar yapılmaktadır. İnsani gelişme için gerekli olan fırsatlardan yoksun olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bunlar; standart bir yaşam, hürriyet, ömür boyu sağlık, saygınlık ve bireyin kendine olan güveni şeklinde örneklenebilir. BM, Dünya Bankası'nın sadece parasal ifade edişinin önüne geçmek istemiştir. Böylece yoksulluğun tüm boyutlarıyla ele alınabilmesi için geniş ve özellikle sosyal nitelikli verilere gereksinim duyulmaktadır. UNDP kendi tanımına uygun olarak yoksulluğa dair; yaşam beklentisi, eğitim, çocuk ölüm oranları, satınalma gücü paritesi gibi birçok göstergeden yararlanmaktadır (Uzun, 2003: 157).

1.1.2. Yoksula Bakış

Yoksulluğun; yoksul olmayanlar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu düşünen insanlar vardır ve diğer insanlar için yoksulları, bir tehlike olarak görmektedirler. Tıpkı bir bulaşıcı hastalık gibi toplumda tembelliği, hırsızlığı, birçok kötü alışkanlığı yayacakları düşünülür. Yoksullar suçludur çünkü çalışmamaktadırlar. Dolayısıyla onlara balık tutulması öğretilmedir, fikrinin temelinde hep yoksulların suçlanması ve tembelliği bıraktırma fikri yatmaktadır (Buğra, 2005: 3).

Bir grup düşünür, geçmiş toplumlarda zenginler için yoksul kimselerin bulunması gerektiğini dile getirmektedir. Hatta yoksulların durumunu iyileştirici yasaları bile kabul etmemişlerdir. Özellikle Klasik İktisatçılar, sistemin işleyebilmesi amacıyla toplumda yoksulların var olması gerekliliğine inanmaktadırlar. Sadece yapılacak şey, mevcut işleri hem yoksullar hem de zengin kesim için çekici hâle getirmektir. Ayrıca düşünürler yoksulluğu çözmek yerine açlığın yaptırımını etkin kılmak gerekliliğini ve aç kalan yoksulların devlet yardımı istemeden işgücüne katılma arzusunda bulunacakları fikrini savunmaktadırlar (Robert ve Rahnema, 2011: 190-191).

Yoksullar hakkında farklı çevrelerden farklı bakış açıları olduğunu söylemiştik. Yoksullukla mücadele edilmesinin düşünüldüğü gibi yoksullara yardım etmeyen, dışlayan, kendi suçlarından dolayı bu şekilde yaşadıklarını düşünen toplumların olduğu aşikârdır. Tam da bu noktada; ülkemiz açısından da önemli olabileceğini düşündüğümüz İslamiyet'in, yoksula bakışına yer verebiliriz.

Kur'an ayetlerinden örnek vererek İslam toplumlarında yoksula bakışı görmek mümkündür. *Onların mallarında yoksulların hakkı vardır* [Zâriyât: 51/19], *akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver* [Rûm: 30/38] görüldüğü üzere ayetlerin mealleri bize yol göstericidir (Altıntaş ve Şahin, 2004). İslamiyet için farz olan zekât ve vacip olan kurban kesilmesinin temelinde, yoksula yardım düşüncesi vardır. *Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir* hadis-i şerifi ile de İslam toplumlarının yoksula, aç kalana, düşküne yaklaşımı en güzel şekliyle ifade edilebilir.

İslam toplumlarında yoksullara yönelik en önemli kurumlar vakıflardır. Sosyal yardımların bu şekilde yapılması hayırseverliği disipline edilmiş bir yardıma dönüştürmüştür. Yoksulluğun hiç yaşanmadığını, insanların muhtaç olmadığını savunamamakla birlikte kamusal desteklerin ve vakıfların mevcudiyeti, yoksulları diğer toplumlardaki gibi hor görülüp itilip kakılmaktan kurtarmıştır (Açıkgöz, 2012: 34-35). Oysaki günümüzde yaşanılan neoliberal dönemin şartlarını göz önüne

aldığımızda bu kurumlar, giderek iyileşse bile mücadelede zorlandığımız ortadadır. Maalesef günümüzde ahlaki olarak büyük bir kayıp yaşanmakta, insanlar duyarsızlaşmaktadırlar. İslam inancıyla bağdaşmayan bir şekilde yoksula bakış, giderek korkutucu bir hâl almaktadır. Hatta yoksulları görmemek için bazı yerlere bakılmamaya başlanmıştır.

Yoksulluk ve yoksullara bakışı ele aldığımızda "Yoksul kimdir?" sorusunun cevaplanması gereklidir. Giddens' a göre yoksullar için kesin bir profil çizmek zordur. Çünkü yoksulluk zamanla değişebilir, farklı yansımaları olabilir. Ancak en yüksek ihtimalle yoksulluk yaşıyor diyebileceğimiz insanlar; işsizler, bir işte istihdam edilse de bu istihdam durumunun güvenliği olmayan bir işle sağlanmış olması, hastalar, yaşlılar, etnik azınlık gruplarda yer alan fertler ve çoğunlukla tek ebeveynli ailelerin bireyleridir. Yaşlılığın beraberinde doğabilecek emeklilik unsuru da önemlidir. Emekli kişilerin birçoğunun, yaşamının ileri dönemlerinde yoksulluk yaşaması muhtemeldir (Giddens, 2005: 313-314).

1.1.3. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

1980'lerin sonunda literatürde yoksulluktan, sosyal dışlanmaya doğru bir kayma gerçekleşmektedir. Yoksulluk problemlerinin sadece zenginlik olmaması ile açıklanması yerine sosyal ve siyasi katılımında etkisi ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişikliği, kayıt dışı ağların çoğalması gibi çeşitli olgularında etkili olabileceği açıklanmaya başlanmıştır. Ancak bu açıklamalar literatürde bir de kavram kargaşası meydana getirmiş durumdadırlar. Yoksulluk ve sosyal dışlanma, bazı kaynaklarca aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Karakaş, 2010: 10).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki, farklı çevrelerden farklı yorumlarla ifade edilmektedir. Sosyal dışlanma yaşayan bireyler arasında yoksul bireyler bulunmaktadır. Lakin yoksul olmayan bireyler de yaşadıkları çeşitli olumsuzluklar sonucunda toplumun dışına itilebilmektedirler. Bazı zamanlarda yoksul olmadığı hâlde dışlanma yaşayan birey; yaşadığı dışlanma beraberinde

istihdam edilememekte veya enformel sektörde düşük ücret ve güvencesiz şartlarda çalışmakta, yoksullukla karşılaşmaktadır. Durum böyle olduğu için iki kavram arasındaki ilişkiye verilmesi gereken önem ortadadır. Kavram kargaşasına rağmen yoksulluk veya sosyal dışlanma arasında önemli farklar mevcuttur.

Tablo 1: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Farkları

YOKSULLUK	SOSYAL DIŞLANMA
Maddi Kaynaklar	Topluma Katılım
Sonuçlar	Süreçler
Ekonomik özgürlüğün sağlanması	Tüm yurttaşlık haklarına sahip olma
Dağıtımsal	İlişkisel
Tek Yönlü Boyutluluk	Çok Yönlü Boyutluluk
Hedef Aşağıdan Yukarıya Hareket	Hedef Dışarıdan İçeriye Hareket
Ölçüm Yapılması Kıyasla Daha Kolay	Ölçülmesi Zor

Kaynak: Kenyon, Lyons, Raffery, 2002: 208; Şahin, Tijen, "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", *Yardım ve Dayanışma Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2010, s. 77' den uyarlanmıştır.

Sosyal dışlanma genel ifade ile bireylerin toplumun kalanıyla entegrasyon sağlayacak hem ekonomik hem sosyal bir dizi çıkar, menfaatten yoksunluk durumu anlamına gelmektedir. Sosyal dışlanmaya dair herkes tarafından kabul görülecek bir tanım yapılması oldukça güçtür. Sebebi ise yoksullukla ilişkili olarak ortaya atılan bu kavram için; yoksulluk kavramına ilişkin evrensel bir tanımın yapılamaması ve kişiden kişiye, toplumdan topluma değişen bir yapıya sahip olmasıdır (Durusoy Öztepe ve Ünlütürk Ulutaş, 2013: 309).

Sosyal dışlanma, özellikle Fransa'dan literatüre dâhil olmakta ve bu durum tesadüfi olmamaktadır. Çünkü yoksulluk kavramı pragmatist liberal sistem ve Hristiyan hayırseverliğiyle bağlantılı görülmekte ve Fransız düşünürler bu kavramı

kullanmak istememektedirler. Kavrama alternatif arayışında olarak sosyal dışlanmayı ortaya atmışlardır (De Haan, 2000: 23).

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın birbirine yönelik ilişkisinde çeşitli görüşler bulunmaktadır ve Fransa'dan bahsedildiğinde sosyal dışlanma kavramını ilk kez 1970'lerde kullanan Rene Lenoir'e yer verilmesi gerekmektedir. Onun için de yoksulluk, sosyal dışlanma sonucunu doğuran bir faktör olmakta, buna karşın sadece dışlanma yaşayan kişilerin yoksul olmadığı başka birçok dezavantajında bulunması gerektiğini öne sürmektedir (Hekimler, 2012: 20).

Sosyal dışlanma; birçok sorunu birlikte irdeleyen yoksulluk, işsizlik, ayrımcılık, güvencesizlik, çeşitli eşitsizlikler gibi boyutları sebebiyle siyasi, sosyal, ekonomik tartışmalarda yerini almaktadır. Çok boyutlu bir yoksunluk yaşayan bireyin toplumla bütünleşmesinin, tersinin yaşanması olarak açıklanan sosyal dışlanma kavramı; başka bir görüşe göre sadece yoksullukla açıklanmamakla birlikte en büyük sebebi yoksulluk olgusudur (Bayram vd., 2010: 82).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında gelişmekte olan ülkelerde bu ilişkinin çok sıkı olduğu görülmektedir. Yoksulluk yaşayan bireyler, ülkelerinin siyasi karar süreçlerinden dışlanmakta kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması sorununu yaşamakta ve istihdama, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmada birçok problemle karşılaşmaktadırlar. Kişilerin yaşadıkları alanlardaki bu dışlanma, beraberinde yeniden işsiz ve yoksul kalmalarına sebep olmaktadır. Kısaca yoksulluğun etkisiyle sosyal dışlanma yaşayan bireyler bu kez de dışlandıkları için yoksul hâle gelmekte, kısır döngü oluşmaktadır (Geçgin, 2009: 9).

Farklılık doğuran başka bir unsur; temelde maddi bölüşüm sorunu olarak ortaya çıkan kavram yoksulluk iken, sosyal dışlanma için bölüşüm sorunundan ziyade sosyal ilişki yokluğu önem kazanmaktadır. Kişilerin; sosyal ilişkilerinin yoksunluğu; sosyal haklara, kamusal mal ve hizmetlere erişiminin tıkanması olarak oluşan süreç, sosyal dışlanma sürecidir (Şahin, 2009: 86).

1.2. Yoksulluk Kıstasına Göre Yoksulluk Türleri ve Yoksulluğun Farklı Görünümleri

Çeşitli yoksulluk türleri için farklı tanımlar yapılabilmektedir. Her birinin yoksulluğu ele alış biçimi farklı olsa da ortak noktaları mevcuttur. Çalışmamızda mutlak, göreli, insani ve öznel yoksulluk türlerinden bahsedecek olmakla birlikte yoksulluğun diğer yansımalarına da değinmek yerinde olacaktır. Yoksulluğun; kırsal-kentsel yoksulluk, yoksulluktan hiçbir zaman kurtulamayacağının çaresizliğine hapsolan birey ile ortaya çıkan yoksulluk kültürü, kadın yoksulluğu, istihdam edilmesine rağmen çalışan yoksullar şeklinde farklı görünümleri de bulunmaktadır.

1.2.1. Mutlak Yoksulluk

En temel şekliyle hane halkı veya bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan başlıca gıda maddelerine erişebilecek gelirlerinin olmaması ile ifade edilir (Sipahi, 2006: 175). Kişiler ve ailelerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için asgari bir tüketim seviyesini tutturmaları gerekmektedir. Oysaki mutlak yoksul bireyler, biyolojik kişiler olarak algılanır ve almaları gereken besin ve kalori miktarını alamadıkları varsayılır. Gelir ve tüketimleri yetersizdir. Bu yüzden mutlak yoksullara dair bir oran elde edilmek istendiğinde, asgari bir tüketim seviyesine erişemeyenlerin tüm nüfusa oranlanması gerekmektedir (Altay, 2005: 158-159).

Mutlak yoksulluk; beslenmenin yanında giyim, konut, ulaştırma, iletişim gibi ödeme gerektiren ihtiyaçlar için para miktarlarını ele almaktadır. Bir gıda bütçesi hazırlanırken bireylerin tüketimleri ele alınır fakat fiziksel faaliyetlerindeki değişim göz ardı edilmektedir (Erdoğan, 2002).

Bu yoksulluk yaklaşımı içerisinde epey sorun içermekle birlikte en önemli sorun, yetersiz gıda alımı sebebiyle “açlık” sorunudur. Bu sebeple açlık sorununu en çok yaşayan az gelişmiş ülke insanları için mutlak yoksulluk kavramı sıkça

kullanılmaktadır. ILO'nun 1976' da kabul ettiği, ardından DB' nin de benimsediği temel gereksinimler; hane halkının beslenme, giyim, barınma gibi gerekli asgari ihtiyaçlar, toplum içerisinde gerekli olan hizmetler örneğin; temiz içme suyu, insan haklarının her daim korunması, istihdamın bu ihtiyaçları karşılamada bazen araç bazense amaç olarak görülmesidir (Kaya, 2004: 230).

Mutlak yoksulluk için getirilen bazı eleştiriler bulunmaktadır; eleştiri yapanlar tüm bireyler için genelleme yapılacak kalori ve besin alımının mümkün olmadığını savunmaktadırlar. Bireyler arasında yaşam maliyetleri, tüketim tercihleri gibi farklılıklar vardır. İhtiyaç kavramı da genel itibariyle farklı bireyler için farklı anlama gelebilmekteyken mutlak yoksulluk bireyin fikrini önemsememektedir. Yoksulluğu sadece gelir faktörüyle ele alan mutlak yoksulluk, gerçek bir yoksulluk tanımlaması için eksiktir; yoksulluğun göreliliği göz ardı edilmemelidir, düşüncelerine sahiptirler (Canbey Özgüler, 2014: 139).

1.2.2. Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluktan sonra ortaya atılan göreli yoksulluk kavramında ise yoksul olanlar için dahi tüketim zorunluluğu ifade edilmektedir. Toplumsal çeşitliliği ele alan yaklaşımdır. Her ülkenin, her toplumun kendi ortalama gelirine göre hesaplanır (Semerci, 2013: 151). Göreli yoksulluk sosyal bir varlık olan insandan yola çıkar, kaynaklara ulaşamama ve sadece hayatını idame ettirememe sorunu değildir. Göreli yoksulluk, kişi ve ailelerin toplumda ortalama gelire sahip olan kişi ve ailelerle arasındaki farktır (Gündoğan, 2008: 43).

Göreli yoksul olarak ifade edeceğimiz kişi ve hane halkları ortalama refah düzeyinin altında kalan ancak zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilen, buna rağmen bireysel bazı kaynak eksikliklerinden dolayı sosyal açıdan topluma katılamayan bireylerdir. Göreli yoksulluk adına yapılan çoğu yoksulluk araştırmalarında gelirin küçükten büyüğe sıralanmasının ardından ortancayı bularak veriler elde edilir yani ortanca metodu uygulanır. Göreli yoksulluk; yoksulluk sınırı olarak ifade ettiğimiz

sınırı, keskin bir değer yerine değişen bir değer olarak görmekte ve böylece yoksulluğun gelir dağılımı ile ilişkisi olduğunu da ifade etmektedir (Dayıoğlu, 2007: 84).

Mutlak yoksulluk daha çok, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yaygın kullanılan bir kavram iken gelişmiş ülkeler yavaş yavaş mutlak yoksulluk kavramını terk etmektedirler. Gelişmiş ülkelerin yoksulluğundan bahsedildiğinde göreli yoksulluğu anlamamız gerekmektedir (Yüksel Arabacı, 2017: 185).

1.2.3. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk daha önce belirttiğimiz mutlak ve göreli yoksulluktan daha geniş kapsamlı bir yoksulluktur. Çünkü yoksulluk; sadece mal mülk yokluğu değil, yaşanabilir bir hayatın olmamasıdır (Şenkal, 2017: 306). Devletlerin sosyal politikalar aracılığıyla tüm planları, sosyal yardımlar, hizmetler, yoksulluğun en çok "insani yoksulluk" boyutuyla mücadele etmektedirler (Güneş, 2012: 155).

İnsanların yeteneklerini devam ettirebilmelerine olanak tanıyan hizmet, mal ve altyapı hizmetlerine ulaşamama sorunu ya da sınırlı erişim "yoksulluğun insani" boyutu olarak ifade edilmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009: 11).

İnsani yoksulluk doğrudan bireyin refahı ile ilişkilidir. Goklany'e göre beşeri refah, beş farklı kriterden oluşmuştur. 1- Yaşam süresi beklentisi 2- Gıda arzı (Birey başına düşen), 3- Çocuk emeği oranları, 4- Bebek ölüm hızı ve son olarak 5- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda bahsedilen İnsani Gelişme Endeksi'dir (İGE). İnsani Gelişme Endeksi için en önemli üç unsur şöyledir: Kişi başına düşen milli gelirin logaritması, eğitim, yaşam ümididir (Goklany, 2006: 93-96'dan aktaran Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012: 86).

1.2.4. Öznel Yoksulluk

Bu yoksulluğu yaşayan bireylerin hayattan beklentileri ve hissettikleri önemlidir. Bir grubu örnek alıp karşılaştırma yapacak olunduğunda, kişilerin gelecekte gerçekleştirmeyi istedikleri planları itibariyle bireylerin yoksulluk ve zenginlik kavramları değişir. Bireylere ve hane halklarına devlet tarafından sunulan hizmet ne kadar düşük ise bireylerin beklentileri de o yönde düşecektir (Aydın, 2014: 4).

Toplumda her zaman sağlanması gereken asgari yaşam şartlarının olduğunu kabul ederek büyük ölçekli anketler eşliği ile yoksulluğun sınırının çizilmesi, öznel yoksulluk düşüncesinin temelini oluşturur (Canbey Özgüler, 2014: 140). Buradaki yoksullukta en önemli unsur, bireylerin kendilerini yoksul olarak hissedip hissetmediğidir. Kısacası; bireylerin minimum ihtiyaçlarını karşılama konusunda yine kişilerin kendi algıları, tatmin düzeyleri baz alınır. Bu yüzden öznel, diğer adıyla subjektif yoksulluğun, değerlendirilmesi ve ölçülmesi zordur (Yüksel Arabacı, 2017: 185-186).

Yapılan anketlerde birbirinden değişik yöntemler kullanılmaktadır. Bireylerin algısı ölçülürken iyi bir gelire sahip olduklarını ifade etmeleri için ne kadar kazançlarının olması gerektiği şeklinde bazı sorular yöneltilir. Çalışmamızda; yoksulluğun ölçüm yöntemleri arasında yer verilecek Leyden ölçümü olarak ifade edilen ölçüm yöntemi, öznel yoksulluğu ifade etmek için gereklidir. Anketlerden alınan cevaplar ile toplumda refah seviyeleri ve kazançlar ilişkilendirilerek bir nokta seçilir. Bu nokta yoksulluk çizgisidir. Yoksulluk çizgisinin zaman içerisinde uğrayacağı değişime uygun olarak elde edilmesi için toplumsal refah seviyelerinin doğru belirlenmesi çok önemlidir (Arpacıoğlu, 2012: 12).

1.2.5. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü, yoksul haneler arasında benzer sorunlar ve benzer paylaşımlar nedeniyle sosyal olarak benimsenmiş davranışların açıklanması, kısacası bir davranışlar kültürü olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk kültürü sadece ekonomik bir yoksulluk tanımıyla ifade edilememekte; sosyal, kültürel, psikopatolojik konulara da önem ve yer verilmesi gerekmektedir (Oktik, 2008: 32).

Yoksulluk kültürü, 1950'lerin sonlarında Oscar Lewis isminde Amerikalı Antropolog tarafından geliştirilen bir kavramdır. Açıklanması amacıyla bireylerin özellikleri, yaşanılan çevrenin kendine özgü şartları önemlidir. Yoksulluk kültürü, yoksulları doğru anlama fırsatı sunarak yoksullukla mücadele için daha etkin çözümler üretme imkânı vermektedir (Canbey Özgüler, 2014: 171).

Yoksulluk kültürü; ülkenin ulusal kültürüne ulaşamayan, kendi yan kültürüne hapsolmuş insanların yaşadığı bir yoksulluk algısıdır (Türkdoğan, 1974: 4). Yoksulluk kültürünün önemli noktalarından biri, nesilden nesile aktarımı olduğudur. Bu durumu bazı zamanlarda bireyler, çocuklarının kendileri gibi kötü şartlara sahip olacaklarını düşünürlerken bazense çocuklar ailelerinin sorunlarını omuzlarında taşıyacaklarını düşünerek yaşamaktadırlar.

Yaşamını yoksulluk kültürü içerisinde devam ettiren çocuklar, benimsedikleri davranışların ve değer yargılarının beraberinde karşılarına gelen hiçbir fırsatın yaşadıkları olumsuzluk karşısında yeterli olamayacağı ve kurtuluşları olmadığı düşüncesindelerdir (Alptekin ve Aksan, 2010: 423).

Yoksulluk kültürünün ve bu kültüre hapsolmuş bireylerin özelliklerini ele almak, konunun tamamen anlaşılması için önemlidir. Bireylerin toplumla bütünleşme sağlayamamaları, düşük ücret, işsizlik, eğitimsizlik, toplumda işbirliği olmaması, bireylerin içine dönük bir yapıya sahip olmaları, siyasi parti üyeliği veya sendikaya

üye olma gibi örgütlenmeler dışında kalmak, daha çok konut şartlarının kötü olduğu gecekondu mahallelerinde ikamet etmek, bireylerin sürekli yaşamlarını devam ettirebilmek için vermek zorunda kaldıkları mücadeleler, özellikle nikâhsız evliliklerin görüldüğü kalabalık aileler, hane içinde kadın-erkek cinsiyet ayrımcılığı, nesilden nesile aktarılan bir yoksulluk yaşandığı düşüncesi ve akabinde gelecekten kaygılı, kurtulma umudu olmayan, kendini çaresiz hisseden, son olarak mutlu olmayan bireylerin sadece bugününü geçirme düşünceleri ve tevekkül inancının yaygın olması yoksulluk kültürünü yaşayan bireylerin genel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Lewis, 1971: 53-56'dan aktaran Erdem, 2003: 131).

Görüldüğü üzere tüm faktörler birlikte ele alındığında yoksulluk kültürü, karışık ve insanlar için en önemli kavramlardan biri haline gelmektedir. Yoksulluk kültürü bizlere; yoksulluğun birçok çeşidiyle mücadele edilebilirken yoksulluktan asla kurtulamayacağını düşünen ve çabalamaktan vazgeçen bireyi kurtarmak için verilecek savaşın, ne denli zor olduğunu göstermektedir.

1.2.6. Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk, toplumdaki tüm bireyleri farklı etkileyen bir olgudur. Sadece kadınlar üzerinde olumsuz etki yaratmamakla birlikle erkekler ve kadınlar arasındaki yapısal farklılıklar sebebiyle kadınlar için toplumsal olarak daha fazla dikkat çeken bir hâl almaktadır. 1995 senesi konunun kazandığı önemle birlikte 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda kadın yoksulluğu konusu odak noktası olmuş ve "yoksulluğun kadınlaşması (feminizasyonu)", literatürde yerini almıştır. Özellikle Birleşik Devletlerde sadece kadın ve çocuğun yaşadığı bir ailedeki kadınlar ile yaşadıkları ele alınarak kavram açıklanmaya çalışılmıştır (Şener, 2012: 55).

Kadınların yoksulluğunu etkileyen en önemli faktörler, eğitim seviyesi düşüklüğü ve ilişkili olarak istihdam edilememe veya ikincil işgücü olmaları görülmektir. Öncelikle kadınlara toplumun biçtiği roller vardır. Annelik yapan kadın aynı zamanda yemek, temizlik gibi işler yaparak günlük işlere ayırdığı zaman

beraberinde neredeyse günün aktif saatlerinin çoğu kaybolmaktadır. Bu durumda istihdam edilmesi zorlaşarak maddi tatmin duygusundan uzaklaşan kadınlar, yoksullukla karşılaşacaklardır.

İşgücüne katılım sağlayan kadın, şirketlerin rekabet üstünlüğü sağlama aracı olarak görülmektedir. Kadınlar daha çok kayıt dışı, düşük ücretli, güvencesiz işlerde hiçbir hak talep etmeden istihdam edilmektedirler. Tüm bu şartlar elbette ki kadının yoksul kalması sonucuna hizmet etmektedir. Bu yüzden evini geçindiren erkek olarak görülürken kadının emeği çok daha küçük katkılar düzeyinden ileri taşınamamaktadır. İster bekâr ister evli kadınların bu koşullarda erkeklerden daha fazla yoksulluk yaşayacağı aşikârdır (Güneş, 2011: 219-220).

Eğitim ile kadın yoksulluğuna değinecek olursak; öncelikle daha iyi eğitim seviyesine sahip kadınların çalışma yaşamında ve toplumsal faaliyetlerde diğerlerine nispeten sahip oldukları şartlar daha iç açıcı olmaktadır. Oysaki en başta kız evladın okuması gereksiz görülerek erkeklerden daha az eğitim almalarının sağlanması onları enformel sektör ve yukarıda bahsedilen zorlu şartlarla karşılaştırmaktadır. Ayrıca diğer açıdan düşük eğitimli kadın, emeğini sadece ev işlerinde değerlendirerek kendine işgücü piyasasında yer bulamamakta ve tam anlamıyla bazen bir baba bazen bir eş kısacası bir erkeğe bağımlı hissetmektedir. Tüm bunlar, kadın yoksulluğunun ne kadar önemli olduğunun göstergesidir (Öztürk ve Çetin, 2009: 2680). Geçmişten bu yana kadınların erkeklere oranla daha düşük eğitim seviyelerine sahip olduğu ülkemizde, işgücünden uzaklaştıran ve yoksullukla karşı karşıya bırakan başka faktörler de kreş olgusu gibi refah hizmetlerinin yeteri kadar yaygın olmaması ve Türk gelenek, görenekleri ile değerlendirildiğinde piyasa şartlarının kadınlar için uygun görülmemesidir (Hacıtahiroğlu, 2012: 65).

Kadın yoksulluğunu özetleyecek olursak; kadınların sosyal yaşam içinde eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişimi, siyasi haklarını kullanış şekilleri, yaşadıkları her türlü ayrımcılık ve dışlanmalardan kaynaklı yoksulluk yaşadıklarını söylemek mümkündür. Kadınlar özellikle kırsalda yaşıyorsa yaşlı ya da engelli ise parçalanmış

ailelerin tek ebeveyni ise yoksulluğun olumsuzlarını yaşamaktadırlar (Kavşut, 2015: 53).

Dünyada önemli bir problem hâlini alan yoksulluğun kadınlaşması elbette birçok platformda ele alınmakta ve çeşitli önerilerle aşılmaya çalışılmaktadır. BM' in "Bin Yıl Kalkınma Hedefleri" içerisindeki hedeflerden ikisi, direkt kadına yöneliktir. Kısacası toplumsal cinsiyet eşitsizliğine önem verilerek kadın yoksulluğunun önüne geçilebilmesi için savaşımlar verilmektedir (Açıkgöz, 2010: 50).

1.2.7. Çalışan Yoksulluğu

Çalışan yoksulluğu, farklı çevrelerden farklı tepkiler alarak ve tartışmalara konu olarak zorlu bir süreç sonrasında kavramsallaşabilmiştir. Çalışan kişinin de hiçbir işi ve geliri olmayan bireyler gibi yoksul olabileceği anlaşılmıştır. Tarihsel geçmişten ziyade özellikle günümüzdeki küreselleşme ve neoliberal politikalar ile tüm dünyada dikkat çekici hâlde karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere küresel piyasalar, beraberinde üstünlük mücadelesine sahip sermaye sınıfını önemli bir konuma getirmektedir. Özellikle sanayisi çok gelişmeyen ülkeler için ekonomik daralma anlarında kârları korumanın yolu, işçi maliyetlerini düşürmektir (Ofluoğlu ve Balcı, 2016: 67).

İşsiz olmak, bireylerin ve hanelerin başka bir geliri yoksa doğrudan yoksulluk sonucunu doğurmaktadır. Lakin üretken bir zamanda istihdam hâlindeki bireylerin yoksulluk çekmeleri, aileleri sosyal açıdan epey kötü etkilemektedir. Çalışan bireyler yoksulluktan kurtulma amacı güderken çalışılan işler bu durumdan kurtarmak için yeterli değildir. Şirketlerin maliyet düşürmelerinin etkisi düşük ücretler, sosyal bir korumanın olmayışı; bireyleri hak aranmayan eğreti istihdam ile tanıştırmakta, çalışan yoksullar her geçen gün artmaktadır (Kapar, 2004: 196).

Çalışan yoksulluğunun önlenebilmesi için ilk yapılması gereken işlerin "insana yakışır iş" boyutunda ele alınmasıdır. İnsana yakışmayan işler sadece çalışanlar adına kişisel bir sorun olmamakta aynı zamanda sosyal ve siyasi sonuçlar doğurmaktadır. İşlerin yapısının düzelmesi yoksullukla savaşım için çok önemlidir. Sosyal diyalog, kolektif iş ilişkisi, iş güvencesi gibi konulara bu hususta ayrıca önem verilmelidir (Çolak, 2013: 120-122).

Bireylerin, hanenin içerisinde sahip oldukları tüm unsurlar çalışan yoksulluğunu etkilemektedir. Bunlardan bazıları; eğer kişi eğitimini tamamlamamış, erken çocuk sahibi olmuş, çocuk sayısında herhangi bir plan yapmamışsa çalışan yoksulluğu yüksek riskle yaşanır. Öte yandan birey eğitimini tamamlarsa mantıklı evlilikler yapar, daha az sayıda çocuk sahibi olursa, aldığı ücretle geçinememe ve yoksul olma riskini azaltır (Erdoğdu ve Kutlu, 2014: 71-72).

Anlaşıldığı üzere yoksulluk, kavramsal olarak bir kişiden bahsederken çalışan yoksulluğu kavramında, kişinin kendi yanında ailesinin de yoksulluk sınırı altında bulunması ve çalışan bireyin bu durumu engelleyememesi söz konusudur. Çalışan yoksulluğu aynı zamanda kendi içerisinde farklı sınıflamalar yapılan bir yoksulluktur. Kendi hesabına çalışan yoksul, tam zamanlı çalışan yoksul ve yarı zamanlı çalışan yoksul gibi ifade etmek mümkündür (Canbey Özgüler, 2014: 179). Ailesel faktörler, eğitim, yaş gibi unsurların mikro etkisinin yanı sıra geniş anlamda ülkelerin sosyal politika araçlarından olan tüm sosyal yardımların verilme şartları, işsizlik ödenekleri, ailelere yapılan nakdi ve ayni yardımlar da çalışan yoksulluğunu belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır (Erdoğdu ve Kutlu, 2014: 72).

1.2.8. Kentsel Yoksulluk

Kent yoksulluğu son dönemlerde fazlaca kullanılan bir kavramdır. Piyasaların değişen şartları, yaşamını sürdürmek isterken ciddi boyutlarda sorunlar yaşayan köylü nüfus, yüksek vasıf sahibi olmadan göç eden bireyler beraberindeyse kent içinde yeni bir sınıf oluşmaktadır. Bu sınıf geleneksel alışkanlıklarını tamamen

terk etmemektedir. Göç dalgası, işgücü piyasalarında arz fazlası oluşmasına sebep olarak kentsel yoksulluğu meydana getirmektedir (Akıllı ve Dirikoç, 2017: 120).

Kırdan kente daha iyi ekonomik şartlar elde etmek adına zaruri olarak yaşanan göç hareketi sonucu hem işsizlik hem de çalışan yoksulluğu ortaya çıkar. Kadınlar çoğu kez düşük eğitim ve yaşam tarzı sebebiyle ücretsiz ev emeği, erkekler ise ailesini geçindirmek için enformel sektörlere yönelen bireylerdir (Zeybekoğlu ve Dündar, 2011: 118).

Elbette bu bireylerin barınmak için bulacakları yerler düşük maliyetli yerlerdir. Hemşehrilerini de kapsayan bu yerlerde, kendi kültürlerini yaşatacak alanlar oluşturmaktadırlar. Sonuçta gecekondu denilen, kentlerin fiziksel olarak karşılaştıkları başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Kentlerin bazı bölgeleri âdeta yoksulluğun fiziki mekâna bu denli yansıması sebebiyle varlıklı ve yoksul çatışmasının birlikte yaşamasına da sebep olmuştur (Es ve Güloğlu, 2004: 85).

Kentsel yoksulluğun en önemli özelliklerinden biri, kent içerisinde tüm insanlar için sunulan mal ve hizmetlere bireylerin tam erişim sağlayamamasıdır. Bireyler arasında gıda ihtiyaçları aynı olsa bile mal ve hizmetlerin fiyatları, tüketim alışkanlıkları sebebiyle kırsal yoksulluktan epey farklıdır. Yoksulluğun temelinde yatan ekonomik faktörler elbette kentsel yoksulluk için söz konusu olmakta fakat açıklamak için çok yetersiz kalmaktadır. Günümüzde kentli nüfusun büyük bir kısmının yoksulluk yaşamasında, ekonomik etmenlere ek olarak politik mekanizmalar da yer almaktadırlar (Sipahi, 2006: 176-177).

Kent yoksulu dediğimiz insanlar, yoksulluğun davranışsal şekliyle toplumun bütününden ayrışan insanlardır. Burada karşımıza getto yoksulları ve sınıf-altı yoksulluğu çıkmaktadır. Fakat her ikisi arasında net bir ayrım yapılamaz. Sebebi ise her ikisinde de yaşanan ortak ve zorlu şartlardır. Yine de sınıf-altı yoksulları; daha çok toplumsal bütünleşme sağlayamayan, yoksulluğu davranışlarına yansıyan, suç ve tehlike faktörlerini kapsayan insanlardan bahsederken kullanılır. Sadece yoksulluğun

mekânsal boyut ve yapısal çevreden kaynaklı, kısacası kentin bir yerinde yoksulluğun yoğunlaşması üzerine tanımlarla açıklanması getto yoksulluğudur (Bıçkı, 2005: 110-115).

Sıkça yapılan iktisadi analizleri yapmak artık zorlaşmıştır. Yoksulluk yaygınlaşmakta ve değişiklikler göstermektedir. Önceleri belirli ekonomik dönemlerde yaşanan yoksulluk kalıcı bir hâl almakta ve kentin yeni yoksulları açığa çıkmaktadır. Bu yoksulluk, kurtulmanın çok zor olduğu bir yoksulluktur (Önder ve Şenses, 2006: 210). Kent yoksulluğundan yeni kentsel yoksulluğa doğru bir kayma söz konusudur.

Daha önceleri iç göç ile oluşan, kent içerisinde kırsalın yoksulluğunun yansıması olarak görülen kentsel yoksulluk, uğradığı değişiklikler sonucu daha önceden kentte yaşadığı hâlde ekonomideki dönüşümler sonucunda yoksul duruma düşen bireylerden oluşmaktadır. Kentsel nüfusta oluşan yoksul kişiler, özellikle sosyal olanaklar ve çeşitli yaşam alanlarından dışlanma sorunuyla karşılaştırmaktadırlar (Karakaş, 2010: 9-10).

Kentsel yoksullukta birçok kez bahsedilen yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması sorunsalı elbette yeni yoksulluk adına önemli olmakta fakat birçok etkiden sadece bir tanesi olmaktadır. Yaşanılan durum, tamamen konutun türü ve çevreyle açıklanmayacak kadar önemlidir (Kaygalak, 2001: 131).

Önem kazanan noktalardan biri kent dâhilinde yoksulluk kültürüne hapsolan yoksul bireylerdir. Bireyler eskiden göç edilen yerde iyi bir işle yoksulluktan kurtulmaktaydılar. Oysa kentin yeni yoksullarının; eğitim seviyelerini artırmaları, iyi gelir getiren güvenceli bir iş bulmaları ve toplumdan dışlanmamaları daha düşük ihtimallerdir.

1.2.9. Kırsal Yoksulluk

Türkiye'de kırsal kesimde yoksulluk, kentte yaşanan yoksulluktan daha yüksek oranda ve farklı boyutlarda görülmektedir. Çünkü kırsal alana yapılan bölgesel kalkınma projeleri, kentlere göre daima az ve yavaş etkiler bırakmaktadır (Erdal ve Yavuz, 2013: 47). Kırda yaşayan fertlerin özellikle de mutlak yoksulluk yaşamaları üzerine farklı bir çıkarım söz konusudur. İnsanların sahip oldukları refah seviyeleri kırsalda kente nispeten daha dengelidir. Nihayetinde bugüne kadar yaygın olsa da kent yoksulu kadar dramatik boyuta gelmemiştir. Ülkemizde son zamanlarda kırdaki yoksulluk dikkat çekmekte, sebebi ise kırsal kalkınma ile refahın ikincil dağılımı konularının önem kazanmasıdır. Yukarıda kentsel yoksulluk konusuna değinilmişti. Kentsel yoksulluğun kırdan kente göç eden yoksullar sebebiyle yaşandığı ifade edilmişti. Kırın kalkınması söz konusu olduğunda, tarımda makinenin verim artırmada kullanılması lakin meydana gelen işsizliğin başka çözümlerle istihdama dönüştürülmesi sağlandığında ve eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetler artırıldığında kırsal yoksulluk ve akabinde kentsel yoksulluk bu boyutlarda yaşanmayacaktır (Bıçkı, 2011: 162-163).

Bireylerin kırsal yoksulluktan kurtulabilmeleri amacıyla en önemli araçlardan biri toprak mülkiyetidir. Çünkü kırsal yoksullar, özellikle de az gelişmiş ülkelerde toprak mülkiyetini âdeta gelir sağlayan, geçim aracı olarak görmektedirler. Kırdaki nüfus, kendinden olan nesillere de aktardığı toprak parçasını biriktirilebilen servet olarak görmektedir. Tarım topraklarının korunması, toprağın değer kaybının engellenmesi, tarım topraklarında miras bölüşme sebebiyle dağılan toprakların toplulaştırılması tarımsal kalkınmayı sağlayarak kırdaki yoksulluğun önlenmesi için gerekli unsurlar arasındadır (Gün vd., 2012).

Son zamanlarda önem kazanan "kırsal turizm" konusuna değinecek olursak kırsal turizm, kırsal kalkınma için büyük ve çeşitli faydalar sağlayan bir turizm çeşididir. Ülkemiz açısından kırsal alan ve kentler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının hem hafiflemesine yardımcı olacak hem de kırdan göçü azaltıcı

etkiler sağlayacaktır. Coğrafi konumumuz açısından sahip olduğumuz fiziki yapı, bu konuda amaca ulaşmada yardımcı olacak değerlerimizdir. Turizm türlerinden olan kırsal turizme yatırım yapıldığı takdirde kırsal alanda ekonomik, sosyo-kültürel birçok olumlu gelişme, kısacası kalkınma yaşanması olasıdır. Sonuç olarak kırdaki yoksulluk azalacaktır (Çeken vd., 2007: 9-11).

1.3. Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri

Yoksulluğun önlenebilmesi için öncelikle ölçülmesi gerekmektedir. Doğru bir yoksulluk ölçümü yapılabildiği takdirde mücadele için etkin politikalar üretilebilecektir. Bu aşamada ilk olarak kimin yoksul kimin yoksul olmadığını ayırmamıza yardımcı bir yoksulluk sınırı belirlenmelidir.

Yoksulluk sınırı temelde bir yoksulluk ölçütüdür. Yoksulluk sınırının çizilmesi üzerine; altında bulunan kişiler tek başlarına önemli bir çıkarım sağlamadığı gerekçesiyle başka değişkenlerin eklenmesi ile aşağıda yer verilecek olan, yoksulluğun ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir (Canbey Özgüler, 2014: 147).

Genelde gelir ve tüketim bazlı yöntemler ile yoksulluk ölçümü yapılır. Hane halklarının yoksulluk için belirlenen düzeyin neresinde gelir ve harcamaya sahip olduğuna bakılır ve düzeyin altında kalan hane halklarının yoksul olduğu kabul edilmektedir.

2000'li yıllarda gelir temelli yoksulluktan insani yoksulluğa geçiş yaşanmış ve ardından tek boyutlu tanımlar yerini bileşik endekslere bırakmıştır. Örneğin; İnsani Yoksulluk Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi gibi. Hane halklarının sadece geliri değil, sağlıklı içme suyuna erişimlerinden, eğitim hizmetlerine erişimlerine kadar pek çok faktör göz önünde bulundurulmaktadır. Yoksulluk adına geliştirilen bileşik endekslere rağmen hâlâ, başta az gelişmiş ülkeler

olmak üzere birçok ülke "gelir yoksulluğunu" temel alarak tek boyutlu ölçümler yapmaktadır.

1.3.1. Gelir Temelli Yoksulluk Ölçümleri

Yoksulluğun nasıl farklı birçok tanımı yapılabiliyorsa ölçülmesi için de birçok farklı yöntem ve endeks geliştirilmiştir. Gelir temelli yoksulluk ölçümleri ile geliştirilen endeksler, daha çok eldeki gelirle gıda ve gıda harici ihtiyaçların ne kadarının karşılandığına yöneliktir. Kısacası gelir temelli yoksulluk ölçümlerinde hane halklarının yoksul sayılması için yoksulluk sınırının altında kalacak gelir ve tüketim düzeylerine sahip olmaları yeterlidir.

Aşağıda bu amaçla en yaygın kullanılan Gelir Temelli Yoksulluk Yöntemlerinden Kafa Sayısı Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksi, Yoksulluk Şiddeti Endeksi, Sen Yoksulluk Endeksi, Foster-Greer-Thorbecke Endeksi ve Leyden Yoksulluk Ölçütüne yer verilecektir.

1.3.1.1. Kafa Sayısı Endeksi

Gelir temelli yoksulluğu ölçmek için kullanılan yöntemlerden biri Kafa Sayısı Endeksidir (Kafa Sayım Oranıdır). Yaygın olarak kullanılan bu endeks, yoksulluk sınırı altında kalan kişi sayısının toplam nüfusa oranlanması ile elde edilir. Kafa Sayım Oranı bireylerin yoksulluk düzeyleriyle ilgili bilgi veremez. Toplam nüfus oranına dair bilgi vermekte ama yoksulluğun dağılımı ve seviyesini ihmal etmektedir (S.E. Özcan, 2016: 298).

Yoksulluk ölçütü olarak ekonomide en yaygın şekilde kullanılan bu oran;

$$H = Q / N$$ şeklinde ifade edilir. Burada:

Q = Toplam Nüfus İçerisinde Yoksulluk Sınırı Altındakiler

N = Toplam Nüfus

H = Kafa Sayısı Yoksulluk Oranıdır (Canbey Özgüler, 2014: 147).

Sen'in ifade ettiği gibi yoksul bir birey daha fazla yoksullaştığında bu oranda olması gereken bir artış olmuyorken aynı zamanda yoksulluğa yönelik bir çözüm getirilmediği hâlde fertler arasında yoksul bir kişinin yaşamının son bulması, yoksulluk oranını düşürmektedir. Yoksulluk sınırını gösteren çizginin çevresinde yoksul ailelerin çoğalması durumunda ise yoksulluk çizgisindeki ufak değişiklikler, KSO' nun sonucunda büyük değişikliklere sebep olabilmektedir (Şenses, 2017: 66).

Kafa Sayım Endeksi diğer bir adı ile Yoksul Kişi Oranı, yoksulluğun derecesini yansıtmadığı ve yoksulların arasındaki gelir transferlerine yer vermediği için eleştirilmektedir. Bu yetersizliği açısından Yoksulluk Açığı Endeksi adı altında bir ölçüt geliştirilmekte ve eksikler giderilmek istenmektedir (Dağdemir, 2002).

1.3.1.2. Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulluk olgusunu ölçmek için kullanılan yöntemlerden birisi de Yoksulluk Açığı Endeksidir. Kafa Sayım Oranının yoksulluğu derinlemesine ölçmemesi sorununun üzerine geliştirilen endeks olan Yoksulluk Açığı, temelinde gelir açığı kavramına dayanır (E. Doğan, 2014: 15). Kişinin geliri yoksulluk çizgisinin üstündeyse gelir açığı negatif olamaz ve sıfıra eşit kabul edilir.

Yoksulluk açığı, yoksulluk sınırının altında bulunan kişilerin bu sınıra ulaşmasını hedef alır ve toplam gelir miktarını ifade etmektedir. İşte bu hususta birey başına harcama ve kazanım yönünde yoksul sınırının altında kalanların oranı ile Yoksulluk Açığı Endeksi hesaplanır (Uzun, 2003: 157).

$$P1 = \frac{\sum_{i=1}^{Ny}(Z-Yi)/Z}{N} \qquad \text{(TÜİK, 2008: 39).}$$

P1 = Yoksulluk Açığı Oranı, Z = Yoksulluk Sınırı, Yi = Bireyin Geliri,

Ny = Geliri Yoksulluk Sınırının Altında Kalan Nüfus, N = Toplam Nüfus şeklinde gösterilmektedir.

Kafa Sayım Endeksinin eksiklerini çözümlemek amacıyla geliştirilmesine rağmen, Yoksulluk Açığı Endeksi toplumda kaç kişinin yoksul olduğunu açıklamaz. Yoksulluk Açığının yükselmesi, yoksulluğun şiddetinin daha vahim bir hâle geldiğini göstermektedir. Ancak gelir transferlerine ve gelir eşitsizliğine duyarsız kalan bir ölçüttür. Bu hususta endekse ek olarak gelir dağılımı ve eşitsizliğini ölçmek için faydalandığımız Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisi gibi verilerden yararlanılabilir. Yine yoksul kişilere yönelik yapılan gelir seviyelerindeki dengesizlikler artmaya devam ediyorsa yoksulluğun derinliği de çoğalmış olacaktır. Aynı zamanda bu endeks, doğrudan yoksul bireylere yapılması hedeflenen parasal transferlerin hesaplanmasında kullanılır (Dağdemir, 2002).

1.3.1.3. Yoksulluk Açığının Karesi Endeksi

Yoksulluğun ölçülmesinde faydalandığımız diğer bir yöntem de Yoksulluk Açığının Karesi Endeksidir. Literatürde Yoksulluk Şiddeti Endeksi olarak da bahsedilmektedir. Tanımı yapılırken Yoksulluk Açığına benzer yapılması mümkündür.

Yukarıda açıklanan Yoksulluk Açığı Oranı ölçütünün eksik yanı, yoksulluğun derinliğindeki değişimleri tam anlamıyla yansıtamamasıdır. Lakin Yoksulluk Açığının Karesi ölçümünde tüketim harcamaları, yoksulluk sınırından uzak hanelere ağırlık vermekte ve yoksul bireyler arasındaki eşitsizliği ele almaktadır. En yoksul bireylere ulaşım sağlanabilmesi, Yoksulluk Şiddeti Ölçümünün (Yoksulluk Açığının Karesi) avantajıdır (Çelik vd., 2017: 48).

$$P1 = \frac{\sum_{i=1}^{Ny}((Z-Yi)/Z)^2}{N}$$ (TÜİK, 2008: 39).

P1 = Yoksulluk Açığı Oranı, Z = Yoksulluk Sınırı, Yi = Bireyin Geliri,

Ny = Geliri Yoksulluk Sınırının Altında Kalan Nüfus, N = Toplam Nüfus şeklinde gösterilmiştir.

Genel olarak Yoksulluk Açığının Karesi Endeksinin ortaya çıkış sebebi, Yoksulluk Açığı Oranının yoksul nüfusta yer alan bireylerin gelir bölüşümlerini ele almada eksikleri bulunmasıdır. Ortaya çıkan Yoksulluk Şiddeti Endeksinin dezavantajı, elde edilen veriler üzerine yorum yapabilmenin zorluğudur. Zorluğundan dolayı yaygın kullanımı tercih edilmemektedir (Dal, 2013: 20).

1.3.1.4. Sen Yoksulluk Endeksi

Amartya Sen tarafından 1976'da geliştirilen endeks, yoksulluğun şiddetini daha iyi ele alan ve yoksullar arası gelir dağılımını ilgi odağı yapan bir endekstir. Sen, en yoksulu bulma konusunda bu endeksten faydalanılması gerektiğini düşünmüştür. Birçok ölçüt ele alınarak oluşturulan endekste Kafa Sayısı Oranı, Gelir Açığı, Gini Katsayısı gibi verilerden de yararlanılarak bir formül geliştirilmiştir (Canbey Özgüler, 2014: 148-149).

Endeks, yoksulluk ölçümü amacıyla iki sorunu ele alır. Biri, toplam nüfus içindeki yoksulun doğru tanımlanması diğeri ise mevcut veriler ile yoksul bireyler arasında doğru bir endeks oluşturmanın zorluğudur. Sen endeksi ile tüm nüfus içinde yer alan yoksulların hangisinin durumunun en şiddetli olduğuna ulaşılabilir (Erdoğan, 2002).

Sen Yoksulluk Endeksi, refah ölçümlerinde sık kullanılan bir ölçümdür. Adil bir gelir dağılımı ile toplumsal yararı sağlama hedefindedir. Denklemine gelecek olursak;

$$Ps = H [I + (1 – I) G]$$ ile gösterilmektedir.

Ps = Sen Yoksulluk Endeksi, H = Yoksul Kişi Oranı, I = Yoksulluk Açığı Oranı, G = Gelir dağılımını ifade eden Gini Katsayısıdır.

Ps, 0 ile 1 arasında değerler alır. Tam eşitlik durumunda Ps = 0 Yoksulluk Açığı Oranına eşit olur. Tam eşitsizlik söz konusu ise Ps = 1 ile ifade edilir. Bu durumda Sen Endeksi, Yoksul Kişi Oranı ile eşit olmaktadır (Canbey Özgüler, 2014: 149-150).

Bu endeksin içerisinde Tekdüze, Aktarım ve Odak Aksiyomları yer alır. Transfer (Aktarım) Aksiyomu, marjinal faydanın kısmi bir uygulaması üzerine şekillenmiştir. Para, pozitif bir faydaya sahiptir. Ne kadar çok para o kadar çok faydadır. Yoksul olmayan bir bireyden yoksul bireye aktarım yapılırsa zengin bireyin gelirindeki azalma, yoksul bireyin gelirindeki artışa oranla daha azdır. Buna rağmen yoksul bireyin faydası yüksektir. Aynı zamanda yoksulun durumunda kötüleşme söz konusu olduğunda yoksulluk sınırı yükselir. Eğer aktarım sonucu gelirde azalma meydana geliyorsa yoksulluk oranı yine artmaktadır (İbrişim, 2008: 27).

Odak aksiyomuna göre Sen Yoksulluk Ölçütü, sadece yoksulun gelirine odaklanır ve yoksul olmayanların gelirindeki değişim ile ilgilenmez, konu dışı kabul eder. Tekdüzelik aksiyomunda ise yoksulun geliri düştüğünde yoksulluk endeksi de artar. Yoksulluk Açığı ve Gelir Yetersizliği tekdüzelik aksiyomu ile tutarlıdır. Kafa Sayısı Endeksi ise tekdüzelik aksiyomunun şartlarını sağlayamaz (Dumanlı, 1996: 35'ten aktaran Arpacıoğlu, 2012: 17).

1.3.1.5. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi

Yoksullar arasında göz ardı edilen faktörleri ele alması ve yoksulluğun derinliğini ölçmesinin yanı sıra önemli bir katkı sağlayarak farklı alt gruplar arasında

mevcut değişimi de ölçebilen en kapsamlı endeks olarak ortaya çıkan endeks, Foster - Greer -Thorbecke (FGT) Endeksidir (Önder ve Şenses, 2006: 205).

1984 yılında geliştirilen FGT Endeksi de gelir temelli endeksler arasındadır. Farklı alt gruplar için bölgesel, sosyo-ekonomik, kültürel, etnik sınıflamalar yapılır ve yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanır. Elde edilen hesaplar toplanır. Toplamları elde edilen bu oran, yoksulluk seviyesinin ağırlıklı ortalaması ile elde edilir (S.E. Özcan, 2016: 299).

Ayrıca endeks yoksulluğun yoğunluğuna dikkat etmektedir. Sadece yoksulluk sınırı çevresinde değil sınırdan uzak olan kitleyi de dikkate alır (Demirtürk vd., 2011: 42).

Yoksulluğun alt gruplara ilişkin verdiği bilgiye bakıldığında bir alt grupta gelir sabitken diğer alt grupta düşmesi, toplam yoksulluğun düşmesi koşulunu sağlar. Bu endeksin literatüre katmış olduğu başka bir husus, yoksul kişilerin gelirindeki artışın yoksul olmayanlara yönelik gelir artışına kıyasla daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımıdır ve artan bir yoksulluk tepkisi katsayısına hâkimdir. Buna ek olarak endeksin bölüşüm sorunlarına da duyarlı olması, kabul görmesinin bir diğer sebebidir (Şenses, 2017: 67). FGT Endeksi literatürde endeksler içerisinde en çok kabul görenidir. DB, BM, Ulusal İstatistik Ofisleri ve birçok akademisyen tarafından sıklıkla kullanılır.

Foster – Greer – Thorbecke Endeksinin formülüne gelince;

$$FGT\alpha = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{q}\left(\frac{Z-Yi}{Z}\right)^{\alpha}$$ ile gösterilir.

Yi = Bireyin Geliri, Refah Göstergesi, Z = Yoksulluk Sınırı,

q = Yoksulluk Sınırı Altında Kalanlar, N = Toplam Nüfus ile ifade edilir (Dal, 2013: 17-18).

α = 0 iken FGT; Kafa Sayısı Oranı

α = 1 iken Yoksulluk Açığı Oranı

α = 2 iken Yoksulluk Açığının Karesi Oranına eşittir.

FGT alternatif olarak FGTα $= \mu\ (\ g^{\alpha}\ )$ şeklinde ifade edilebilir.

μ endeksin ortalama operatörüdür. $\mu\ (\ g^{\alpha}\ )$ ise, $g^{\alpha}\ (\ g_1^{\alpha}, g_2^{\alpha}\ \ldots\ldots g_n^{\alpha}\ )$ vektörünün ortalaması anlamına gelir (Karacadağ ve Saraçoğlu, 2015: 136-137).

1.3.1.6. Leyden Endeksi

Leyden Yoksulluk Endeksi; Goedhart, Halberstandt, Kapteyn ve Van Pragg tarafından 1977 senesi geliştirilmiştir. Diğer ölçümlerden farkı, tamamen öznel yoksulluğu ele almaktadır. Hane halkı bireylerine asgari olarak hayatlarını devam ettirebilecek standart bir yaşam ya da lüks bir yaşam için ne kadar gelire ihtiyaçları olduğu sorulur (Ökten ve Kale, 2009: 65).

Kişilerin kaç TL gelire ihtiyaç duydukları anket aracılığıyla öğrenilirken vergiden arındırılmış bir gelir seviyesi için hane halkına yöneltilen soruların cevapları şu şekilde elde edilir:

Geçinme düzeyi…….. TL ise çok kötü
Geçinme düzeyi…….. TL ise kötü
Geçinme düzeyi…….. TL ise yetersiz
Geçinme düzeyi…….. TL ise yeterli
Geçinme düzeyi…….. TL ise iyi
Geçinme düzeyi…….. TL ise çok iyi

Bireylerin ihtiyaçları ve arzuları önemlidir. Leyden Endeksi ile yoksulluk, maddi durumdan ziyade tatminsizlik teriminin karşılığını ifade etmektedir (Uğur, 2017: 172).

1.3.2. Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluğun ölçümünde gelir temelli ölçümlerden başka bir eğilim, birden fazla değişken ile yoksulluğun ölçülmesidir. Salt ekonomik kıstaslarla yoksulluk ölçümü kolay yapılabilir lakin sosyal ve siyasi kıstasların dikkate alınması gerekir (Alemdar vd., 2012: 328).

Çok boyutlu yoksulluğu ele alan birçok yaklaşım vardır. Bunlardan birisi de bileşik endekslerdir. Bileşik endekslerde amaç, yoksulluğa dair özet bir gösterge oluşturmaktır. UNDP' nin önemli bileşik endekslerine örnek olarak İnsani Yoksulluk Endeksi verilebilir (Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 132).

Yoksulluğa dair bileşik endeksler, insan refahının ve mutluluğun tek bir yolla elle edilemeyeceğinden yola çıkar. Birçok boyutu vardır ve birbirinden ayrı düşünülemez. Ortak mülkiyete erişim, okullaşma oranı, temiz içme suyu, bebek ölüm oranı, yaşam beklentisi, işsizlik oranı gibi birçok göstergeden yararlanılır.

Bileşik endeksler için ortaya şu sorun çıkmaktadır: Tüm değişkenler endekste, hangi ağırlıklarda yerini alabilir? Yapılacak yoksulluk analizlerinde birden fazla veri bulunsa da tüm göstergeler birlikte ele alınamaz, ayrı ayrı incelenmektedir. Ancak tek bir gösterge hâlini alamayan verilerden doğru sonuca ulaşılması için farklı ögelerin, farklı formüllerle ele alınması gerekmektedir (Alemdar vd., 2012: 328).

1.3.2.1. İnsani Gelişme Endeksi

Geçmişten günümüze yoksulluğun gelir ile tüketim arasında açıklanmakta yetersiz kalması üzerine gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için yoksulluğun ölçülmesinde, yeni alternatifler aranmaya başlanmıştır. Bunlardan bir tanesi de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen gelişme endeksidir. UNDP, İnsani Gelişme Endeksi için temelde 3 kriter baz alarak endeks

geliştirmekte, ülkelerin sosyal gelişmişliklerini de ifade edebilmektedir (Önder ve Şenses, 2006: 8).

1990 yılından bu yana UNDP her yıl yayımladığı endekste insani bir gelişme sağlanabilmesi için, geliri araç olarak kullanmakta ve gerekli bir faktör olmasına karşın yeterli olmadığından yola çıkmaktadır. Üç kritere ek olarak özellikle insanı insan olarak değerli kılan hürriyet, kişilik, ihtiyaçlarını tatmin edebilme unsurlarının hepsini birlikte ele alır ve beşeri faktörün önemini vurgular (Demir, 2006: 2).

İnsani Gelişme Endeksi hesaplanırken:

Sağlık düzeyi: Uzun ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilme, doğumdan itibaren sağlık hizmetlerinden faydalanma.

Eğitim düzeyi: Bilgiye ulaşma ve edinmede fırsat eşitliği, okuryazarlık oranları.

Refah düzeyi: Temel ihtiyaçları giderecek kaynaklara ulaşmak, isteklerin ve ihtiyaçların tatmin edildiği bir yaşam sürdürme.

üç önemli kriter olarak ifade edilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 64).

İnsani Gelişme Endeksi hesabı için aşağıda tabloda verilen değerlerin en fazla ve en az hâli alınır. Öncelikle her endeks kendi içinde hesaplanır. Hesaplanan her endeks, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır.

Tablo 2: İGE İçin Max. ve Min. Değerler

	Max. Değer	**Min. Değer**
Doğumda Yaşam Beklentisi	85	25
Yetişkin Okuryazarlık Oranı	100	0
Bileşik Okullaşma Oranı	100	0
Kişi Başına Düşen GSYİH (SGP A.B.D. $)	40.000	100

Kaynak: UNDP, 2005: 341; Siggel,2005:15-22; Kabaş, Tolga, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları", 2009, s. 31.

Endeks $= \frac{(\text{Gerçek Değer} - \text{Min Değer})}{(\text{Gerçek Değer} - \text{Max Değer})}$ yardımı ile hesaplanır (Kabaş, 2009: 30-31).

İnsani Gelişme Endeksi hesaplanırken 1990 yılından itibaren endekste düzenli değişiklikler yapılmaktadır. Ancak son zamanlarda İGE yayınlanan raporlarında gördüğümüz endeks hesabı;

İGE=$\frac{(\text{Yaşam Beklentisi Endeksi}) + (\text{Eğitim Endeksi}) + (\text{GSYİH Endeksi})}{3}$ ile gösterilir (Demir, 2006: 9).

1.3.2.2. İnsani Yoksulluk Endeksi

İnsani Yoksulluk Endeksi yoksulluğun temel boyutlarını kapsamaktadır. Gelirle ölçmek yerine insani birçok faktörü ele alır. Kamusal ve özel kaynaklara ulaşma sorunu, en temel sorunlarındandır. Bu yöntem ile yoksulluğun ölçülmesi ortaya atıldığından beri yoksulluk seviyelerini gün yüzüne çıkarmak, etkili mücadeleler geliştirmek amacıyla katkı sağlamaktadır (Metin, 2014: 6320).

İnsani yoksulluk endeksi, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için iki farklı hesaplama içermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için geliştirilen İnsani Yoksulluk Endeksini (İYE 1); beklenilen yaşam süresi, eğitim, sağlık, sosyo-ekonomik fırsatlar gibi başlıca ihtiyaçlar olarak genellemek mümkündür. Sınıflandırarak ifade edecek olursak;

$P_{1=}$ Uzun ömür
$P_{2=}$ Eğitim
$P_{3=}$ Makul bir yaşam seviyesi
$P_{31=}$ Sağlıklı içme suyuna ulaşamayanların oranı
$P_{32=}$ Sağlık hizmetlerinden mahrum olanlar

$P_{33=}$ 5 yaşın altında normal kilonun altında bulunanların oranı
(Çabuk, 2003: 47).

Formüle dönüştürülmüş şekli:

$$P_{3=} \frac{P_{31} + P_{32} + P_{33}}{3}$$

$IYE - 1 = [\frac{1}{3}(P_1^3 + P_2^3 + P_3^3)]^{1/3}$ (Canbey Özgüler, 2014: 153).

Daha fazla, gelişmiş ülkeler için İYE 2, nispeten daha iyi şartlar üzerine kurulmuştur. Genel anlamda diğerine benzer şartlarda yaşam beklentisi, bilgiye ulaşma, kabul edilebilir bir yaşam seviyesi ve ek olarak sosyal dışlanma yer alır. Geliştirilen formülde 12 ay ve daha uzun süren işsizlik, sosyal dışlanma ölçümü için kabul edilen göstergedir.

$P_{1=}$ 60 yaşından daha fazla yaşam imkânı olmayanlar
$P_{2=}$ 12 aydan daha fazla süren işsizlik yaşayanlar
$P_{3=}$ OECD tarafından işlevsel okuryazar olmayanlar
$P_{4=}$ Gelir yoksulluğu altında olanlar (Şener, 2012: 54).

Formüle edilmiş şekli:

$IYE - 2 = [\frac{1}{4}(P_1^4 + P_2^4 + P_3^4 + P_4^4)]^{1/4}$

İnsani yoksulluk ve gelir yoksulluğu zıt yönde hareket etmektedirler. Günümüzde gördüğümüz gibi DB' nin gelir bazında katkılarına rağmen yoksulluğun insani boyutu, azalmak yerine daha fazla artmaktadır (Canbey Özgüler, 2014: 153).

1.3.2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksini ifade etmeden önce toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarına yer vermemiz yerinde olacaktır.

Günümüzde ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel birçok alanda toplumsal cinsiyet kavramından bahsedilmesine rağmen kavram üzerinde bir fikir birliği sağlanamamaktadır. İnsanların kadın ve erkek olarak cinsiyetleri biyolojik ve fiziksel niteliklerinin sonucudur. Oysaki cinsiyetten toplumsal cinsiyete doğru geçiş yapılırken biyolojik faktörlerden ziyade toplumun kişilere yüklediği roller önem kazanmaktadır (Demirbilek, 2007: 13).

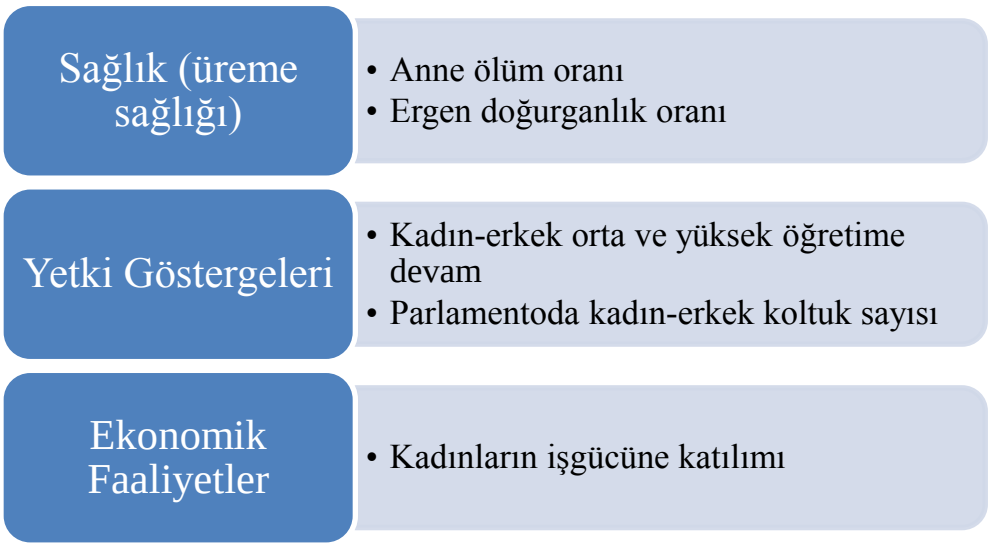
Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadın ile erkek için toplum içerisinde var olan aile, hukuk, çalışma, din, sağlık alanlarında tüm kaynaklar, imkânlar ve yetkiyi aktif olarak kullanmada eşitliği ifade etmektedir (Ecevit, 2003: 8). Diğer bir ifade şekliyle, cinsiyet eşitliği endeksi ile kadın ve erkeğe biçilen roller arasında eşitlik sağlanması gereken alanlar belirlenmektedir. İş, parasal güç, eğitim, sağlık, her türlü politik, ekonomik yetki alanı ve zaman alanı eşitlik sağlanması gereken alanlardır(EIGE,https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, Erişim Tarihi: 25.08.2018).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, günümüzde gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler için dünyanın her yerinde giderek önem kazanmaktadır. Buna rağmen teorikten pratiğe geçildiğinde birçok ülke bu eşitsizliği çözme hususunda hâlâ zayıf kalmaktadır. Oysaki sürdürülebilir kalkınmanın yapı taşlarından biri, toplumun her alanındaki cinsiyet eşitliğidir (Durgun ve Oğuz Gök, 2017: 21).

2010 yılında TCEE, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksinin yerini almıştır. Bu iki endeks 1995 yılında kullanılmaya başlanmasına karşın bazı kısıtlara sahiptirler. Bundan dolayı İGR, yeni oluşturduğu TCEE'yi ortaya atmıştır. Üç boyut ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ele alan TCEE birçok ölçütte olduğu gibi kusursuz değildir. İGE gibi geliştirilmeye devam edilmektedir. Asıl amacı; insani gelişme başarılarının, sosyal yaşam içerisinde kadın ve erkek rol eşitsizliği bakımından ne derece fayda ne derece zararı olduğunu ölçmek, politika analizi yapmak ve savunuculuk yapabilmek

amacıyla deneysel zeminler hazırlamaktır (Hacıoğlu Deniz ve Haykır Hobikoğlu, 2012: 125).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi 2010 İnsani Gelişme Raporu'nda ilk kez yayımlanması ile cinsiyete dayalı eşitsizlikleri 3 farklı boyutta yansıtmaktadır. TCEE' de bu boyutlar; ekonomik faaliyetler, kadın yetkisi ve kadın üreme sağlığı şeklinde gösterilmektedir. Öncelikle ekonomik faaliyetler, erkek ve kadın bireylerin cinsiyetlerine oranla İKO'larının ölçülmesidir. Kadın yetkiledirilmesi ile daha çok siyasi alanda kadının varlığını ispatlarcasına parlamentodaki vekillerin cinsiyete oranla koltuk sayısı, iki cinsiyette de orta ve yüksek eğitime devam edenlerin oranlarıdır. Son olarak kadın için olduğu kadar toplum için de önemli olan üreme sağlığı boyutu, anne ölüm oranları ve anne olma yaşının (ergen doğurganlık) oranlarıyla TCEE ölçülmektedir (UNDP, 2016: 5).

Şekil 1: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Göstergeleri

TCEE ile hesaplamalar yapılırken farklı veri kaynaklarından yararlanılmaktadır. Anne ölüm oranı için UNICEF'in Dünya Çocuklarının Durumu Belgesi, ergen doğurganlık oranları için BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesinin Dünya Nüfusuna Bakış Belgesi, Eğitime yönelik Barro-Lee Veri Dizisi, İKO' ya ilişkin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün LABORSTA Veri Tabanı, meclislerdeki kadın-erkek koltuk sayısı içinse Uluslararası Parlamenterler Birliği başlıca verileri

sunar(UNDP,http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_gii-TR_ece%20FU.pdf, Erişim Tarihi: 25.08.2018).

TCEE, kadın ve erkek kazanımları arasındaki farkı ortaya koyarken şu şekilde hesaplama yapılır: Yukarıda bahsedilen üç farklı boyuttan ortalama ilk olarak, kendi cinsiyet gruplarına bağlı geometrik ortalama formülü ile yapılır. Daha sonra tüm geometrik ortalamalar harmonik ortalamaya dönüşür ve genel endeks hesaplanır. Endeks, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Elde edilen değer 0 ise kadın ve erkek birbirine toplumsal cinsiyet olarak eşittir. Tam aksine endeksimizin aldığı değer 1 ise cinsiyetler arası tam eşitsizlik mevcuttur. Eşitsizlik farkının en üst noktası kabul edilmektedir (Doğan ve Tatlı, 2014: 116).

1.4. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenleri sadece ekonomik olarak ifade edilemez. Yoksulluğa neden olan sosyal, kültürel, çevresel faktörler de mevcuttur. Yoksulluğun nedenlerine yönelik yapılan çalışmalar için evrensel ölçekte, Birleşmiş Milletler' in yanında bağımsız çalışmalar da bulunmaktadır (DPT, 2001: 127). Yoksulluğun nedenlerini Merkantilistler, Marksistler, Keynes'i savunanlar, Klasikler ve Kalkınma iktisatçıları farklı açıklamaktadırlar. Ancak genel itibariyle fazla üretememekten, fazla tüketememekten ya da elde edilen gelirin adil bölüşülmemesinden kaynaklı nedenler ileri sürülmektedir. Ülkeden ülkeye ve aynı ülke içinde bireyden bireye dini inanç, ırk farklılığı, dünya görüşü gibi faktörler herkes için yoksulluk nedenlerinden farklı bir tanesinin ağır basmasına sebep olur. Aynı zamanda birçok ülke ve bölge iklim ve doğal koşullar açısından diğerlerinden daha şanssızdır ve diğer şartlar eşit olsa dahi, elverişsiz iklimleri nedeniyle bu yerlerde yaşayan insanların yoksulluğu daha derin yaşayacağı aşikârdır.

1.4.1. Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk

Küreselleşmenin ortaya çıkış zamanına ilişkin olarak farklı çevrelerce çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak 1960'larda kullanılmaya başlanan küreselleşme kavramı 1980'lerde yaygınlaşmakta ve 90'lara gelindiğinde ise oldukça önemli bir terim olarak kabul görmeye başlanmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkışına yönelik fikir ayrılığı, kavramın sonuçlarına yönelik de devam etmektedir. Küreselleşmeden bir taraf kazanmakta kazananların çok daha fazlasından oluşan bir taraf da kaybetmektedir (Bozkurt, 2000: 18).

Küreselleşme, Giddens tarafından çok köklü bir şekilde yaşam şekillerimizi yapılandırmak demektir ve bu yapılandırmanın motoru Batı'dır. Hatta küreselleşme Amerikanlaştırma anlamına gelmektedir (Giddens, 2000: 15). Bauman da küreselleşme sürecinin etkilerine atıfta bulunarak şu şekilde bir tanımlama yapmaktadır: Küreselleşme özellikle kültürel değişiklikler ortaya çıkarmaktadır. Eğer küresel dünyaya uyum sağlanamazsa sonuçlar çok kötüdür. Küreselleşen dünyada yerel kalan devletlerin sefalet yaşamaları olağandır (Bauman, 2017: 9). Küreselleşme ile birlikte üretim faktörlerinin dolaşımı sağlanmakta ve ticaretin artması, yabancı yatırımların çoğalması ile dünya eskiye nazaran daha bütüncül bir hâl almaktadır (Özdemir, 2007: 220-221). Görüldüğü üzere küreselleşmenin farklı boyutları olduğu için her insan veya her bilim dalı kendine özgü bir şekilde ele alabilmektedir.

1980'lerde önem kazanan küreselleşme sürecinde neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmış, böylece "bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler" düşüncesi yeniden güç kazanarak devletlerin rolü her alanda küçülme süreci içine girmiş, piyasalar üzerinde müdahaleler azalmıştır (Sapancalı, 2001: 117). Sonuçta ülkelerin, aşağıda sunulduğu gibi çeşitli küreselleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalma olasılığı artmıştır:

- Yoksulluğun küresel düzeyde artışı.
- Toplumun sosyal dışlanma olgusuyla karşılaşması.

- Küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde gelir dağılımı adaletsizliği ve eşitsizliğinin artışı.
- İşsizlik riskinin artışı, istihdam sürelerinin kısalması ve bu sürecin çalışanlar açısından gelecek belirsizliği yaratması.
- Küresel finansal krizler.
- Ülkeler arasındaki faktör fiyatlarında dengesizlik sebebiyle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde açlık sınırında ucuz emek çalıştırmanın, kayıt dışılığın artması.
- Irksal ve dinsel ayrımcılığın artması.
- Her türlü fundamentalist hareketlerin sayısındaki artış.
- Çocuk işgücü sayısındaki artış.
- Az gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu açlık, yoksulluk ve borç döngüsü.
- Küresel iklim dengesinin bozulması.
- Sağlık sorunları: AIDS, uyuşturucu, alkolizm, obezite.
- Küresel düzeyde uyuşturucu ticareti.
- İnsan ticaretindeki artış (Zencirkıran, 2013: 426).

Küreselleşmede vurgulamamız gereken önemli noktalardan biri, daha çok gelişmiş ülkelerde refah artışı sağlıyorken, gelişmekte olan ülkelerde ise ücretliler için "dibe doğru yarış" (race to the bottom) yaşanmaktadır. Adaletsiz ekonomik düzen özellikle emek piyasalarında sömürüye neden olmaktadır. Eşitsizlik; yeni ortaya çıkmamakla birlikte küreselleşme ile keskinleşirken zengin daha zengin, fakir daha fakir olmaktadır (Özerkmen, 2004: 140-142).

Gelirin adil olmayan bölüşümü, işsizlik gibi sorunlara ve beraberinde yoksulluğa olan etkilerine diğer başlıklarda değinilecektir. Bu hususların hepsi mevcut hâline küreselleşme ile gelmektedir. Küreselleşme sonucu ortaya çıkan yoksulluktan bahsedilirken hepsi birlikte ele alınabilir.

Küreselleşmede başat konumda bulunan uluslararası kuruluşlar WB, IMF ve WTO ülkelere yeni ekonomik politikalarını dayatmışlardır. İşte bu noktada uyum sorunu yaşayan ülkeler, yoksulluğu derinden yaşamaya başlamışlardır (Memiş, 2014: 152).

Küreselleşmeye dair çeşitli fikirler olduğu gibi küreselleşmenin yoksulluğa sebep olup olmadığına dair de çeşitli görüşler bulunmaktadır. Oysa dünyada yaşayan yoksul nüfus, yoksulluk sebebiyle yeterince beslenemeyen ve eğitim alamayan çocukların varlığı, gelir dağılımı adaletsizliği ile birlikte kişiler arası uçurum, toplumda rant peşindeki tüm hamlelerin işçi kesiminin zararı ile sonuçlanması açıkça göstermektedir ki yegane sebep olmamakla birlikte yoksulluğun bu kadar yükselmesinin sebebi, küreselleşme süreci ile yaşanılan değişikliklerdir (Gündoğan, 2008: 44-45).

1.4.2. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı yoksullukla sıkı bir ilişki içerisindedir. Gelir dağılımı; genel bir ifade ile ülkede mevcut gelirin o gelirin üretimi sırasında katkısı olsun veya olmasın tüm kişiler arasında paylaştırılma sistemidir. Bireylerin ekonomiden aldıkları payın eşit değil adaletli olması, gelir dağılımında asıl odaklanılması gereken ölçüttür (Cesur, 2016: 20).

Tüm dünyada yoksulluğun bu derecede artışının başlıca nedeni, gelirin adil bölünmemesidir. Adil gelir dağılımına önem veren ülkelerin yoksulluğuna direkt örnekler Doğu-Güneydoğu Asya ve Güney Kore ülkeleridir. Bahsedilen ülkelerde ekonomik büyüme yaşandığında yoksulluğu azaltıcı etki yapmaktadır. Ancak Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen bir ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkisinin olmadığı görülür. Çünkü Latin Amerika ülkesi bölüşümde diğer ülkeler kadar adil değildir. Ekonomi büyüse de halk bundan gerektiği kadar faydalanamaz (Güneş, 2012: 164).

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi adaletli bir gelir dağılımının olup olmaması yoksulluğun önemli nedenidir. Lakin sadece adil bir gelir dağılımı, yoksulluğun azalmasını ifade etmemektedir. Gelirin bölüşümünün yanı sıra gelir elde etmedeki eşit fırsatlar, üzerinde düşünülmesi gerekli diğer bir husustur (Canbey Özgüler, 2014: 161).

Ekonomik eşitsizlik artmaya devam eder ve yoksullukla mücadelede başarısız olunursa ekonomik problemlerin arkasından diğer sosyal problemler de gelecektir. Yoksulluğun boyutu arttıkça en büyük sorun, bireylerin yoksulluktan kurtulma umudunu kaybetmeleri ve toplumda bütünleşmelerinin bozulması olacaktır (Aytaç, 2016: 139).

1.4.3. Eğitim ve Yoksulluk

Yoksulluk ve eğitimsizlik arasındaki mevcut olan ilişkiye bakıldığında sarmal bir yapı vardır. Eğitimsizlik yoksulluğun nedeni midir yoksa yoksulluk sebebiyle mi bireyler eğitimden yoksun kalıyor? Net bir yanıt verilmemekle birlikte her ikisinin arasında karşılıklı ve güçlü bir etkileşimin varlığından bahsedilebilir (Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012: 91).

Eğitimi düşük olan birey, düşük ücret ve kötü yaşam koşullarına sahiptir. Bu durumun sebebi eğitim ve istihdam arasındaki ilişkidir. Eğitim, emek verimliliğini artırmaktadır. Emeğin verimindeki etkileri kişilerin güvencesiz işler yerine daha iyi işlerde istihdam edilmelerini, daha yüksek ücretler almalarını sağlamaktadır. Kısacası, hem bireylerin işgücünde yer almalarının hem de güvenli işlerde istihdam edilmelerinin temelinde aldıkları eğitim yatmaktadır (Karayılmazlar, 2006: 214-215).

UNESCO İstatistik Enstitüsünün hazırlamış olduğu bir rapor, 420 milyon kişinin yoksulluktan kurtulmasının lise eğitimini tamamlaması ile mümkün olacağını bildirmektedir. Yoksul nüfusun yarıdan fazlasını ifade eden bu oran, eğitim

kalitesinin artmasına rağmen son yıllarda okula gitmeyen oranının çoğaldığını ifade etmektedir. İyi eğitim aldıkça iyi kazanacak ve yoksulluğu geride bırakacaklar anlayışından yola çıkmakla birlikte başka bir hususa da değinmek gerekmektedir. Özellikle eğitimcilere göre yoksulluk ve eğitim arasında bir de şu yönlü bir ilişki vardır: Genel oranlara bakıldığında merkezi sınav başarılarında zengin öğrenci ve yoksul öğrenci arasında ciddi bir puan farkı meydana gelmektedir. Kısacası aileden gelen yoksulluk ile eğitimsizlik kısır döngüsü beraberinde yine yoksul bireyler doğuracaktır (Çakmakçı, 2017).

1.4.4. İşsizlik ve Yoksulluk

İşsizlik ve yoksulluk arasında mevcut olan sıkı ilişkiyi ifade ederken yoksulluk tanımına giren kişilere bakmak gerekir. Belirtilmelidir ki sadece işgücü piyasasında yer almamak yoksulluk sebebi değildir. Aynı zamanda şartların değişmesi ile bazı meslek gruplarının kaybolması, düşük gelirli işler, tam zamanlı çalışmaların yerini kısmi süreli çalışmaların alması da yoksulluk riskini artıran faktörler arasındadır (Tokol, 2017: 187). Çalışan yoksulluğu detaylı şekilde ele alındığı için çalışmanın bu aşamasında işsizlik ile yoksulluk ilişkisi irdelenecektir.

Eğer işsiz olan kişi, başka bir gelire de sahip değil ise yoksulluk kaçınılmazdır (Gündüz, 2006: 40). Emeğin temel üretim faktörü olarak tam kullanılmadığı durum, "işsizlik" anlamına gelmektedir. Emeğin hem sınırlı bir üretim faktörü olarak tam kullanılmaması ülkelerde üretim kaybına sebebiyet verirken hem de bireyler için çok büyük bir gelir kaybı demektir. Bireyin en başta kendisine sonra çevresine ve tüm topluma maliyet yüklemesi açısından işsizlik tüm dünya ülkeleri için çok büyük bir sorundur. İşsizlik, ekonomide bir şeylerin yolunda gitmemesi diğer ifade ile sıkıntılı ekonominin göstergesi anlamına gelmektedir. Özellikle uzun süreli işsizlik ciddi gelir kaybı ve gider artışı demektir ki bireyi doğrudan yoksulluk çukuruna düşürür (Biçerli, 2013: 427-429).

Yoksullukla işsizliğin ilişkisinin bu derecede yoğun olması, yoksullukla mücadele açısından işsizliğin çözülmesini yani istihdam politikalarını gündeme getirmektedir. İşsizlere belirli bir düzeyde gelir sağlamak amaçlı "pasif istihdam politikaları" ve işsizliği doğrudan önlemek için bireylerin istihdam edilebilirliklerini artırmaya yönelik eğitim, iş yaratma, danışmanlık hizmetleri verilmesi gibi "aktif istihdam politikaları" işsizlik kaynaklı yoksulluğa çözüm bulma araçlarıdır (Yüceol, 2005: 506).

1.4.5. Göç ve Yoksulluk

Çağlayan'a göre (2011: 85) göç sosyolojik olarak sadece modern toplumlarda ele alınacak bir olgu değildir. Göç insanlık tarihiyle başlar ve genel bir şekilde kişinin bir hedefe doğru ya da hedefi olmaksızın bulunduğu coğrafi bölgeden başka coğrafi bölgeye hareketi olarak tanımlanır.

Yoksulluğa sebep olan en önemli faktörlerden birisi de göçtür. Göç, sadece yoksulluğa sebep olan bir etken değil aynı zamanda yoksullukla mücadele amacıyla geliştirilen yöntemleri de zorlaştıran bir faktördür. Kırdan kente göçle birlikle ülkesel bazda baktığımızda göç alan ve veren ülkeler arasında en büyük sorun göçmenlerin gittiği ülkelerde iyi istihdam edilmeyişleri, halk arasına karışamamaları ve yoksullukla karşı karşıya kalmalarıdır (Şenkal, 2017: 312).

Göç konusunda iki farklı tez öne sürülmüştür. Bunlardan ilki; yoksul kişi, onun için cazibe merkezinde olan kente göç etmek istemekte, sonucunda kendi durumu iyileşmekte fakat kentlerde yaşanacak enformel işgücü piyasası ve yoksulluk artışına yol açmaktadır. İkincisi ise göçün özendirici faktörlerinin yanı sıra göçmen bireyin katlanacağı zorlu göç maliyetlerinden bahsetmekte ve böylelikle kişinin göç sonucu mevcut ekonomik durumumun daha kötüye gidebileceğini ileri sürmektedir (Canbey Özgüler, 2014: 158-159).

Göç ve yoksulluk konusunda bir genelleme yapmak doğru değildir. Göç alan ve göç veren ülkelerin sosyo-ekonomik farkları, göçün süresi, göç edenlerin kişisel farklılıkları gibi unsurlar, göçün yoksulluğu tetikleme boyutunu belirler (Canbey Özgüler, 2014: 159). Hükümetlerin göçmen konusunda politikaları da göç ve yoksulluk ilişkisini ifade ederken ele alınmalıdır. Çünkü kimi ülkeler kente göç eden insanlara doğrudan olmasa da zaman zaman dolaylı teşvikler yapmakta, göçmenlerin kamu arazileri üzerinde yerleşim açmalarına müdahale etmemekte hatta bazı siyasiler, göçmenleri oy potansiyeli olarak görerek onlara çeşitli alt yapı ve kamu hizmetleri sunmaktadırlar. Buna rağmen kimi ülkeler daha baskıcı rejimlere sahip olarak göçten caydırmaya ve mevcut göçleri denetim altına almaya çalışmakta; konut hakkı, su hizmetleri gibi temel kamu hizmetlerinden dahi mahrum bırakmaktadırlar. İşte bu noktada açıktır ki bu politikaları benimseyen ülkeye göç edenler, verdikleri göç kararı sonucunda yoksullukla karşılaşacaklardır (Şenses, 2017: 162-163).

1.4.6. Demografik Unsurlar ve Yoksulluk

Günümüzde ailelerin geçirmiş olduğu farklılıklar bulunmaktadır. Geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüş yaşanmış ve ailelerde yer bulamayan yaşlılar yalnız kalmış, tek ebeveynli aileler çoğalmıştır. Bu ailelerin gelirden öte kendilerine olan bakım ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyaçları aile ve yakınlarından sağlayamayanlar piyasadan almakta ancak gelir düzeyleri bunu zorlaştırmaktadır. Yoksulluğa sebep olarak hane halklarının bu değişiklikleri kendini gösterir (Atatanır, 2016: 10).

Sadece bu şekildeki aile yapısı değişimi değil hane halkı nüfus sayısının çokluğu, aile bireylerinin yaş ve eğitim düzeyleri de bu hususta ele alınmalıdır (D. Özcan, 2016: 191). Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) Raporu'na göre aile fert sayısı çoğaldıkça yoksulluk riski de artmaktadır. TÜSİAD, ailelerin ikiden fazla çocuk sayısı oldukça diğer gruplara göre yoksulluk için daha belirleyici olduklarını dile getirmektedir (TÜSİAD, 2000: 107).

Birçok araştırma, nüfus artışının yoksulluk üzerinde kötü sonuçlar doğurduğunu ileri sürmektedir. Özellikle nüfus artışının; kentlerin yaşam koşullarını ve çevreyi tahrip ettiği, hızlı bir nüfus artışının toprak öncü olmak üzere sınırlı kaynaklar üzerinde baskı oluşturduğu, gıda talebinin arttığı ve tüm bu sayılanların yoksulluğu artırdığı görüşü mevcuttur (Şenses, 2017: 155).

Yoksulluk için cinsiyet, önemli demografik faktörlerden biridir. Çalışmada özellikle yoksulluğun kadınlaşması hususuna yer verilmesi sebebiyle burada ayrıntılı şekilde ele alınmayacaktır. Kısacası; temelde kadınların eğitim almalarının engellenmesi, daha sonraları toplumsal rolleri sebebiyle vakitlerini evde geçirmek zorunda kalmaları ve ekonomik açıdan bir erkeğe bağımlı olmaları, son olarak çalışma hayatlarında yaşadıkları zorluklar, düşük ücretli ve korunmasız istihdamları kadınları erkeklere nazaran yoksulluk riskiyle daha fazla karşılaştırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
2. SOSYAL DIŞLANMA

2.1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Gelişimi

Sosyal dışlanma kavramı açıklaması kolay bir kavram değildir. Çünkü sosyal dışlanma olgusu kişilere, ülkelere, zamana bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple kavram üzerine zaman zaman benzer, zaman zaman ise birbirinden ayrılan birçok tanım geliştirilmiştir.

Sosyal dışlanma kökeni geçmişe dayanan bir olgudur. Örneğin; Hindistan'da kast sisteminin mağdurları, birçok yerleşim yerinde köleleştirilen kişiler, dinlerinden dışlananlar gibi geçmişten bugüne dek sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalan kişi ve gruplar mevcuttur. Sosyal politika alanına girmesi 1970'li yılları bulan kavramın, insan yaşamındaki mevcudiyeti örneklerden de görüldüğü üzere oldukça eskidir (Biçerli, 2016: 5).

Sosyal politika literatüründe kavramın ilk kez tartışılması, Fransa'da Rene Lenoir ile mümkün olmuştur (Şenkal, 2017: 284). Fransa'nın Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir'in 1974'te hazırladığı "Les Exclus: Un Francais sur dix" (Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri) adlı kitabında sosyal dışlanma kavramı, günümüz anlamına yakın bir şekilde kullanılmıştır. Dışlanan kişiler, Bakan tarafından "ekonomik büyümeden faydalanamayanlar" olarak ifade edilmiştir (Peace, 2001: 19).

Sosyal dışlanma kişilerin, toplumla bütünleşmesini sağlayan iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasi birçok sistemden tamamen veya kısmen yoksun olma şeklinde ifade edilebilen dinamik bir süreçtir (Walker ve Walker, 1997: 8). J.S. Mill "Doğal olmayanın yalnızca alışılmış olmayan anlamına geldiği, alışılmış olan her şeyin de doğal gözüktüğünü" ifade ederken dışlanma konusunda düşünmeye

yönlendirmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu otorite, çoğunluğun azınlığı yönlendirme isteği, bir kesim için olağan ve gelenekten sayılırken bir kesim içinse uygun karşılanmayacaktır. Bu şekilde ayrımlar yapabildiğimiz sürece toplumda ötekileştirme ve dışlanan insanlar çoğalacaktır (Hekimler, 2012: 16).

Sosyal dışlanmaya sebep olabilecek birçok faktörden bahsedilebilir. Bu faktörlerden bazıları etnik kökenler, dini inanışlar, ulusal kimlikler, cinsiyetler, ten renkleri, cinsel tercihlerdir (Hekimler, 2012: 5). Peace (2001: 19)' e göre toplumun dışına itilmekle her an karşılaşabilecekler; bedensel ve/veya zihinsel engeli bulunan bireyler, yaşlı kimseler, intihara meyilli olan bireyler, istismara uğramış çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, tek ebeveynli aileler (özellikle bu şekilde dışlanmayla karşılaşanlar anneler ve çocuklarıdır), birden fazla problemle karşı karşıya kalan haneler, marjinaller, asosyaller ve sosyal uyumsuz kişilerdir.

Sosyal dışlanma ülkeden ülkeye farklı terimler ile ifade edilmektedir. Sınıf altı, marjinallik, yeni yoksulluk, bütünleşememe, yabancılık, sınıf dışı yoksulluk, eşitsizlik, yoksunluk gibi kavramları, sosyal dışlanma kavramı yerine kullanılmaları açısından örnek verebiliriz (Taylan ve Barış, 2015: 34).

Sosyal dışlanma, toplumsal bütünleşmenin her zaman tam olarak gerçekleşmemesi üzerine bazı grupların ve bireylerin toplumsal düzenin dışına atılması şeklinde oluşan bir yapılanma göstermektedir. Sosyal dışlanma bu bağlamda, toplumsal bütünleşmenin ve kaynaşmanın karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle; bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, toplumla olan bağlarının kopması, ekonomik, sosyal, siyasal tüm haklarından mahrum olma/bırakılma durumu olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda sosyal dışlanmayı, eksik yurttaşlık (incomplete citizenship) olarak ifade edebilmek mümkündür. Çünkü dışlanma ana hayat standartlarını belirleyici yurttaşlığa ait haklardan yoksun olma ve bu haklara erişimin, tam sağlanamaması durumudur (Sapancalı, 2005: 53-56).

Sosyal dışlanma kavramına yönelik başka bir tanım; bireyleri sosyal hayatlarından koparacak seviyede maddi manevi eksiklik yaşamaları, kendilerini destekleyecek, yaşamlarını garanti edecek tüm haklarından ve her türlü sosyal destekten yoksun oldukları bir süreçtir (Çakır, 2002: 85).

Sosyal dışlanma, sınıf kavramını kaldırarak toplumu iki ana gruba böler: Sosyal dışlanmışlar ve sosyal dışlanmamışlar. Tamamı olmamakla birlikte işçi sınıfı, sosyal dışlanmışlar olarak isimlendirilmektedir. Sosyal anlamda dışlanan kişiler, kendileri veya diğer insanlar tarafından dışlanmış olarak adlandırıldıkları sürece toplumda yabancılaşma olağandır (Yücesan Özdemir, 2008: 75-76). Yabancılaşan bireylerin kendilerine, ailelerine ve en önemlisi de toplumun bütünlüğüne yönelik tehlike arz etmeleri sosyal dışlanma ile kaçınılmaz bir hâl almaktadır.

1980'li yıllara gelindiğinde ekonomik kriz baş göstermiş, sosyal devletin bir süre duraksaması yaşanmış, kısacası Fransa'da sosyal problemler patlak vermiştir. Bu süreçte sosyal dışlanma daha popüler bir hâle gelmiştir (Silver, 1994: 532-533).

Sosyal dışlanma, Fransa'dan sonra Avrupa'da da önem kazanmaya başlamıştır. AB düzeyinde sosyal dışlanmanın önem kazanması 1985-1995 yılları arasında Avrupa Komisyonu Başkanı olarak görev alan Jacques Delors ile olmuştur. Jacques Delors' un içinde olduğu Fransız cumhuriyetçi yaklaşım, sosyal dışlanmanın toplumun çözülmesi anlamına geldiğini ifade eder ve sosyal dışlanmayı devletin yetersizliği olarak açıklar (Güler, 2015: 67).

İngiltere ve Amerika'da sosyal dışlanma farklı şekillerde ifade edilmektedir. İngiltere'de sosyal dışlanma, "Sosyal Dışlanma Birimi"nin kurulmasıyla önemli sosyal meselelerden biri hâline gelmiştir. Fransız sol kanadın hâkim olduğu düşünceden farklı olarak İngiltere'de, Anglo-Sakson liberal bireyciliğe yönelik bir sosyal dışlanma mevcuttur. Genelde sosyal ve kültürel boyutta sosyal dışlanmaya yaklaşan Fransa'nın aksine, İngiltere gelir dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak iktisadi boyutta yaklaşmıştır. Toplumsal bütünlüğü tehlikeye düşüren açlık ve

sefaletin yaygınlaşması üzerine sosyal politika araçlarının geliştirilmesi zorunlu tutulmuştur (Işık Erol, 2013: 55). Amerika ise kendine özgü bir şekilde sınıf-altı kavramını kullanmaktadır. ABD'nin işgücü piyasasında uzun bir süre yer alamayanlar için genel olarak yetişkinlerin sosyal açıdan ötelenmesi ve ekonomik yapının dışarısında kalmaları için kullanılmaktadır. İktisadi yapının dışına çıkılması ile anlaşılacağı üzere ABD'de, dışlananların yoksullaşması ele alınmaktadır. Sınıf-altında bulunan insanların emek piyasasındaki fırsatlara gönüllü olarak kayıtsız kaldıklarını ifade etmektedir. Devletin sağladığı sosyal yardımlar da bireylerdeki çalışma eğilimini düşürmektedir. Sınıf-altı kavramı bu şekilde ferdi paradigmayla şekillenmektedir (Şenses, 2003: 90-91). Diğer yandan yapısalcı paradigma, sınıf-altı gerçeğini kişisel etmenlerle değil iktisadi ve beraberinde oluşan sosyolojik değişkenlerle ilişkilendirmektedir. Yetersiz çocuk ve bakım hizmetleri, iş yerlerinin kent merkezlerinden uzaklaşması ile örneklendirilen yapısal nedenlerin çalışma isteğini azalttığını açıklamaktadır (Eggers ve Massey, 1991: 217'den aktaran Şenses, 2003: 212-213). Kısacası bahsettiğimiz ülkelerde, sosyal dışlanma kavramına Fransa'daki ortaya çıkış şeklinden oldukça farklı yaklaşılmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte neoliberal politikalar yüzünü göstermiş; eşitsizlik, ayrımcılık, adaletsizlik, bağımlılık gibi dışlanma problemleri belirginleşmiştir. Günümüzdeki bu yeni liberal politikalar ışığında sosyal krizler ve işsizlik artmakta, devletin üstüne düşen sosyal koruma rolü azaltılmakta, sonucunda ise, geniş bir kesim sosyal dışlanma olgusuyla karşı karşıya kalmaktadır (Şahin, 2009: 19).

Jacques Delors ile birlikte sosyal dışlanma kavramının AB gündemine alınmasının ardından Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında, sosyal dışlanmaya karşı mücadele faaliyetlerine yer verilmiştir. Ülkemizde de, Avrupa Sosyal Dışlanma ile Mücadele Stratejisine dair ilk olarak Ortak İçerme Belgesi JIM'in (Joint Inclusion Memorandum) hazırlanması düşünülmüş, belge için çalışmalar Avrupa Komisyonu'nun görevlilerinin katılımı ile 3 Aralık 2004 tarihinde yapılan toplantı ile başlamıştır. Toplantıya sadece Avrupa Komisyonu yetkilileri değil; konuya ilişkin

kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, sosyal ortaklar, üniversite temsilcileri de katılmıştır. Toplantıda konuşulanlar; eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk, sosyal güvenlik gibi meselelerdir (Tunca, 2010: 6).

2.2. Sosyal Dışlanmanın Ölçülmesi

Sosyal dışlanma önemli bir sosyal sorundur. Sosyal politika çerçevesinde sosyal dışlanmanın bertaraf edilmesi istenmekte ve buna yönelik önlemler alınmaktadır. Bu önemli sosyal sorunun önlenebilmesi için yapılacak tüm stratejilerde önemli olan husus, sorunun ölçülmesidir. Ancak doğru bir şekilde ölçümü yapılan sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılmasına yönelik doğru planlar uygulanabilmektedir.

Sosyal dışlanmanın ölçülmesi iki farklı açıdan irdelenmelidir. Ölçütlerden birincisi, sosyal dışlanmanın doğrudan boyutlarını ölçmeye çabalayan girişimlerdir. Ölçütlerden ikincisi ise, sosyal dışlanmanın temelini oluşturan gerekçeleri ve bu gerekçelerin seviyelerini belirlemeye odaklanmaktadır (Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016: 17).

Avusturalyalı Profesör Saunders, sosyal dışlanmanın yoksulluk merkezli olarak ele alındığı takdirde üç formunun olduğundan bahsetmektedir. Bunlar; sosyal ilişkilerden yoksun olma, ev/aile ile ilgili mahrumiyet ve had safhada tüketim yetersizliğidir. Birkaç örnekle bu formların daha iyi anlaşılması sağlanabilecektir. Her iki haftada bir defa geceyi dışarıda geçirmesine yetecek ve ayda bir kez arkadaş ve ailesiyle yemeğe gidecek gelire sahip olmayan birey, sosyal ilişkilerden yoksundur. Elde edilen gelir ile evin faturalarının ödenememesi gibi bir gösterge ev/aile ile ilgili mahrumiyet, bazı eşyaların rehin verilmesi, zamanında araba sigortalarının yaptırılmaması ise had safhada tüketim yetersizliği formunu oluşturan göstergelerdir (Saunders, 2003: 12).

Sosyal dışlanma ölçümü ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan birini, AB bünyesinde hizmet veren Sosyal Koruma Komitesi geliştirmiştir. Sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısından yola çıkarak çok sayıda göstergeler ortaya atmıştır (Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016: 18). Sosyal dışlanmaya öncülük eden en önemli göstergeler için birincil derecedeki göstergeler, ana göstergeleri destekleyen ve sorunun diğer boyutlarını ifade eden göstergeler ikincil derecedeki göstergeler ve üye devletlerin Ulusal Eylem Planları'nda Sosyal İçericilik Şartnamesi'ni dâhil etmeye yönelik, tüm göstergeleri kendi ülkelerine uyarlamaya yardımcı olan belli alanlara yönelik sorunları çözmede kullanılanlar ise üçüncül derecedeki göstergelerdir (Özgökçeler, 2006: 62-63).

Laeken Göstergeleri olarak adlandırılan bu göstergeler; 10 tanesi birincil, 8 tanesi ikincil toplam 18 tanedir. Birincil göstergeler; yoksulluk riski oranı, gelir dağılımı, sürekli yoksulluk oranı, göreli ortanca düşük gelir açığı, bölgesel yakınsama, uzun süreli işsizlik oranı, işsiz hanelerde yaşayan kişiler, öğrenim görmeyenler, doğumda beklenen yaşam süresi, gelir durumuna göre kişinin sağlık durumundan şahsi algısına bağlı olarak memnuniyet düzeyi şeklindedir. İkincil göstergeler ise düşük gelir eşiği etrafında dağılım, sabit yıl bazlı yoksulluk oranları, sosyal transferler öncesi yoksulluk oranı, Gini katsayısı, sürekli yoksulluk oranı, uzun süreli işsizliğin toplam işsizlikteki payı, çok uzun süreli işsizlik oranı, düşük düzeyde eğitim görmüş kişiler şeklinde belirlenmiştir (Balaban, 2014: 13).

2.3. Sosyal Dışlanmanın Paradigmaları

2.3.1. Dayanışma Paradigması

Özellikle Fransa'da kabul gören dayanışma paradigması, sosyal dışlanmayı Fransız cumhuriyetçi anlayış bağlamında değerlendirmektedir. Rousseau ve Durkheim düşünürleridir. Sosyal dışlanma, toplumdaki kişilerin sosyal ilişkilerinin aksaması ve birbirleriyle olan bağlarının kopması biçiminde ifade edilir. Düşüncenin odak noktası grup dayanışmasıdır. Irk, ülke ve diğer bağlarla oluşan dayanışmanın özünde, ötekinin dışlanması olduğunu vurgulamaktadır (Çakır, 2002: 85).

Rousseau ve Durkheim tarafından hayata geçirilen dayanışma paradigması sadece topluma, bireye, sınıf çıkarlarına dayanmaktan ziyade daha yoğun bir şekilde normatif ve ahlaki değerlere odaklanmaktadır. Toplumsal vicdan, genele yayılan arzu bireyi topluma bağlayan en önemli bağdır. Silver, dayanışma paradigmasını açıklarken toplumsal bütünleşmenin karşıtı olan çözülme tehlikesine atıfta bulunmuştur (Silver, 1994: 542).

Dayanışma paradigmasını açıklayanlar, sosyal dışlanmanın karşısında karşılıklı yardım fikrini benimsemektedirler. Yardımlaşma, dayanışmanın özüdür ve bireyler herhangi bir belirsizlik durumunda birbirlerini desteklemektedirler. Dayanışma paradigması bu hususta refah devleti modellerinden muhafazakâr/korporatist devlet modeline benzemektedir. Ayrıca dayanışma paradigması, ulus ve vatandaşlık üzerine kuruludur. Bu durumun kendisi de dışlayıcı olabilmektedir (İ. Doğan, 2014b: 151).

2.3.2. Uzmanlaşma Paradigması

Uzmanlaşma paradigması, sosyal dışlanmayı açıklamak için Silver' in ortaya attığı üç paradigmadan bir diğeridir. Uzmanlaşma, emeğin bölünerek farklı alanlarda ikame edilmesine ve beraberinde de sosyal yapıda bir farklılaşma ile sosyal dışlanmaya sebep olduğu şeklinde açıklanmaktadır (Işık Erol, 2013: 54).

Uzmanlaşma paradigması, Anglo-Sakson liberal bir düşünceye dayanır. Lenoir de paradigmanın en başarılı uygulayıcılarındandır. Sosyal düzende bireylerin birbirlerinden birçok alanda farklılık arz ettiğine atıf yapılarak ayrımcılık ve sınıf-altı kavramlarından hareket edilmektedir (Sunal, 2006: 2). Bireyler gerçekte birbirlerinden bağımsızdırlar ve kendi menfaatlerini gözeterek diğer bireylerle gönüllü bir bilgi alış-veriş ağı kurmaktadırlar. Çünkü toplum içerisinde yer alan bireylerin farklı kabiliyet ve ilgileri vardır. Kısacası, hepsi değişik alanlarda uzmanlaşmaktadırlar. Bu uzmanlaşma çerçevesinin içerisinde de birbirleriyle ekonomik ve sosyal etkileşim içindedirler (Silver, 1994: 542-543).

Kişilerin arasında kurdukları veri alış-veriş ağında tıkanıklıklar oluşabilmektedir. Çünkü en başta tüm bireyler kendi çıkarlarına önem vermektedirler. Bu şekilde ağda oluşan engeller, toplum içerisinde bireylerin hatasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bireyler sadece bir gruptan dışlanabilirler. Bu durumda bireyin içinde bulunduğu diğer gruplardan dışlanma zorunluluğu olmadığı göz ardı edilmemesi gereken bir husustur (Sunal, 2006: 2).

2.3.3. Tekelci Paradigma

Silver'in toplumsal teoriler olarak nitelendirdiği 3'lü paradigmaların sonuncusu, Tekelci Paradigmadır. Paradigma, sosyal dışlanmayı eşitsizlik doğuran, sömürüyü hâkim kılan, işsizlik gibi istenilmeyen sonuçlar ortaya çıkaran toplumdaki bir grubun tekelleşmesi olarak açıklamaktadır. Tekelci paradigmanın hâkim düşünce şekli, Avrupa geleneğine uygun olan sosyal demokrat düşüncedir (Dağ, 2016: 484).

Silver'in son paradigması olan Tekelci Paradigma düşüncesinin ünlü isimleri Weber ile Marx'dır. Marx, Weber'e oranla daha az olmakla birlikte ikisi de toplumsal düzeni zorlayıcı, baskıcı olarak görürler. Vatandaşlık önemlidir ve vatandaşların arasında eşitliği bozan faktörlerle mücadele etmektedirler. Hareket noktası işgücü piyasalarının bölünmesi ve sonucunda sosyal kapanma yaşanmasıdır (Silver, 1994: 543).

Yaklaşım aslında Weber'in statü gruplarının ve güç ilişkilerinin benzer yaklaşımıdır. Toplumda nüfuz sahibi gruplar tekelleşmekte, sonucunda da eşitsizlik ortaya çıkmakta, eşitsizlik ise beraberinde sosyal dışlanmayı oluşturmaktadır (Tartanoğlu, 2010: 4). Paradigmaya göre sosyal düzen, hiyerarşik güç ilişkisi ile topluma empoze edilmektedir. Bu hususta Silver, demokrasiyi sosyal dışlanmanın önüne geçmede bir çözüm yöntemi olarak görmektedir (Çakır, 2002: 85).

Yeni siyasal ekonomi modeli için emek piyasasındaki bölünmelere yer veren, ayrıca yeni yoksulluk ve sınıf-altı kavramlarını da söylemlerine ekleyen paradigma; toplumsal sınıflara öncelik vermekte ve analizlerinde alt-sınıflılık üzerinde durmaktadır (Silver, 1994: 540).

Tablo 3: Silver'in Sosyal Dışlanmaya İlişkin 3'lü Paradigması

Paradigma Adı	Dayanışma	Uzmanlaşma	Tekelleşme
Bütünleşme Kavramı	Grup dayanışması / Kültürel sınırlar	Uzmanlaşma / Ayrı sınıfların birbirine muhtaç olması	Tekelleşme / Sosyal kapanma
Bütünleşme Kaynağı	Ahlaki bütünleşme	Mübadele	Vatandaşlık hakları
İdeoloji	Cumhuriyetçilik	Liberalizm	Sosyal demokrasi
Söylem	Dışla(n)ma	Ayrımcılık, sınıf-altı	Yeni (kentsel) yoksulluk, Eşitsizlik, Sınıf-altı
Düşünürler	Rousseau, Durkheim	Locke, Medison, Faydacı entellektüeller	Weber, Marx, Marshall
Uygulayıcılar/ Örnek Gösterilenler	De Foucauld, Xiberras, Schampper, Gosta-Lascoux, Douglas, Mead	Stoleru, Lenoir Shklar, Allport, Chicago Okulu'nun çoğulcu entellektüelleri, Murray	Dahrendorf, Room, Townsend, Balibor, Silverman, Gobelot, Bourdieu
Yeni Politik-Ekonomi Modeli	Esnek üretim	Hünerler, Çalışma güdüleri, Ağlar, Sosyal sermaye	Emek piyasasının bölünmesi

Kaynak: Hilary, Silver, "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms", *International Labour Review*, Vol. 133, No. 5-6, 1994, s. 540.

2.4. Sosyal Dışlanmanın Farklı Profilleri

2.4.1. Çok Boyutlu Yoksunluk Süreci

Sosyal dışlanmanın birçok ögeyle olan ilişkisini göz önüne alarak çok boyutlu bir yoksunluk olduğu konusunda fikir birliği sağlanmaktadır.

AB, sosyal dışlanmanın çok boyutluluğunu ifade ederken bazı kriterler ele almaktadır: Barınma ve evsizlik, çalışma koşulları, gelir, vergileme ve sosyal koruma, istihdam, işsizlik, eğitime erişim, sağlığa erişim, sosyal hizmetlerden faydalanma, tüketim ve borçlanma, komşuluk desteğidir. Toplumda izole edilmişliğin ve karşılaşılan yoksunluğun değişik türde kaynaklarının olması; iktisadi, kültürel, politik ve sosyal değişik birçok sürecin bütünü olması ile açıklanabilir (Kilmurray, 1995: 36).

Sosyal dışlanma faktörlerinin karşılıklı nedensel ağı göz ardı edilmeden yaklaşılmalı, sosyal dışlanma sorununun anlaşılması adına ancak bu şekilde disiplinler arası ve karşılıklı etkileşim ağı analiz edilerek faydalı olunacağı unutulmamalıdır. Böylelikle devlet, sosyal dışlanmaya karşı daha etkili kamu politikaları uygulayabilecektir (Şenol, 2010: 65).

Çok boyutluluk sadece iktisat ve sosyal politika alanını ele almamakta aynı zamanda sosyal dışlanma olgusu; toplumbilim, hukuk, siyaset, kent bilimi alanlarını da ilgilendirmektedir. Sosyal dışlanma boyutlarından birinde yaşanan dışlanma diğer boyutları etkileyecektir. Aslında bu özelliğinden dolayı sosyal dışlanmanın statik olmayan dinamik bir süreç olduğu da açıktır.

Tüm bu açıklamalara ek olarak herhangi bir boyutta yaşanan dışlanmanın başka bir boyutu tetiklemesinin her durumda, her toplumda, her birey için de aynı olmadığını belirtmek gerekir. Bazen ekonomik olarak dışlanmayla karşılaşmayan bireyler de sosyal ve kültürel açıdan dışlanabilmektedirler. Bu sebeple sosyal

dışlanmanın açıklanmasında bu özelliğinden dolayı göreliliğin de önemi ortadır (Hekimler, 2012: 15).

2.4.2. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması

Sosyal dışlanmadan söz edilebilmesi için hem dışlayan hem de dışlananların olması gerekir. Bireyler toplumsal faaliyetlere katılma olanağını geri çevirdiklerinde dışlanmışlardır. Ret kararını gönüllü veya mecbur kalarak almaları, aslında çok önemli değildir. Çünkü gönüllü olarak katılım sağlamasalar da katılmama sebebi olarak katılımlarının toplum tarafından istenmeyeceğini düşündükleri için böyle bir karar verdiklerini ifade etmekte ve dışlanmış sayılmaktadırlar (Özhasar, 2013: 10).

Sosyal ilişkilerin zayıflamasını ekonomik bir dışlanmanın uzantısı olarak görmemiz olasıdır ve oldukça önemlidir. İşgücü piyasasının dışında olan birey, gelir elde edemediği için sadece iktisadi imkânlardan dışlanmamakta aynı zamanda sosyal hayattan da dışlanmaktadır. Bireylerin toplumla bütünleşme süreci sosyal ilişkilerin zedelenmesi ile önemli oranda sekteye uğramaktadır. Sosyal ilişkilerin ve sosyal desteğin zayıflamasını iki farklı boyutta ele almamız mümkündür. İlk olarak çalışma işlevini yerine getiremeyen birey sadece gelir kaybına uğramamaktadır. Çünkü çalışma ortamındaki kişilerle arkadaşlık ilişkileri kurulması, dışlanma ile mümkün olamamaktadır (Koray ve Topçuoplu, 1995: 87). Öte yandan ele alınması gereken diğer boyut; aile, akrabalar, arkadaşlık, hemşehrilik gibi ilişkilerdir. Bireyler iktisadi zayıflama süreci yaşasalar da bu kurulan sağlam ilişkiler ve destek ağı ile her zaman dışlanmanın eşiğine gelmezler. Önemli olan, toplumlarda bireyci ya da kolektivist eğilimin yer almasıdır. Bireyciliğin ön plana çıktığı toplumların aksine çoğulcu toplumlarda sosyo-ekonomik bir iyileşme yaşandığında bireylerin çevrelerinden maddi destek beklentileri de artmaktadır. Ancak duygusal olarak bir değişiklik olamaz. Bu toplumlar için duygusal olarak dayanışma, daha değişken ve dinamik bir göreve sahiptir (Kağıtçıbaşı, 1990: 45).

2.4.3. Temel Haklardan Yoksunluk

Sosyal dışlanmanın önemli unsurlarının içerisinde sayabileceğimiz bir diğer unsur, yurttaşlık haklarından yoksun olmaktır. Özellikle sosyo-ekonomik imkânlara erişimi sağlayacak haklardan yoksunluk üzerinde durulur ki daha önce de belirttiğimiz gibi sosyal dışlanma eksik yurttaşlık olarak da ifade edilmektedir (Bölükbaşı, 2008: 16).

Dışlanmaya maruz kalan bireyler, yaşam hakları ve geçinme hakları başta olmak üzere anayasal haklarını ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde tanımlanan haklarını tam anlamıyla kullanmamaktadırlar (Gökçeoğlu Balcı, 2007: 55). Sosyal adalet anlayışı zarar görmekte, toplumsal barış için atılan temeller en derinden sarsılmaktadır.

Kalkınma için temel haklar oldukça önemlidir. Kalkınmanın başlıca amacı, bireylerin özgürlüklerini kullanması ve bu özgürlüklerin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Peki, bu özgürlükler nelerdir? Araçsal özgürlük olarak ifade edebildiğimiz özgürlüklerden yoksun olma, sosyal dışlanmanın sebebidir. Bu özgürlükleri beş farklı grupta ele almak mümkündür. Bunlar; toplumsal fırsatlar, siyasi özgürlük, iktisadi imkânlar, koruyucu güvenlik, şeffaflık güvencelerinden yoksunluktur. Özgürlük gruplarının birbirleriyle karşılıklı ilişkisi göz ardı edilemez (Sen, 2004: 56-58). Farklı türde özgürlüklerin kısıtlamalarının başka kısıtlamalara sebep olması bahsettiğimiz üzere sosyal dışlanmanın, çok boyutlu yoksunluktan oluşan dinamik bir süreç olduğunu kanıtlar niteliktedir.

2.4.4. Yapabilirlik Yoksunluğu

Unsurlar arasında bir diğeri de yapabilirlik yoksunluğudur. Amartya K. Sen, bu unsuru geliştiren kişidir. Yapabilirlik, bireylerin başlıca gereksinimlerini karşılayabilme gücünü bulundurması olarak ifade edilir. Kişinin temel gereksinimleri

ile bahsedilenler sadece maddi bileşenler (yeme-içme, barınma, giyinme) değil, sosyal, siyasi katılım kıstaslarını da içine almaktadır (İnsel, 2000: 16-17).

Sen (2000: 5); sosyal dışlanmanın aslında yapabilirlik yoksunluğunun genişletilerek ortaya çıkan bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Yapabilirlik yoksunluğu ile birlikte yaşamın tüm alanlarından dışlanma olarak da sosyal dışlanmadan bahsedilebilir.

Yapabilirlik; elde edilen ya da ulaşılan mal ve hizmetlerden yararlanabilme, hem bireysel hem toplumsal hakları kullanabilme, erişebilme yeteneği olarak tanımlanabilir (İnsel, 2000: 16-17). Kişiler ve gruplar için yapabilirlik yoksunluğundan yola çıkarak elde etmek istediklerini, gerçekleştirmek istedikleri işlevleri yerine getirememeleri ile sosyal dışlanmayla karşı karşıya kaldıkları ortadır. Kısacası temel haklarını kullanmakla ilgili olarak bireyler için yapabilirlik yoksunluğu oluşmaktadır (İ. Doğan, 2014a: 47).

Bireylerin sosyal dışlanma yerine bütünleşme sağlayabilmesi için yapabilirlik yoksunluğunun tamamen ortadan kaldırılması gereklidir. Salt ekonomik değil; sosyal, politik, tüm imkânlara odaklanmak kişinin entegrasyonu için daha etkin çözüm üretmeye yardımcı olacaktır.

2.5. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

2.5.1. Mekânsal Boyutu

Sosyal dışlanmanın mekânsal boyutunu, kişilerin mekânlara ulaşmada ve o mekânların hizmetlerinden yararlanmada çeşitli sorunlar yaşamaları şeklinde ifade edebiliriz. Mekânsal dışlanmaya maruz kalan birey ve haneler başka bir ifadeyle, mekâna dair gerçekleştirecekleri faaliyetlerde engellerle karşılaşmaktadırlar.

Adaman ve Keyder'e göre (2006: 10), dışlanmanın mekânsal boyutu iki

önemli bileşenden oluşmaktadır. İlk olarak toplumda bireylerin yaşadığı coğrafi alanın özelliklerinden dolayı ayrımcılıklara maruz kalması, kendisine önemsiz gibi davranılması ve dışlanmaya maruz kalmasıdır. İkinci bileşen ise bireyin kaynaklara erişimde sıkıntı yaşaması, ikamet ettiği bölgede kamusal hizmetlerin niteliksel ve niceliksel seviyeleri açısından topluma tam entegre olamamasıdır.

Sosyal dışlanmanın mekânsal boyutundan bahsederken mülkiyet hakkına değinilmektedir. Mülkiyet sadece barınma ile ilişkili, hayatı sürdürme aracı değil aynı zamanda toplumda bütünleşmenin en önemli faktörlerinden biridir. Mekânsal boyutun mülkiyet hakkıyla ele alacağı konu konut meselesidir. En yalın hâliyle bu mesele, gelir adaletsizliğiyle ortaya çıkan ve sosyal düzendeki tabakalaşmanın görünüm biçimidir. Aslında konutların bireyler açısından eksikliği sorun olmasa da özellikle yüksek gelir grubuna uygun konut inşaatlarının çoğalması, alt gelir grubundaki bireyleri mutsuz etmektedir. Bireyler konuttan dışlanmakta, sonucunda evsizlik (homeless) ile karşılaşmaktadırlar. Dışlanmanın en uç biçimlerinden birisi, evsizliktir (Bölükbaşı, 2008: 65).

Mekânsal açıdan sosyal dışlanma için kent yoksulluğu kavramı da gündeme gelmektedir. Dünya Bankası'nın da kentsel yoksulluk olarak ifade ettiği ve dışlanmanın mekânsal boyutuyla ilişkilendirilen özellikler; konut fırsatları ve hizmetlerin yetersiz oluşu, işe ulaşım sınırlılığı, gelire erişim sıkıntısı, sağlıklı bir çevreden çok uzakta yaşama, sosyal korumadan yoksun olma, eğitim, sağlık, güvenlik ve siyasi yetkiye erişim olmamasıdır (Şentürk, 2015: 172). Kurumsal yapıların karar mekanizmalarına ve mevcut uygulamalarına bakılarak dışlanmanın bu boyutuna çözümler getirilebilir. Çünkü kentsel alanda yapılacak yatırımlar, ulaşım sistemlerinin planlanması, park, okul, sağlık kurumları, alışveriş merkezleri gibi tüketime erişim imkânları karar mekanizmalarıyla doğrudan ilişkilidir (Şentürk, 2015: 174-176).

2.5.2. Sosyal ve Kültürel Boyutu

Sosyal dışlanmanın kültürel boyutu denildiğinde anlaşılması gereken husus, ekonomik sebeplerden bağımsız olarak bireylerin toplumda istedikleri hayata katılamamalarıdır. Etnik köken açısından farklılıklar, farklı dini inanışlara sahip olmak, yaşanılan bölgenin hâkim dilini rahatça konuşamamak ya da farklı aksanlarla konuşmak, farklı cinsel tercihler, giyim kuşam şeklinin toplumun hâkim yapısından epey ayrılması şeklinde bireylerin toplumsal yaşamda süregelen faaliyetlere dâhil edilmemeleri ve kötü muamele ile karşı karşıya kalmaları şeklinde tezahür etmektedir. Kültürel boyut, kimlik farklılıklarının ve sosyal statülerin dışlanmaya sebep olması şeklinde de ifade edilebilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 10).

Sosyal dışlanmanın sosyal boyutu da irdelenmesi gereken önemli problemlerdendir. Kişiler sosyal kurumların her desteğinden mahrum kalabilmekte, sosyal güvenlik imkânlarından dışlanabilmektedirler. Sadece ekonomik bir sorun olmayan işsizlik, sosyal dışlanmanın önemli bir gerekçesidir. İşsizlik gelirden öte, bireylerin sosyal düzen içerisindeki üretkenliklerini ellerinden almaktadır.

Yılmaz (2008: 8); sosyal boyut için eğitim ve sağlık imkânlarından faydalanmayı da oldukça önemli kabul etmektedir. Çünkü bireylerin toplumsal entegrasyonunun büyük kısmı; eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişim ile sağlanabilmektedir.

Sosyal dışlanmanın sosyal hayattaki birçok etkisinden söz edilebilir. Genç kızların istenmeyen hamilelikleri, özellikle gençlerin suç oranlarının artması, bireylerin aile ve arkadaşlarıyla yeterince bütünlük sağlayamamaları sosyal boyutu açıklayıcı örneklerdendir (İ. Doğan, 2014a: 35-36). Toplumdaki birçok etkinliğin, geleneklerin, yaşam biçimlerinin uzağında kalmak durumunu açıklayabilmek amacıyla da sosyal dışlanma kullanılabilir (Şahin, 2009: 75-76).

2.5.3. Siyasal Boyutu

Sosyal, kültürel, politik, ekonomik çeşitli nedenler ile yasal ve siyasal haklarını bireylerin tam kullanamama durumu veyahut siyasal yaşama katılmanın birçok şekilde engellenmesi, sosyal dışlanmanın karşılaşılan siyasi boyutudur.

Böyle bir dışlanmaya maruz kalan birey de gerek temsil gerekse etki bakımından kendisini topluma karşı yetersiz olarak görmektedir (Alacahan ve Duman, 2011: 13). Fırsat eşitliliğinin ve kişisel güvenliğin sağlanması gibi durumlarda ise kişiler, mevcut haklarını kullanabilir ve dışlanmadan bir nebze kurtulabilirler (Tokol, 2017: 294).

Sosyal dışlanmanın politik boyutu, en fazla düşük gelir grubundaki kişilerin karşılaştığı bir sosyal dışlanma şeklidir. Bireyler yeteneklerini kaybetmekte ve sonucunda kamusal alanlar için önemli bileşenlerden biri olan toplumsal güvencelerini yitirmekte ve temsilden uzaklaşmaktadırlar (Ata, 2010: 44).

Siyasal boyut aslında sosyal dışlanmanın mekânsal boyutuyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Çünkü farklı ikamet alanlarındaki bireyler aynı oranda ve biçimde dışlanmayla karşı karşıya kalmazlar. Siyasal anlamda dışlanan kişiler daha çok kırsal bölgelerde ve kentlerin çevre bölgelerinde gruplar hâlinde yerleşim sağlayan kişilerdir. Siyasal katılımdan dışlanma için seçimlerde oy verme yani seçme hakkından mahrum olma durumu, herhangi bir siyasi partiye üyelik bağının kurulamaması, seçimlerde bireyin aday olarak yer alamaması daha başka bir ifade ile seçilme hakkından da mahrum olma durumu, sendikal örgütlenmenin içerisinde yer alamama ve karar mekanizmalarında hiçbir mevcudiyet sağlanamaması gibi biçimlerin herhangi birinin bile olması dışlanmanın politik boyutu ile bireyleri tanıştırmaktadır (Güler, 2015: 73).

2.5.4. Ekonomik Boyutu

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu değerlendirildiğinde, sorunların başında gelire sahip olmamak yer almaktadır. Gelirden yoksunluk ve işsizlik oranları, ekonomik dışlanmanın boyutları için önemli göstergelerdir (Yılmaz, 2008: 8). Sadece işsizlik oranları değil, işi olup düşük gelirde çalışanlar da ele alınması gereken bir husustur. İşgücü piyasasının dışında kalan bireyler ya da çalışmalarına rağmen güvencesiz, düşük ücretli işlerde istihdam edilen bireyler genellikle kredi imkânlarına ulaşamamaktadırlar. Kredi imkânlarına ulaşamamaları da bireyleri sosyal dışlanmanın ekonomik boyutuyla karşılaştırmaktadır. Ancak sosyal politikanın tüm kurumlarıyla var olduğu, yardımlaşma ve dayanışma ağının sağlam bir şekilde işlediği ülkelerde ekonomik dışlanmanın bertaraf edilmesi daha kolaydır. Tam tersi ülkelerde ise dayanışma ağları zayıf olduğu için daha zorlu bir süreç yaşanmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 9).

Kamusal mal ve hizmetlere erişim olmaması; hane halklarının geçimlerini zorlaştıran ve yaşamlarını olumsuz etkileyen önemli bir unsurdur. Mal ve hizmetlere erişim sıkıntısı farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir. Örneğin; beslenme gibi en temel ihtiyaçlardan mahrum olma şeklinde olabileceği gibi sağlık, eğitim, konut, ulaşım, enerji gibi hizmetlerden yoksunluk biçiminde de kendini gösterebilir.

Dışlanmanın ekonomik boyutunda dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, bireyler arasında farklılıklara sebep olmasıdır. Çünkü üretim, gelir, mal ve hizmete erişim konusunda bir grup insan hiç sıkıntı çekmemektedir. Temel gereksinimlerini tatmin edebilen ve sosyal faaliyetlerin tümüne katılabilen insanlar, diğerlerine göre avantajlı bir hayat sürmektedirler. Böylece insanların bir kısmı toplumsal entegrasyon konusunda sıkıntı çekmezlerken diğer insanlar ise giderek daha marjinal hâle gelmekte, toplum tarafından ötekileştirilerek sosyal düzenden dışlanan kesimi oluşturmaktadırlar (İ. Doğan, 2014a: 34-35).

Bireylerin ekonomik dışlanmayla karşı karşıya kalmaları durumunda aile

kurumu oldukça önemlidir. Çünkü bir seviyeye kadar aile, bireyleri gelir elde edecek bir işi olmasa bile dışlanmadan kurtarabilir ve olağan bir yaşam sürmelerini sağlayabilir. Aile işlevinin düşük olduğu yerlerde ise devletin transferlerine ulaşamayan bireyler için sosyal dışlanma oldukça sarsıcı bir şekilde uzun süreli olabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 9).

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunda, işsizlik konusuna yer verilmesinin yanı sıra çalışma konusu da ele alınmalıdır. Çünkü çalışma, hem gelire sahip olmak hem de toplumsal ilişkilere sahip olmak isteyen bireyler için hayati bir faaliyettir. Sadece işgücü piyasasının dışında yer aldığı için değil; çalışan birçok birey de güvencesiz, kötü şartlarda ve düşük ücretlerle istihdam edildiği için sosyal dışlanma ile karşılaşabilmektedirler.

2.6. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

2.6.1. Yapısal Nedenler

2.6.1.1. Küreselleşme Süreci

Yoksulluk ve küreselleşme sürecinden bahsederken küreselleşmenin ortaya çıkışı ve tanımlarına değinilmişti. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında sadece küreselleşmenin çeşitli etkilerle sosyal dışlanmaya nasıl hizmet ettiğine değinilecektir.

Küreselleşme ile artan yoksulluk ve işsizlik, sosyal dışlanmanın en önemli boyutlarıdır. Küresel piyasanın yerel ve ulusal düzeyde insanların taleplerini ve kimliklerini hiçe saydığı bir ortamda sosyal dışlanmışlığın varlığı, sosyal politika açısından hiç hafife alınmaması gereken bir gerçektir (Şenkal, 2017: 292-293).

Küreselleşme süreciyle birlikte dikkat çeken sosyal dışlanma, gerçekte neoliberal etkiler sebebiyle yaşanmaktadır. Küreselleşme, sosyal devletin ve sosyal politikaların gücünü yitirmesi, eşitsizlik ve yoksulluğun giderek artması beraberinde

birçok insan grubunun toplumdan tecrit edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Tartanoğlu, 2010: 6).

Küreselleşme ile uygulanan neoliberal politikaların ülkelerin çoğunda büyük hasarlara sebep olduğu, uyum programlarından istenilen sonucun alınamadığı, ekonomide durgunluk yaşanan dönemlerin olduğu bilinmektedir. Bu olumsuzluklara hızla gerçekleşen özelleştirme hareketleri eklendiğinde, insanları; işsiz bırakmakta, çalışsalar da karşılığını alamayan duruma getirmekte, yoksul duruma düşürmektedir. Bahsedilen insan grupları, toplumun bütününden yavaş yavaş dışlanarak farklı bir sorun olan sosyal dışlanmayı yaşamaya başlamışlardır (Özşuca, 2003: 6).

2.6.1.2. Göç Hareketleri

Göç kavramı; *"Dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir iskan ünitesinden, bir başkasına yerleşmek suretiyle yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketidir. Dolayısıyla göç, bireysel veya kolektif olarak gerçekleştirilebilen, nitelik ve yöntemleri, amaçları değişen bir nüfus hareketidir"* (Gençler, 2015: 5).

Eski çağlardan beri dünyanın tüm toplumlarında farklı şekillerde kendini gösteren göç, kimi zaman harplerden ve doğal felaketlerden dolayı insanların kaçış mücadelesi olmuş kimi zamansa bireyler salt iktisadi sorunların üstesinden gelebilmek adına coğrafi hareketliliğe yönelmişlerdir (İçağasıoğlu Çoban, 2011: 109).

Göç, göç alan ve veren ülkeler için farklı nedenler ile ortaya çıkmaktadır. Ancak göç için geçmişten beri insanları en tetikleyici faktör, ikamet edilen alandan daha iyi imkânlara ulaşma isteğidir. Özellikle de kırdan kente doğru yapılan göçün niyeti; kentte iş bulma imkânının daha rahat olması, toplumsal hizmetlere daha kolay erişim kısacası daha iyi yaşam şartları sağlanmasıdır. Yıllardır bu sebeple bireylerin

çoğu göçe özenmektedir. Başka bir tetikleyici nokta ise bireylerin, kentsel alanlarda kıra nazaran daha özgür olacaklarını düşünmeleridir.

Göç olgusu, sosyal dışlanma için oldukça önemlidir. Bireyler göç hareketi sonucunda toplumla bütünleşme sağlayamamaktadırlar. Göçün sosyal dışlanma ile ilgisi hem iç göç hem dış göç bağlamında değerlendirilmelidir. Dışlanma ve içerilmeye yönelik bazı tartışmalar yurttaşlık meselesi üzerinden yürütülmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011: 26). Dış göç şeklinde ifade edilen bireylerin başka ülkelere göçü ile ortaya, göçmen işçilerin sorunları çıkmaktadır. Göçmen işçiler gittikleri ülkelerde haklarında oluşturulan olumsuz bir imaj yüzünden dışlanmaktadırlar. Gidilen ülkenin dil ve kültürüne uzak olan ve çoğu zaman düşük niteliklere sahip olan göçmen işçiler, toplumla bütünleşme konusunda ciddi sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Göç eden işçiler özellikle de yasa dışı göç kanallarını kullanmış kişilerse yerli işçilerle yapılacak karşılaştırmada had safhada dezavantajlı konumdadırlar. Daha düşük ücret ile daha zorlu ve güvencesi olmayan işlerde istihdam edilmektedirler. Bu gerçekler ışığında göç alan ülkelerde de formel ekonomiden kayıt dışına geçiş söz konusudur (Şenkal, 2017: 297-298).

Elbette göçün sosyal dışlanma üzerine etkileri dış göçte olduğu kadar iç göçte de önem kazanmaktadır. Sosyal dışlanmanın en yoğun yaşandığı alanlar, özellikle kentlerdeki gecekondu mahalleleridir. Gerek gönüllü gerek zorunlu göçün doğurduğu tüm problemler; artan bir şekilde göç eden grubun etnik temeller üzerinden sosyal olarak dışlanmaları sonucunu hazırlamaktadır. Göç eden grupta yer alan kişilerin hem sosyal ilişkileri zayıflamakta hem de gelir getirici faaliyetleri kısıtlı hâle gelmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011: 31-32).

Göçün sosyal dışlanmaya sebep oluşu, geleneksel ailede yaşanılan değişikliklerle de sıkı bir ilişki içindedir. Sosyal ve kültürel devamlılığı olan toplumların örf ve geleneklerini muhafaza eden aile, göç sonucu bu rollerinde zedelenme yaşar. Bireylerin yabancılaşmasının ardından toplumsal bütünlüğün kökleri derinden etkilenir (Gökulu, 2010: 221).

Sosyal dışlanmanın sebepleri arasında bahsedilen göç aynı zamanda sosyal dışlanmanın sonucu da olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman zaman bireylerin dışına itildikleri toplumda yaşamaları zorlaşmakta ve yalnızlaşmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal dışlanma gerçeğini yaşayan bireyler, bu defa mevcut durumdan kurtulmak, toplumla bütünleşebilmek adına göç hareketine başvurmaktadırlar.

2.6.1.3. İşgücü Piyasalarında Değişim

Son zamanlarda birçok alanda meydana gelen yenilikler emek piyasasında da etkili olmaktadır. İşgücü piyasasının içinde yer aldığı hâlde bireylerin bazıları sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalabilirken bir grup ise doğrudan işgücü piyasasının dışında kalarak sosyal dışlanmaya karşı mücadele vermek zorundadır.

Emek piyasalarında meydana gelen değişiklikler için şu şekilde sınıflandırma yapmak mümkündür: İşgücü piyasasında oluşan kuralsızlaşma, işgücünün yapısında oluşan derin bir ayrımın sonucu kutuplaşma ve devletlerin emeği korumaya yönelik gerçekleştirdikleri politikaların güç kaybetmesidir (Koray, 2008: 280-281).

İşgücünde kadın-erkek, örgütlü-örgütsüz şeklinde kutuplaşma olarak adlandırılan iki farklı kesim oluşmaktadır. İki grup için işlerin nitelikleri farklıdır. Daha özgür olan ve çalışma koşulları daha iyi olan, küçük kesimdir. Öte yandan çoğunluğu oluşturanlar için istihdam şartlarını, piyasaların güçlüleri belirlemektedir. Şartlar giderek zorlaştırılmakta ve çalışanların sosyal dışlanma yaşamaları olağan hâle gelmektedir (Koray, 1997: 22).

Kuralsızlaşma ile birlikte uluslararası ticaret rekabetini koruma amaçlanmış sonucunda kaybeden emek olmuştur. Çok uluslu şirketlerin ve yabancı yatırımın lehine olan bu durum sonucunda diğer ülkeler için işsizlik artışı, standart dışı esnek

çalışma, kayıt dışı ekonominin çoğalması gibi sorunlar baş göstermektedir (Erdut, 2002: 17).

Özellikle küreselleşme sürecinin etkisi ile ulus devletler; emeğin yanındaki duruşlarını zayıflatmakta bu sebeple de işgücünün sosyal ve sendikal hak kayıpları yaşanmakta, emeğin uzun yıllar verdiği mücadele ile sağlanan kazanımları yok olmakta ve sermayenin altında özgürlüğünü kaybeden bir işgücü oluşmaktadır (Öztürk, 2000: 74). Diğer ifadeyle, aşırı kâr elde etme arzusu ile hareket edilmekte sonucunda kolektif iş ilişkileri derinden sarsılmakta, hak arayışına girmek isteyen işçileri; bir başına, örgütsüz, güçsüz bırakan bireyselliğin ön planda olduğu sözleşmeler yaygınlaşmaktadır (Sanal, 2015: 161).

Küreselleşme sürecine eşlik eden "üretimin uluslararasılaşması" ve "işgücü piyasasının deregülasyonu" çerçevesinde yürütülen reformların, standart dışı istihdam biçimlerine kayışı teşvik ettiği düşünülmektedir. Sömürünün ilkel biçimleri yeniden ortaya çıkmış ve küreselleşme sonucu enformel istihdam edilen "sessiz ve en kalabalık yığın" için temsil sorunları ortaya çıkmaktadır. Neoliberal politikalar ile birlikte tam istihdam hedefleri bir kenara itilmiş, işgücünün güvencesizleşmesi ve işsizlik sorunlarının ağırlaştığı gözlemlenmektedir (Çaşkurlu, 2010: 63-64).

Üretimin uluslararası boyutlarda olması; bir üretim sürecinde katma değer yaratan işlerin bir arada toplanmasının aksine, farklı mekânlara bölünmesi ancak bu bölünmelere karşılık üretimin planlanmasıyla ilgili tüm düzenlemelerin yine bir merkezden gerçekleştirilmesiyle kendini gösterir (Erdut, 1998: 18).

Küçük işletmecilerin yükselen piyasalara ilişkin bilgi eksikliği problemi olmasına karşın, küreselleşmenin büyük işletmeciler için hızlı ve kolaylıkla piyasaları ele geçirmelerine destekleyici etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda küreselleşme, emeği artan rekabete maruz bırakarak pazarlık gücünü olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla niteliği yetersiz çalışanları ve küçük üreticileri zorluklarla karşılaştırmaktadır (Erdut, 2007: 63).

Küreselleşmeyle birlikte üretimin yapısında meydana gelen değişiklikler, sektörel bir değişikliği de meydana getirmektedir. Sanayiden hizmetler sektörüne işgücü kayması gerçekleşmektedir. Hizmetler sektöründe üretim faaliyetlerine katılan birçok insan zor bir tabloyla karşılaşmıştır. Düşük ücret, yoğun ve güvencesiz çalışma, kadın, öğrenci, engelli, göçmen işçi oranının yüksekliği hizmet sektörünü ifade etmek için kullanılmaktadır (Özdemir, 2005: 708).

Hizmetler sektöründen bahsederken farklı bir husus önem kazanmaktadır. Emek piyasasının değişiklikleri neticesinde önemini yitiren mavi yakalı çalışanlar olmasına karşın sürecin tek kaybedeni olmamaktadırlar. İşsizlik korkusu ve gelecek belirsizliği, beyaz yakalıları da etkilemektedir. Çünkü istihdam yapısının değişikliği ile çalışanlarda aranan nitelikler de değişmeye başlamıştır. Günümüz şartlarında çalışanlarda iletişim kurma becerisi, iş zekâsı, özgüven, sorumluluğu kabul etme, verimlilik, enerji düzeyi, inisiyatif kullanma, hayal gücü, esneklik, analitik düşünce yeteneği, kendini keşfetmek, başarı dürtüsü, hayat boyu öğrenme, ekibe uygunluk, adanmışlık gibi özellikler aranmaktadır. Bu sebeple yeni nitelikleri taşımayan birçok kişi işsiz kalacaktır (Duman, 2004: 337).

İşsizlikle sosyal dışlanma arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İstihdam olanaklarının esneklik ve kuralsızlaştırma yoluyla kısıtlanması, yeni işsizleri oluşturur. Küreselleşmeyle işsizliğin kısa süreli değil kronik bir hâl aldığı göz önünde bulundurulduğunda, işsizlerin yeniden iş bulması mevcut becerilerin kaybedilmesinden dolayı zorlaşmaktadır. Gelir kaybı, gider artışı, sosyal ilişkilerin zayıflığı, bireyin kendine olan saygısını yitirmesi ve bu olumsuzlukları bireyin yanında tüm hanenin yaşaması ile sosyal dışlanma tehlikesini en fazla taşıyan grup işsizlerdir.

2.6.1.4. Gelir Dağılımında Meydana Gelen Bozukluklar

Gelir dağılımı; bir ekonomide belli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesi biçiminde ifade edilir

(DPT, 2001: 3). Varsıllık terimi asla gelir dağılımının adaletini doğurmamaktadır. Önemli olan husus, ulusal gelirde bir artış yaşandığında ekonomik karar alma birimlerinin bu artışı adil bir şekilde bölüştürmeye çalışmasıdır. Aksi takdirde birileri olası gelir artışından faydalanırken birilerinin mevcut gelirinde bir artış yaşanmamaktadır (Cesur, 2016: 20).

Gelir, kişiler arasında hayati önem taşımaktadır. Bireylerin yaşamsal, kültürel, sosyal tüm gereksinimlerini karşılayarak toplumla bütünleşmede önemli rol oynamaktadır. Gelir bölüşümünde adaletten uzaklaşılıyorsa sosyal dışlanmayla bireyler karşı karşıya gelecektir. Sosyal dışlanmanın bu konuda önemli göstergesini, eşitsizlik sonucu ortaya çıkan yoksulluk olarak ele alabiliriz (Çakır, 2002: 92).

Gelir dağılımının küreselleşme ile bozulması ve yoksulluğun sosyal dışlanmaya olan etkilerinden bahsederken insani yoksulluk kavramı, bizim için en iyi açıklayıcı olacaktır. İnsanca hayat sürmek için gerekli şartlardan yoksun olma olarak ifade edilen yoksulluk türü; yeterli beslenmeden mahrum olma, barınma sıkıntısı çekme, eğitim ve sağlık olanaklarına erişememe, istihdamdan dışlanma, geleceğe karşı umutsuzluk ve güçsüz hissetmek anlamını taşımaktadır. Sosyal dışlanma açısından buradaki en önemli mesele, bireylerin yaşadığı toplumun içinde başlıca gereksinimleri karşılamasını ele almaktadır ve genelde öznel karşılaştırmalarla belirlenmektedir (Sapancalı, 2001: 128).

2.6.1.5. Eşitsizlikler

Dünyanın genelinde farklı şekillerde ortaya çıkabilen eşitsizler mevcuttur. Toplumda artmakta olan eşitsizlik, genellikle gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucu ortaya çıkan bir şekilde ifade edilse de sosyal ve politik birçok işlem, eşitsiz bir yapının oluşmasına sebep olmaktadır. Eşitliğin hâkim olabilmesi için öncelikle eşitlik düşüncesinin tüm topluma aşılanması gerekir. Bu açıdan toplumda hem hukuk sistemi hem de diğer siyasi, sosyal, ekonomik, kültür sistemlerinde eşitliğe yönelik bir yapı kurulması şarttır.

Ülkeler arasında olduğu gibi ülkelerin kendi bölgeleri arasında da eşitsizlik farklı şekillerde kendini göstermektedir. Genellikle düşük gelirli ülkelerde zengin daha zengin, fakir bireyler ise daha fakirleşmektedir. Kırsal kesimlerde bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması konusunda daha güçlü bir yardımlaşma ağı vardır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kentlerdeki yoksulluğun beraberinde karşılanmayan ihtiyaçların sosyal dışlanmaya dönüşüp dönüşmemesi için önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Işık Erol, 2013: 58).

Günümüz dünyasında çeşitli şekillerde yüzünü gösterebilen adaletsizlik, bütüncül bir etki yaratarak fırsat eşitsizliği biçiminde yaygınlaşmaktadır. Sosyal alanda ortaya çıkan bir eşitsizlik başka bir eşitsizliği de tetiklemektedir. Bu sarmalın sebebi toplumun tüm kurum ve uygulamalarının birbirleriyle bağımlı hâlde olmasıdır (Doğan, 2000: 250). Örnek verecek olursak eğitimi yetersiz bireyler, istihdamın dışında kalma sorunuyla daha çok karşılaşmaktadırlar. İstihdam edilmeyen bireylere baktığımızda ise ekonomik sıkıntı yaşamakta sonucunda ihtiyacı olmasına karşın bankalardan kredi alamamaktadırlar.

Eşitsizliği yaratan faktörleri bir sınıflandırmaya alırsak eşitsizliği artıran birinci faktör sosyal faktörlerdir ve bunları dil, din ayrımı, etnik grup farklılıkları şeklinde örneklememiz mümkündür. İkinci sınıfta ise eşitsizliğe sebep olan coğrafi faktörler yer almaktadır. Bunlar: Kent-köy ayrımı, bölgesel ayrımlardır. Son sınıfta ise eşitsizliğin sebebi olan iktisadi faktörler yer alır. Devlet kaynaklarının kıt olması ve ailelerin sahip oldukları iktisadi seviye bu faktörler arasında yer alır (Doğan, 2000: 250-252).

2.6.1.6. Sosyal Koruma Yetersizliği

Sosyal koruma yetersizliği, sosyal dışlanmaya sebep olan faktörlerden biridir. Sosyal korumayı birçok farklı şekilde ele almak mümkündür. Çalışmamızda sosyal koruma yetersizliği ve sosyal güvenlikten yoksun olmak birlikte ele alınmaktadır.

Sosyal koruma, yapı olarak üç farklı şekilde sınıflandırılabilmektedir. İlk grupta istihdam edilip edilmemesine bakılmaksızın bazı sosyal gruplara yapılan destekler yer alır. Çocuklu ailelere sağlanan destekler gibi. İkinci grupta bireylerin istihdam içerisinde verdikleri prime bağlı olarak karşılığında ivaz almaya hak kazandıkları sigorta sistemidir. İşsizlik sigortası gibi. Son grupta ise genelde yoksulluk sınırının altında olan veya herhangi bir sebeple dezavantajlı grupta yer alan bireylere yönelik sağlanan yardımlardır (Işık Erol, 2013: 59). Özellikle de sosyal koruma kavramı 1990'lardan sonra sosyal güvenlik kavramı yerine tercih edilmektedir. Sosyal koruma en genel ifadeyle sigortaların garanti altına alacağı tehlike ve risklere yönelik sağlanan gelirden ziyade işgücü piyasasının etkinliğini artırmaya yöneliktir. Daha çok engelli bireyler ve kadınlar gibi dezavantajlı grupları, karşılaştıkları sosyal dışlanma ve yoksulluk sarmalından çıkarmaya dair birçok önlemi içermektedir (Alper, 2017: 212).

Sosyal koruma gerçekte bireyleri, tehlikelerden koruyan faaliyetlerde bulunmasına rağmen bireylere değil topluma hizmet vermektedir. Toplumsal dayanışma kapsamında maddi güvenceler sağlamaktan ziyade ülke de hem ekonomik gelişme sağlamakta hem de sosyal dışlanmalardan koruduğu için toplumsal barış için avantaj sağlamaktadır (Şahin, 2009: 67).

Sosyal güvenlik terimi, çağımızda üzerinde fikir birliği sağlanamayan terimler arasında bulunmaktadır. Bir tanıma göre; bireylerin elde ettikleri gelirleri ne olursa olsun, tehlikelere karşı güvende tutmayı amaçlayan hem de sadece geleceğe yönelik değil bugünün de tehlikelerden kurtulmasını amaçlayan uygulamalar bütünüdür (Şakar, 2014: 3-4). Başka bir tanım yapacak olursak; sosyal güvenlik, bir insan hakkı ve aynı zamanda devlet görevi olarak bireylerin karşılaştığı tüm sosyal risklerin zararlarını yok etme güvencesidir, diyebiliriz. Aslına bakılırsa sosyal korumanın tüm biçimleri, bireyi kaderine terk etmeme amacı gütmektedir.

Sosyal güvence yoksunluğu, kavramsal olarak özellikle son zamanlarda sadece az gelişmiş ülkeler arasında tartışılmamakta aynı zamanda gelişmekte olan ve

gelişmiş ülke insanlarını da etkileyen bir kavram hâline gelmektedir. Artan işsizlik, nüfusun yaş sorunları özellikle de gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik kriziyle birlikte sosyal dışlanma doğurmaktadır. Güvencesizlik, gelişmekte olan ülkelerde ise genellikle sosyal yardımlar, prim esasına dayalı sosyal güvenlik aracı olan sosyal sigortalar gibi güvenlik sisteminde oluşan sorunlarla kendini göstermektedir (Şenkal, 2017: 300). Sosyal korumanın etkin olduğu ülkelerde sosyal dışlanma, sorun olmaktan daha kolay çıkabilmektedir. Örneğin; Kuzey Avrupa ülkeleri olan Danimarka, İsveç ve Finlandiya'ya baktığımızda sosyal koruma yüksek bir düzeydedir. Bu yüzden bahsedilen ülkelerde işsizlik gibi bir sosyal risk, zarar verici etkisini kaybetmiştir. Örneğin; Danimarka'da işsizliğin sosyal dışlanma için tetikleyici olma seviyesinin çok düşük olduğu saptanmıştır (Çakır, 2002: 94). Ülkemizde anayasal bir hak olan sosyal güvenlik ise kayıt dışı istihdamın çoğalması ile birçok birey için hak olmaktan çıkmaktadır. Bireylerin toplumsal bütünleşme sağlayamamaları önündeki sebep, işverenleri tarafından sosyal güvenlikten yoksun bırakılmalarıdır.

2.6.2. Şahsa Bağlı Nedenler

2.6.2.1. Aile Yapısındaki Değişim

Aile kurumu, geleneksel olarak değerlendirdiğimizde toplumla bütünleşmenin en temelinde yer alır. Buna rağmen, ekonomik ve sosyal şartların farklılaşması ile aile içerisinde birlik ve dayanışma zedelenmiş böylece sosyal dışlanmanın oluşması için en önemli şahısla ilgili neden olarak yerini almıştır. Aile içerisinde bu değişiklik ve beraberinde oluşacak sosyal dışlanmanın bu açıdan en fazla etkiledikleri, parçalanmış ailelerdeki çocuklardır (Biçerli, 2016: 30). Günümüz aile yapılarına baktığımızda geleneksel ailelerden, birçok konuda değişiklik yaşandığı ortadadır. Eşlerin ikisinin de iş piyasasına girmesi üzerine boşanmalar çoğalmış, tek ebeveynli aileler kendini göstermeye başlamıştır.

Parçalanmış ailelerde en fazla görülen sorunlardan biri, kişiler arasındaki etkileşimin çok azalması veya tamamen ortadan kalkmasıdır. Bu durumdan en fazla

etkilenenlerden birisi de çocuklardır. Çünkü ebeveyn kaybının yanında duygusal strese karşı mücadele vermek zorunda kalmaktadırlar. Parçalanmış yuva şeklinde ifade edebileceğimiz aile yapısından da görüldüğü üzere ekonomik sorunlar, barınma ile ilgili yaşanılan sorunlar, duygusal stres gibi etkileri ile sosyal dışlanma başta olmak üzere birçok sosyal sorun meydana gelmektedir (Baykara Acar ve Gökçearslan Çifci, 2011: 56).

Tek ebeveynliliğin dışında göç ile gelen kırsal kesimin aile kurumunun dayanışmacı ilişkisi, şehirde piyasa ile karşılaşınca önemsenecek seviyede uyum problemleri yaşar. Göç eden aileler uyum sorununu kendi içerisinde de farklı şekilde yaşarlar. Gençler alışkanlıkları terk ederek adapte olmaya çalışırken anne babalar, kültürlerinden daha zor koparlar. Bu süreçte sosyal ilişkilerinin zayıflığı söz konusudur. Neticede ise alışkanlıklardan, geleneklerden, kültürlerden kopan aileler değişim ve dönüşümlerini sancılı bir şekilde yaşarlar (Özhasar, 2013: 19).

2.6.2.2. Cinsiyete Bağlı Ayrımcılık

Cinsiyete bağlı olarak yapılan ayrımcılık, sosyal dışlanmaya sebep olan şahsi etkenlerdendir. Burada önemli olan husus, fiziksel olarak açıklanan cinsiyetten öte toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kadın ile erkeğin, toplumsal düzen içinde yer alan tüm kaynaklardan, olanaklardan ve güçten faydalanma konusunda eşitlik sağlamasıdır. Tam aksi de toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Toplum içerisinde, ailede, istihdamda, eğitim ve sağlık hizmetlerinde, hukuka karşı birinin diğerine eşit olmadığı şeklinde ifade edilebilir (Ecevit, 2003: 83). Toplumsal yaşamın hemen hemen her alanındaki dışlanmaya sebep olacak çalışma hayatından dışlanma; bireyleri gelir, sağladığı statü, sosyal güvence, sosyal ilişkiler, yönetime katılma gibi süreçlerin dışında tuttuğu için tüm bu faktörler çerçevesinde kadının dışlanması özellikle incelenebilir (Çakır, 2008: 26).

Toplumun kişiler üzerine biçtiği bazı roller vardır. Kadınlar için geleneksel olarak annelik yani çocuk bakımı vazifesi yer almaktadır. Kadın çalışma yaşamından

uzak kalmakta ve toplumdan kopmalar yaşamaktadır. Böylece karar alma süreçlerinde aktif olamamakta ve bu sınırlılık ile kendini günlük yaşamda birçok açıdan yetersiz ve aciz hissetmektedir.

Kadınların dışlanması açısından gecekondu bölgeleri önem arz etmektedir. Kadınların belirli mekânlara erişimde ve bağımsızlıklarını kazanmada problemlerle karşılaşmaları toplumsal bütünleşmelerinin önündeki engellerdir (Akın, 2009: 36).

Ayrıca cinsiyet bağlamında kadınların erkeklere nazaran dışlanmasından bahsederken başka bir konudan da bahsedebiliriz. Bu konu, cinsel kimlik farklılıklarından dolayı bireylerin sosyal dışlanma yaşaması ve toplumsal kurumlar tarafından kişilerin kabul görmemesidir. Farklı cinsel kimlikleri bulunan kişiler her toplumda dışlanma yaşasa da gelişmemiş toplumlarda daha büyük oranda dışlanma yaşamaktadırlar. Çünkü gelişmiş ülkelerde cinsel kimlikleri farklı olan, azınlıkta bulunan bireyler, iyi örgütlenerek haklarını daha iyi korumaktadırlar ve nispeten yaşadıkları zorlukları hafifletebilmektedirler (Duyan, 2011: 161).

2.6.2.3. Yaşa Bağlı Ayrımcılık

Sosyal dışlanmanın nedenlerini yapısal ve şahsi nedenler olmak üzere iki gruba ayırmışken şahsa bağlı nedenlerin sonuncusu da yaşa bağlı ayrımcılıktır. Yaşa bağlı olarak özellikle çocuklar, gençler ve yaşlılar yaşamlarında farklı gerekçelerden dolayı sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Çocukların eğitimden dışlanması bir kısır döngü sebebidir. Küçük yaşlarda eğitimden dışlananlar; daha ileri yaşlarda da yeterli eğitim seviyesine ulaşamayacak, istihdamdan dışlanabilecek, gelir elde edemeyecek ve bu yüzden bir kez daha sosyal dışlanma yaşayacaklardır.

Farklı bir boyuttan bakıldığında ise çalışan çocukların dışlanması ele

alınabilir. Erken yaşta eğitim hayatından kopan çocuklar aslında çocuk olmak yerine büyüklerin dünyasının gerçekleriyle erken yaşta yüzleşmektelerdir. Sadece çalışan çocuk olmamakta aynı zamanda eğitimden dışlanmaları ardından psikolojik, fiziksel, sosyal alanda gelişmeleri etkilenmekte ve ileriki yaşlarda da dışlanma riskiyle karşılaşmaları olağan hâle gelmektedir (Gökbayrak, 2005).

Gençlik dönemi, sosyal dışlanma açısından önemli risk taşıyan bir dönemdir. Ekonomik ve sosyal birçok problem gençleri toplumsal bütünlüğün dışına itmektedir. Sosyal dışlanma ile karşılaşan gençler tüketimden, emek piyasasından, refah hizmetlerinden dışlanmaktadır. Özellikle emek piyasalarından dışlanmalarının ardından yeni dışlanmalar yaşamaları olağandır. Genç işsizliğinin fazlalığı, gençlerin dışlanmalarının yoğunluğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere gençlerin işgücü piyasasına girebilmeleri, bunun için de eğitim alarak yetişmeleri, sosyal dışlanma için oldukça önemlidir (Yıldırımalp ve Yenihan, 2013: 5-6).

Yaşlılık, insan hayatının son aşamasıdır ve yaşanılması engellenemez bir süreçtir. Toplumdan topluma yaşlılık etkileri farklı olmakla kalmayıp bireyden bireye bile yaşlılık süreci, farklı şekilde kendini gösterebilmektedir (Taşçı, 2010: 176). Genç ve orta yaşlılara oranla yaşlı bireyler sosyal risklerin ağırlığını daha fazla hissederler. Çünkü genç olduklarında daha az mücadele ile atlatabilecekleri sorunlarla baş etmek zorlaşmaktadır. Çalışma gücünü büyük oranda kaybettikleri için öncelikle gelir kaybı yaşamakta daha sonra ise yer yer saygınlıklarını kaybedebilmektedirler. Yaşlıların nüfus içerisinde tüm dünyadaki artışına bakarak sosyal politika önlemlerinin artırılması gerektiği açıktır (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 78).

Emeklilik dönemlerinde yaşlıların gelirlerinin azalması, hastalıkların ağırlaşması ve çoğalması, yaşama tek başlarına uyum sağlayamamaları karşılaştıkları güçlüklerden sadece birkaçıdır. Bazen bir yaşlı başka yaşlılarla eşit durumda olmayabilir. Çünkü geçmişinde eğitim ve iş olanaklarına erişimi kısıtlı birey yaşlandığında, artan bir dezavantajlılık yaşamaktadır. Sayılan olumsuz unsurların

yaşanma seviyesi ile sosyal dışlanmanın derinliği arasında pozitif bir ilişki söz konusudur (Bayoğlu, 2011: 127).

2.7. Sosyal İçerme ve İçerme Aracı Olarak Sosyal Yardımlar

Sosyal dışlanmaya karşı etkin mücadele yöntemleri, sosyal içerme kavramını ortaya çıkarmaktadır. Sosyal dışlanma yaşayan bireyler çeşitli toplumsal risklerle boğuşan bireylerdir. Bu aşamada toplumla entegrasyonlarını sağlamak için hayata dâhil olmalarına yardımcı olmak önemlidir. Mal ve hizmetlere erişimlerini, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımlarını sağlamak ve hayat standartlarını artırmak, bu amaca hizmet etmektir (Biçerli, 2016: 32-33).

Sosyal bütünleştirmeye yönelik politikalar sosyal dışlanmanın telafisi olarak değerlendirilmektedir. Bu aşamada politikaların tıpkı sosyal dışlanma kavramında olduğu gibi çok boyutlu, dinamik ve birbirleriyle etkileşimli olması gerekmektedir. Örneğin; sadece istihdama yönelik politikalar ile toplumun dışına itilmiş bireylerin içerilmesi mümkün değildir. Ancak istihdamlarının yanı sıra sosyal ve siyasal katılımlarının da sağlanacağı içerme politikaları geliştirilmelidir (Topateş, 2009: 116). Sosyal içerme, toplumsal huzura katkıda bulanarak çatışmaları önlediği için ayrıca önem verilmesi gereken bir husustur (Seyyar, 2008: 410).

Sosyal dışlanma yaşayan dezavantajlı gruplara ilişkin önlemler, toplumda azınlık hâlde bulunan marjinal bireylere ilişkin önlemler ve özellikle işgücü piyasalarına ilişkin politikalar şeklinde toplumsal entegrasyon yöntemlerini sınıflandırmak mümkündür (Biçerli, 2016: 33-34).

Sosyal yardım, sosyal politika alanının kapsamlı bir konusudur. Alan çalışmasında örneklem, sosyal yardım alan yoksul bireylerden oluşturulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın bu aşamasında, kısaca sosyal yardım kavramından bahsetmek yerinde ve yeterli olacaktır.

Hem yoksulluğun hem sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla yapılan sosyal yardımların, toplumla bütünleşemeyen bireyler üzerinde önemi büyüktür. Sosyal yardımlar, yoksulluğun insani boyutuyla ve yardım alan kişilerin insani yeterliliklerini sağlamaları ile ilgilenmektedirler. Toplumda herkesin hak ve özgürlüklerini kullanmaları, başlıca kamusal mal ve hizmetlere erişim sağlamaları, isteyen herkesin istihdamda yer alabilmeleri gibi durumların aksi ile ifade edilebilen yoksulluğun insani boyutu ve beraberinde sosyal dışlanma kısır döngüsüne karşı etkili bir mücadele, toplumsal entegrasyon aracı olarak sosyal yardımlar karşımıza çıkmaktadır (Altay, 2005: 158-159).

Sosyal yardımlar, muhtaç olan bireylere muhtaçlık seviyelerini ispatlamaları akabinde maddi ve maddi olmayan şekillerde sunulmaktadırlar (Taşçı, 2008: 129). Ayni veya nakdi yapılabilen bu yardımlar, yoksullukla mücadelede olguyu ortadan kaldırmak için değil, yardım alan kimselerin yaşamlarını devam ettirmeleri ve yoksul olmaktan kısa süreliğine kurtulmaları için yapılmaktadır (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 29).

Elbette sosyal yardım alan bireyler açısından yardımların bir hak olarak görülmeye başlanması, yeni bir sorun meydana getirmektedir. Çünkü kişilerin yardım almadan hayatlarını sürdürmek istemeleri yerine mevcut durumlarından memnun olmaları özellikle sosyal yardımların fazlaca yapıldığı ülkelerde karşılaşılan ciddi bir meseledir (Kutlu, 2015: 219). Bu ülkeler açısından yaklaşıldığında verilen yardımlar, tembelliğe alıştırmamalıdır. Sosyal çatışma durumunu engelleyecek düzeyde yapılmalı lakin bireylerin öncelikle toplumla bütünleşmeleri için yardımlara bağımlı olmamaları sağlanmalıdır. İlk olarak toplumdan tecrit durumunu yaşayan hane fertlerinin işgücü piyasalarında yer almaları, çalışan bireylerin geçim için mümkün olacak ücret seviyelerine sahip olmaları, bireylerin güvencesiz çalışmalarının önlenmesi amacıyla diğer sosyal politika araçlarına yoğunluk verilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
3. İSTANBUL – KÜÇÜKÇEKMECE İLÇESİ ALAN ÇALIŞMASI

Çalışmanın bu bölümünde yoksulluk ve sosyal dışlanma boyutlarının ortaya konulması amacıyla yapılan alan çalışmasına yer verilmiştir. İlk olarak çalışmanın alanı; İstanbul Küçükçekmece ilçesine dair bilgiler aktarılmıştır. Çalışmanın önem ve amacına yer verilmiş ardından çalışmanın yöntemi ve kapsamından bahsedilmiştir. Alan çalışması için seçilen yöntemin uygulanışı hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur. Toplanılan verilerin analizi, gözlemler ve yorumlar ile birlikte elde edilen çeşitli bulgulara yer verilmiştir.

3.1. İstanbul-Küçükçekmece İlçesi

Küçükçekmece, Marmara Bölgesi'nin Çatalca-Kocaeli Bölümü, Çatalca Yarımadası üzerinde bir konuma sahiptir. İlçenin komşu ilçeleri Avcılar, Başakşehir, Esenler, Bahçelievler ve Bakırköy'dür.

Küçükçekmece ilçesinin kısaca tarihçesine değinirsek İstanbul'daki yaşam belirtileri Küçükçekmece'de ortaya çıkmıştır. Antropologlar ve jeologların yapmış olduğu kapsamlı araştırmalar göstermektedir ki Yarımburgaz Mağaraları'nda yaşam izlerine rastlanmaktadır. Yarımburgaz Mağarası da Küçükçekmece Gölü kuzeyinde kıyılarla örtülü bir yamaçta bulunmaktadır. Tarih öncesi çağda bölgedeki insanlar avcılık, balıkçılık ile geçimlerini sürdürmektedir. İstanbul'un fethine yakın bir zamanda Türk hâkimiyetine giren Küçükçekmece'nin, Fatih Sultan Mehmet tarafından yol ve köprüleri düzenlenmiştir. Cami, hamam, çeşme gibi alanları ile önemlidir. Önceleri köy statüsünde yer alırken sonraları büyümeye ve gelişmeye başlamıştır. 1998 yılında bugünkü statüsüne uygun olarak Küçükçekmece ilçesi olarak hizmete girmiştir.

Fikir birliği olmamakla birlikte ilçenin isminin Küçükçekmece Gölü'ne dayandırılarak verildiğine dair görüşler yaygındır. Küçükçekmece Gölü'nün rejim ve debisi düzensizdir. Boyları kısa, akarsu ve yeraltı sularıyla beslenmektedir.

Küçükçekmece ilçesi 21 kalabalık mahalleyi kapsayan bir yaşam alanıdır. TÜİK 2018 ADNKS verilerine göre ilçe nüfusu 770,317'dir. Erkek nüfus 385,154, kadın nüfus ise 385,163'tür (TÜİK, 2018).

Özellikle ilçeden, ekonomik faaliyet olarak yoğun sanayi bölgesi olarak bahsedebiliriz. Sanayi-ticaret sitesi ve 146 fabrika binası ile oldukça fazla sanayi işletmesi ve atölyesi bulunmaktadır.

Küçükçekmece ilçesinin sağladığı kamusal hizmetlere yer vermek de yerinde olacaktır. Özellikle bu hizmetlerin bireylerimizin toplumla bütünleşmesi amacıyla önemi oldukça büyüktür. Çünkü bireyler arasında sosyal açıdan oluşacak uçurumu engelleyebilmek adına hizmetler, projeler devamlı olarak iyileştirilmelidir. Eğitim kurumlarına erişim sağlamak oldukça önemlidir. Yaşanılan yerdeki eğitim çağında bulunan çocukların okullarda herhangi bir kontenjan sıkıntısı çekmemeleri gerekmektedir. Alanımızda 34 anaokulu, 88 ilköğretim okulu, 43 lise, bir özel eğitim uygulama okulu, üç tane üniversite yer almaktadır. Sağlık açısından yaklaştığımızda iki devlet hastanesi, 12 özel hastane, içerisinde diyaliz merkezleri ve özel rehabilitasyon merkezlerinin de bulunduğu 15 poliklinik/sağlık merkezi, bir ağız ve diş sağlığı merkezi, 13 sağlık ocağı yer almaktadır. Rekreasyon alanı kabul edilen park, bahçe gibi alanlar her geçen gün çoğalmaktadır. Küçükçekmece ilçesi, 6 adet kültürel tesise ev sahipliği yapmakla birlikle diğer sosyal tesisler ve spor kompleksleri de daha uygun fiyata hizmet veren, sosyal açıdan önemi büyük alanlardandır. İlçe, birçoğu yeni açılmakla birlikte aileye, engelli bireylere, kadınlara ve çocuklara yönelik danışmanlık hizmetleri vermek amacıyla kurulan, ayni ve nakdi yardımlar sunan sosyal merkezleri de içerisinde bulundurmaktadır.

3.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Yoksulluk geçmişten bu yana önemini koruyan bir olgudur. Fakat geçmişten farklı olarak salt ekonomik faktörlerle açıklanmayan bir hale gelmiştir. Aynı zamanda çeşitli sosyal ve psikolojik faktörler de yoksulluğun sebebi olabilmektedir. Bir tek şeyin yokluğundan, çok boyutlu bir yoksunluk sürecine geçilmektedir. Bu sebeple insanların toplumla bütünleşmeleri zorlaşmakta ve sosyal düzenin dışına itilmeleri sonucu doğmaktadır. Sosyal dışlanma olarak literatürde yerini alan bu sorunsalın çözümü için tüm boyutları ile ele alınması oldukça önemlidir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk, sadece sorunlarla karşılaşan birey ve haneleri değil, aynı zamanda tüm toplumu etkilemektedir.

Sosyal dışlanmayı doğuran tek sebep olmamakla birlikte en önemli tetikleyicilerden biri yoksulluk olgusudur. Yoksul bireyler dışlanma ile karşılaştıklarında yaşadıkları olumsuzluklar daha derin olmaktadır. Bazen iki olgu aynı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmakta bazense direkt olarak birbirlerinin nedeni veya neticesi olabilmektedirler. Dolayısıyla iki kavramın zaman zaman birbiri yerine kullanılması sorunu da kendini göstermektedir.

Çeşitli amaçlarla yapılan sosyal yardımların bireylerin toplumla entegrasyonunu sağlamada önemli katkıları bulunmaktadır. Çalışmamda İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde yoksulluk yaşadığı; geçimini tek başına sürdüremediği gerekçesiyle aktif olarak yardım alan bireylerin, sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıkları ve yaşıyorlarsa hangi boyutlarda yaşadıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Sosyal olaylar ve olguları, tüm sebep ve sonuçları ile ele almak için sayısallaşma yeterli değildir. Gözden kaçan çeşitli etkenler olabilir. Bunun aksine

sosyal olguların neden meydana geldiği, özellikle kimleri etkilemekte olduğu nitel çalışmalarda ayrıntılı şekilde ele alınabilmektedir. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerinin önem kazanmasına rağmen daha çok nicel çalışmalar yapılmakta nitel tekniklerden daha az faydalanılmaktadır. Çalışmamın yöntemi olarak nitel çalışma tekniklerinden yüz yüze görüşme (mülakat) kullanılmıştır. SYDV' ye gelen ve aktif olarak yardım alan bireylerimizin vakıf personeline davranışları ve aralarında geçen diyaloglar gözlemlenmiş, bu gözlemler yaptığım derinlemesine analize zenginlik katmıştır. Veri toplamak için ölçüt olarak herhangi bir kurum ve kuruluştan yardım alan bireyler seçilerek mülakatlar gerçekleştirilmiştir. 2019'un Mart ayı boyunca çeşitli görüşmeler yapılmış en son 35 kadın ve 5 erkek görüşmecim yoksulluk ile sosyal dışlanma için yol gösterici olarak belirlenmiştir. Görüşmecilere açık uçlu sorular sorularak kapsamlı yanıtlar toplanmıştır. Betimsel analizle değerlendirdiğim tüm veriler çeşitli bulgular elde etmemi sağlamıştır.

İstanbul; Türkiye'nin en kalabalık şehri olarak demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok yönden önemli bir şehirdir. 2018 TÜİK verilerine göre 15,067,724 nüfusa sahip olan şehrimizin çeşitli semtleri bulunmaktadır (TÜİK, 2018). Semtler arasında hatta aynı sokakta yaşayan insanlar arasında uçurum denilecek eşitsizlikler mevcuttur. Araştırmamın kapsamını, İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde yaşayan, başta SYDV olarak çeşitli kurum ve kuruluşlardan farklı amaçlara yönelik yardımlar alarak yaşamını idame ettiren bireyler oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Uygulanması

Öncelikle görüşmeler sırasında cevap vermek istemeyen bireyler oldu. Öte yandan görüşme için oldukça hevesli olan bireyler de bulunmaktaydı. Bazen bir görüşme yaparken çevrede bulunup görüşme tamamlandıktan sonra *mümkünse soruları cevaplamayı ben de istiyorum.* diyen bireyler oldu. Elbette eğer yardım alıyorlarsa onları da görüşmecim olarak değerlendirdim. Görüşmelerimi ses kaydı aracılığıyla yaptım. Buna rağmen az sayıda olmakla birlikte ses kaydında cevap

vermek istemediğini söyleyen bireyler oldu. Yeterli açıklamayı yapmakla birlikte fikirlerine saygı duyarak söylediklerini yazı ile kayıt altına almak zorunda kaldım. Endişelerinin sebebi yardımlarına zarar gelme ihtimaliydi. Aslında mülakatları yaparken en önemli olan şey güven duygusuydu. Gerçekten isimlerinin ifşa edilmeyeceğine, mülakatların aldıkları yardımlarla alakalı olmadığına inandıktan ve bana güvendikten sonra sorulara daha rahat cevap vermekteydiler. Görüşmecilerimin çoğunluğu kadındı ve onların söylediklerinden yola çıkarak erkek bireylerin yardım için gelmek istememeleri ama aslında gelmek için herhangi bir engellerinin bulunmadığını öğrendim. Kadın görüşmecilerim ile daha rahat bir iletişim kurduğum da gerçektir. Bana evlerinde çay içerken görüşme yapabileceğimden bahsederek davette bulunanlar oldu. Kısacası Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfındaki çoğu bireyle görüşmelerim sohbet havasında geçtiği için sorularımdan uzun ve samimi cevaplar elde edebildim. Görüşmeler sırasında, konuşmada ağız farklılıkları güzel anlar yaşamamıza sebep oldu. Kadın görüşmecilerimden birinin telaffuz ettiği bazı kelimeleri tekrar etmesini rica etmem üzerine yanında bulunan kayınvalidesi bu işe gönüllü oldu ve epey güldüler. Sonuçta kısa süreli de olsa yardım kapısına gelen bireylerin yüzünde gülümsemeler oluştu. Bazı katılımcılarımdan çelişkili veya konuyla alakalı olmayan cevaplar aldığım zamanlar oldu. Sorum ne olursa olsun başka şeylerin cevabını verdikleri gerekçesiyle görüşmenin sonlanmasını gerektiren durumlar gerçekleşti.

Niteliksel bir çalışmada, topladığım verilerin işlenmesine geldiğimde ise uzun bir süreç beni bekliyordu. İlk olarak tüm ses kayıtlarını deşifre ettim. Daha sonra ise çalışmamın literatür bölümleri mevcut çerçeveyi oluşturmama olanak tanıdığı için betimsel bir analiz yapma sürecine geçtim. Bu süreçte bazı yanıtlar, oluşturduğum çerçevede yer bulurken bazıları çalışmamın dışında kaldı.

Yıldırım ve Şimşek'in (2013: 256) çalışmasında ifade edildiği gibi çalışmamda elde ettiğim bulgular tanımlanmalıydı. Bu aşamada okuyucuya uygun yerlerde sunulan doğrudan görüşmeci yanıtları verilmeli ve anlaşılır bir dil kullanılmalıydı. Bu aşamadan sonra tespitlerimi yorumlama aşamasına geçtim.

Görüşmecilerimden aktardıklarım, gözlemlerim ve bulgularımın içeriğinde tarafsız ve yönlendirme yapmayan tavrımda değişiklikler yaparak öznel fikirler de ilave ettim. Tespitlerimi yer yer birbirleriyle ilişkilendirmem, yorumlarımla beslediğim bulgularıma katkı sağlayarak daha nitelikli bir analiz gerçekleştirmemi sağladı.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Tezin alan araştırması için yapılan görüşmeler sonucunda analizler, farklı bulgu başlıkları ile verilmektedir. Bunlar; sosyo-demografik özelliklere ilişkin bulgular, bireylerin göçmenlik durumlarına ilişkin bulgular, hane bireylerinin istihdam durumları ve aile bütçesine katkılarına ilişkin bulgular, gelir ve sosyal güvenceye ilişkin bulgular, kamusal hizmet ve kamusal alanlardan yararlanmaya ilişkin bulgular (eğitim, sağlık, çevresel memnuniyet), tüketime ilişkin bulgular, evin türü ve memnuniyet, evin mülkiyet durumuna ilişkin bulgular, sosyal ilişkiler ve boş vaktin değerlendirilmesine ilişkin bulgular, mutluluk duygusu ve gelecekten beklentilere ilişkin bulgular, dışlanmanın siyasi boyutuna ilişkin bulgular (bireylerin siyasi katılıma yönelik düşünceleri, alınan yardımların siyasetle etkileşimine ilişkin bulgular), bireylerin hak ve çıkarlarını korumalarına ilişkin bulgular, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın boyutlarına ilişkin bulgular (yoksulluk algısı, yoksulluğun sebepleri ve yoksulluk kültürüne ilişkin düşünceler, sosyal dışlanmanın boyutları, yoksul bireylerin başkasını dışlamalarının boyutları, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadeleye ilişkin bulgular) olarak sunulmaktadır.

3.5.1. Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde yapılan alan çalışması çerçevesinde 40 görüşmeci ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Derinlemesine mülakat için 5 erkek, 35 kadın görüşmeci katkı sağlamıştır. Kadın görüşmecilerin erkek görüşmecilere oranla epey fazla olduğu ortadadır. Oysaki çoğu görüşmecim eşinin mülakat günü evde ve müsait olduğunu belirtmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve

Dayanışma Vakfına gelerek yardım işlemleri yaptıran kadınların verdiği bilgiler üzerine, evin erkek bireyleri için yardım veren kurumlara gitmenin gurur kırıcı olduğu söylenmektedir. Bu sebeple evin kadın bireyleri ile görüşme imkânı doğmuştur. Elbette ki evli veya hiç evlenmemiş ailesi ile yaşayan kadınlar haricinde eşi vefat etmiş, eşi tarafından terk edilmiş, boşanma davası sürdüğü için ayrı yaşayan kadınların, erkeklere nazaran daha zor günler geçirmeleri, ayakta durma çabaları, kendini ve çocuklarını düşünerek yardım almaları da görüşmecilerim arasında kadın sayısının fazlalığının sebebidir.

Ayrıca görüşmecilerin cinsiyetleri ve medeni durumlarında olduğu gibi yoksul sınıfta yer almalarını etkileyen, yoksulluğun bireyden bireye farklılık göstermesini sağlayan diğer değişkenlerden bazıları da hane nüfus sayısı ve eğitim seviyeleridir.

Tablo 4: Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Bilgileri

	İSİM	YAŞ	MEDENİ DURUM	EĞİTİM	HANE BÜYÜKLÜĞÜ
1	Ahmet	37	Evli	Lise	6
2	Füsun	42	Bekar	Okuryazar değil	4
3	Nadide	41	Evli	İlkokul	5
4	Seval	40	Evli	İlkokul	4
5	Ayşe	38	Bekar	Lise	2
6	Hümeyra	32	Evli	İlkokul	6
7	Fatih	48	Evli	İlkokul	10
8	Elif	43	Bekar	Lise	4
9	İbrahim	33	Bekar	Okuryazar değil	1
10	Yusuf	37	Evli	Yüksekokul	6
11	Sevinç	20	Bekar	Üniversite	4
12	Güler	34	Evli	İlkokul	6
13	Hayriye	34	Bekar	İlkokul	4
14	Sevcan	31	Evli	Ortaokul	5
15	Nergis	33	Evli	Ortaokul	6
16	Çiğdem	21	Evli	Lise	3
17	Çağla	21	Evli	Lise	3
18	Fatma	48	Bekar	İlkokul	2
19	Aynur	35	Evli	Okuryazar	6
20	Ayfer	38	Bekar	İlkokul	4

21	Hatice	75	Bekar	İlkokul	1
22	Emine	33	Evli	Lise	5
23	Erdem	34	Evli	İlkokul	5
24	Hasret	33	Evli	Okuryazar değil	5
25	Nesrin	46	Evli	İlkokul	4
26	Sevim	36	Evli	Lise	4
27	Havva	38	Evli	Okuryazar	7
28	Zeynep	55	Evli	İlkokul	1
29	Hanife	48	Evli	Ortaokul	4
30	Türkan	38	Evli	İlkokul	5
31	Neslihan	38	Bekar	Okuryazar değil	2
32	Gamze	26	Evli	Lise	4
33	Cemile	36	Evli	Okuryazar değil	8
34	Nazmie	38	Evli	Okuryazar	3
35	Nihal	39	Evli	İlkokul	7
36	Fahriye	60	Evli	İlkokul	5
37	Makbule	38	Evli	Okuryazar değil	7
38	Habibe	51	Evli	Okuryazar değil	5
39	Burcu	29	Evli	Lise	5
40	Özlem	25	Bekar	Üniversite	9

Kadın görüşmecilerin içerisinde aldığı eğitim seviyesi ile ilgili sitem elde edilen bulgulara yansımaktadır. *Okumak istedim ama ailem okutmadı*. şeklinde başlayan cümleler oldukça yaygındır. Erkek görüşmecilerimle yaptığım mülakatlarımda ise bu tarz ifadeler karşıma hiç çıkmamıştır. Kadın görüşmecilerin içerisinde okumayı istemeyen ya da kendi isteğiyle okulu bırakanların yanında okulu bıraktırma sebepleri arasında ailenin gelir seviyesinin düşüklüğü, yaşadıkları yerlerin ve çevrenin etkisi ile kız çocuklarına sadece okuma yazmanın yeterli olabileceği düşüncesi ve aslında önceki kuşağında eğitimsizliği yer almaktadır. Tüm görüşmelerin analizi ile yapılan çalışmalar göstermiştir ki 14 kişi ile en fazla eğitim düzeyi ilkokuldur. Maalesef 6'sını kadınların oluşturduğu 7 kişi ise hiç okuma yazma bilmemektedir.

Tablo 5: Eğitim Seviyesinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek
Okuryazar değil	6	1
Okuryazar	3	0
İlkokul	2(terk) / 10	2(terk)
Ortaokul	4	0
Lise	3(terk) / 5	1
Yüksekokul	0	1
Üniversite	2(öğrenci)	0

> *"İlkokul mezunuyum. Ben okumak istedim aslında. Derslerim çok iyiydi ama durumumuz kötüymüş. Babam kızın okumasına ne gerek var, dedi; aldı okuldan." (Hayriye, 34).*

> *"İlköğretim 3.sınıfa kadar okudum. Babam öldü, kardeşlerime bakmak gerekiyor. Okul yeter falan diye aldılar beni okuldan." (Nesrin, 46).*

> *"Üniversite son sınıf öğrencisiyim. Maddi imkânsızlıklardan dolayı daha geç başladım okula. Eğer yaşımda başlasaydım 3 sene önce mezun olacaktım." (Özlem, 25).*

Görüşmecilerimin medeni durumları ile ilgili ise şu bulgular elde edilmiştir: Toplamda 29 evli 11 bekâr katılımcım bulunmaktadır. 29 evli katılımcımın 25 tanesi şu an evli ancak 4 kişi ise halen evli olmasına rağmen eşinden ayrı yaşayan kişilerdir. 11 bekâr görüşmecide ise; 3 kadın 1 erkek olmak üzere sadece 4 tanesi daha önce hiç evlilik yapmamıştır. Son olarak bekâr görüşmecilerimin arasında 7 kişiden biri eşi vefat etmiş diğer altısı ise boşanmış kişilerdir. Bu hususta kadın ve erkek arasında en önemli bulgu aile çatısının parçalanması üzerine 7 kişinin 7'sininde kadın olması, kadınların tek başlarına bir aileyi geçindirmede zorlandığı ve çocuklarının daha fazla mağdur olmaması adına sosyal yardımlara başvurdukları şeklindedir. Aslında

cinsiyete dair çıkarımlar ifade ederken değindiğim hususlar, medeni durum için de karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6: Medeni Durumun Cinsiyete Göre Dağılımı

<table>
<tr><th></th><th colspan="2">EVLİ</th><th colspan="2">BEKAR</th></tr>
<tr><td rowspan="2">KADIN</td><td rowspan="2">25</td><td>21 Evli</td><td rowspan="2">10</td><td>3 Hiç evlenmemiş</td></tr>
<tr><td>4 Evli ama ayrı</td><td>7 Eşi vefat etmiş / Boşanmış</td></tr>
<tr><td>ERKEK</td><td colspan="2">4</td><td colspan="2">1 Hiç evlenmemiş</td></tr>
</table>

Elde edilen diğer bulgu, ailelerin çocuk sayısı ile ilgilidir. Özellikle de yoksullukla çok çocuğu bağdaştıran görüşmecilerin olması, daha az sayıda çocuk sahibi olanların daha az gelir ile hayatlarını idame ettirebildiklerinin göstergesidir. Çocuk sayısı ile ilgili görüşmeciler durumun, süregelen bir yapıdan ve cahillikten kaynaklandığını ifade etmektedirler. Görüşmeciler arasında çocuğu evli olup hane içindeki çocuk sayısı azalanlar da bulunmaktadır. Bu hususta katılımcıların aslında küçük yaşta evlenen çocuğa dair düşünceleri, kendini kurtardığı yönündedir. Çocuk sahibi olması mümkün olan katılımcılarımın değerlendirilmesi ile en fazla oranla 12 kişinin 3 çocuğa sahip olduğu saptanmıştır. 5 çocuk, 6 ve 6'dan daha fazla çocuğa sahip olan tüm ailelerde ise yoksulluk ve hane büyüklüğü ilişkisi yüzünü göstermektedir. Unutulmaması gereken başka husus ise çocuk sayısı ile hane büyüklüğünün doğrudan etkili olmadığı zamanlarda olduğudur. Bazı zamanlarda aileyi geniş aile yapan fertlerin bulunması beraberinde ailenin nüfusunu kalabalıklaştırarak, zor günler yaşamasına sebep olabilmektedir. Yoksullukla bağdaştırma işlemi ilerleyen bulgularda ifade edilecek olsa da hane büyüklüğünden dolayı dert yanan ailelerimizin profillerine dair bazı örnekler şu şekildedir:

"6 kişiden oluşuyor. 3 çocuk; biri erkek, ikisi kız, bir de büyükanne. Çocuklarda bir kız, bir çocuk küçük. Oğlum 6. Sınıfta. Diğer kızım 3.sınıfta okuyor. Sırf bu kalabalığımızdan eşimin de temizliğe gittiği oluyor. 6 kişi değil de 3 veya 4 kişi olsak ne güzel olurdu." (Ahmet, 37).

"Biz kocaman bir aileyiz. 9 kişiyiz. Annem, babam, babaannem (84 yaşında), 6 kardeşiz zaten. 26 yaşında ablam var ortaokul bitti, 20 yaşında erkek kardeşim aynı şekilde ortaokul bitti, 17 yaşında kız kardeşim 11. sınıfta okuyor, 15 yaşındaki erkek kardeşim 8. sınıfta ve 9 yaşında erkek kardeşim de ilkokul 3. sınıf öğrencisi." (Özlem, 25).

"Oy oy! Biz çok kalabalığız. Sayıyım kaç kafa olduğumuzu. 6 çocuk biz 8 kişiyiz, iki de vefat eden kardeşimin çocukları var. Onlar çok küçükken anneleri başkasıyla evleniyor diye biz aldık çocukları. 10 kişi olduk. 20 yaşında ve 19 yaşında iki kızım var liseyi bitirdiler. 14, 10, 7 yaşındakiler de okuyor, 5 yaşındaki evde, yeğenlerim ikiz zaten 3 yaşındalar. Kardeş kardeş geçiniyorlar." (Fatih, 48).

3.5.2. Bireylerin Göçmenlik Durumlarına İlişkin Bulgular

Göç, geçmişten bu yana süregelen bir olgudur. Göçün kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterdiği bilinmektedir. İnsanlar bazı zamanlar sadece istekleri doğrultusunda göç etmekteyken bazı zamanlarda istemedikleri halde zorunlu göçe tabi olmaktadırlar. Bazen iç göç bazense dış göç yapılırken bu göçler, bireysel veya toplu halde yapılabilmektedir. Göçmenlik, alan araştırmam için önem taşımaktadır. Çünkü yoksulluk ve sosyal dışlanma yaşayan bireyler göç etmeye meyillidirler. Bu duruma ek olarak göç eden insanlar özellikle gittikleri yerin emek piyasasında kendilerine yer bulamamaları sebebiyle sosyal dışlanma ve yoksulluk olgularıyla karşılaşılabilmektedirler. Ekonomik, siyasi, dini, kültürel birçok makro sebebin göçte itici veya çekici olmasının yanında sadece hane halkı açısından bakıldığında maddi imkânsızlık, işsizlik, yapılan işten memnuniyetsizlik, evlilik ve

diğer aile sorunları, bazen eğitim bazen sağlık bazen yaşanılan yerin güvenlik şartları ve bireylerin çeşitli nedenlerle sosyal dışlanma yaşamaları, akabinde bu durumdan kurtulmaya dair arzuları gibi çeşitli unsurlar göçte belirleyici olabilmektedir.

Göç yöntemlerinde çok önemli bir unsur; akrabalık, hemşehrilik bağı ortaya çıkmaktadır. Birçok birey veya aile, tek başına yapacağı göç ile gidilen yerde hayata tutunmanın zorluğu düşüncesine sahiptirler. Bu noktada gidilecek yerde tanıdıklarının olması onları bu korkudan uzaklaştırmakta ve göçü gerçekleştirmeye itmektedir. Literatürde karşılığını göçmen ağları olarak bulabileceğimiz kuramın da ifade ettiği gibi göç maliyetlerini düşüren, ulusal sınırlar içinde hareketliliği sağlayan göçe ilişkin epey bulgu elde ettim. Görüşmelerim sırasında özellikle ailevi ya da başka özel bir sebep, kısacası yaşanan yerden itici bir etken yaşamayan hanelerin göçü tamamen gidilecek yerdeki ağ ile şekillenmektedir. Bu ilişkilere önem vermemin sebebi; aile, akrabalık, hemşehrilik bağlarının, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede büyük bir gücü olmasıdır.

> *"Mardin doğumluyum. İstanbul'a geleli 20 yıl oldu. İşsizlik vardı, o sebeple geldik. Abim bizden önce gelmiş, kendine düzen kurmuştu, bizde onun yanına geldik. Tanıdık yanına gelmek çok daha kolaydı bizim için." (Ayşe, 38).*
>
> *"Ben aslen Trabzonluyum ama okulları bitirince buraya geldim. Çalışmak için sonuçta en çok iş İstanbul'da var dediler, göç ettik bizde. Gelirken bizim kasabadan tanıdıkların yanına geldim direkt. Özellikle akrabalarım yok ama yıllardır hemşehrilerim, tanıdıklarımla yakın otururuz." (Yusuf, 37).*
>
> *"Rizeliyim. 1995'te geldik çalışmak için. Ee Karadeniz'de çayın, fındığın yoksa iş imkânı için göç etmek zorundasın. İlk olarak dayımızın yanına geldik. Onunla kaldık. Biraz durumumuz düzelince kendi evimize çıktık. Ama yine yakınız birbirimize bu şekilde hep destek oluruz." (Ayfer,38).*

"Doğum yerim Erzincan. Fakirlik... İş imkânı yoktu, babam da ölünce iş için geldik. Akrabalarımızın yanına geldik direkt yerleşmek için. O yüzden yabancılık çekmedik, kolay adapte olduk." (Erdem, 34).

Akrabaların ve aynı memleketli insanların aynı çevrelerde yaşamaya başlamaları, göçten sonraki desteğin önemli olduğunu ve böylece birbirlerinin zor zamanlarında yanında olacaklarını göstermektedir.

"Sivaslıyım ben. 15-16'larımdaydım. Babam, 'İş lazım bize. Burada ekmek zorlaştı, aslanın ağzında.' dedi. Ailecek İstanbul'a geldik. Zaten tüm sokak Sivaslıyız, hepimiz aynı köken. Hatta beyler yardımlaşma derneği kurmak istiyorlar Sivaslılar için." (Sevcan, 31).

"Elazığlıyım. 1997'den beri buradayız ailemle birlikte. Maddi geçimsizliklerden dolayı buraya göç ettik, burada evlendim. Akrabalarım çok yok ama şöyle bir şey var: Burada sonradan tanıştığım Elazığlı komşularım, arkadaşlarım var." (Seval,40).

Görüşmecilerimden aldığım yanıtlar eşliğinde İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinin birçok mahallesi hemşehrilik bağıyla oluşturulmuştur. Sebebi ise büyük şehrin insanı yutmasına engel olmak, bu göç hareketliliğinden galip çıkmaktır.

Göç eden bireylerden elde ettiğim bulguların çoğunu oluşturan faktör işsizliktir. Görülmektedir ki göç demek iş demek, aş demektir. Hep mevcut durumdan daha iyi imkânlar elde etmek, düzenli işe sahip olmak, tatmin edici bir gelire sahip olmak amacıyla göç eden bireylerden sadece birkaçı, tanıdık unsuruna önem vermeden göç hareketinde bulunduklarını şu şekilde ifade etmektedirler:

"Erzurum. Kimsemiz olmamasına rağmen İstanbul'a geldik. Daha büyük şehir, taşı toprağı altın diye babamlarla gelmiştik." (Ahmet, 37).

"Giresunluyum. Küçükken babam iş için İstanbul'a taşınmak istedi, tüm aile geldik. Çevrede tanıdığımız yok, gelince tanıştık." (Sevim,36).

Yaşadıkları çevrede işsizlik itici faktörünün yanında diğer faktörler arasında terör gibi güvenlik sorunları da önemli yer tutmaktadır. Terör sebebiyle göç eden görüşmecilerimin ifade ettikleri:

"Mardinliyim. Ben daha küçükken göç ettik İstanbul'a. Teröristler köyü bastı dediler, taş taş üstünde kalmaz dediler. Babam da aileyi topladı ve geldik. Akrabalık, hemşehrilik oldukça yaygın. Babamın amcası da burada diye bizi yanına aldırdılar. Hiç yabancılık çekmedik gelince. Sonra biz de diğer amcamları, halamları yanımıza çağırdık." (Burcu,29).

"Bitlis ama 25 sene önce göç ettim İstanbul'a. Terör yüzünden geldik. Köylerimiz yakıldı yıkıldı, geçim yoktu, ailecek geldik. Hatta biz sülale olarak yakın zamanlarda geldik. Hep güvenli bir yerde olalım, babalarda çalışsın, eve baksın diye. Ooo tüm sülalemiz burada çok önemli bu. Biz her konuda hep desteğiz birbirimize. Kimin evinde yemek pişirse orda akşam yemeği yeriz." (Cemile,36).

Görüldüğü gibi terör sebebiyle göç eden katılımcılarım da tanıdıklara çok önem vermektedirler. İlk amacının sosyal ağların yakın çevresine gitmek yerine daha az maliyetle yaşamını sürdürmek olduğunu söyleyen tek katılımcımın da düşüncelerine yer vermem gerekmektedir.

"Bitlis. 3 yaşımdan beri İstanbul'dayım. Köyümüzü teröristler yakmış yıkmış, bizde İstanbul'a kaçmışız. Akrabamız hemşehrimiz maalesef yok. Çünkü babam ilk bizi getirirken akraba tanıdık değil de uygun ev bulmayı, iş bulmayı düşünüp bir yere yerleşmiş." (Hümeyra,32).

Göçle İstanbul'a yerleşen katılımcılarımdan da gördüğüm gibi en önemli faktör önce geçimini sağlayacak işe sahip olmak, ardından da ailecek güven içinde yaşamaktır. Lakin sadece bu sebeplerle göç edilmediğine değindiğim gibi özellikle yuva kurmak amacı, katılımcılarımın yardımıyla elde ettiğim önemli bir tespittir.

> *"Kayseri. 3 sene önce göç ettim ben evlilik sebebiyle. Tabii ki yaşadığım yerde bayağı memleketlim akrabam var, bizim için çok önemli bu." (Çağla, 21).*
>
> *"Bartın. Evlilik sebebiyle geldim. Çevremizde eşimin akrabaları var. Onlar isteyerek akrabalı yerlere yerleşmişler zamanında." (Güler,34).*

Aile kurmak için yapılan göçün yanında bazı görüşmecilerim ise aile kurumunun parçalanması üzerine yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmakta ya da bırakılmaktadırlar. Aslında burada göç eden kadın bireylerin, gerek cinsiyet gerek medeni durumdan kaynaklı yaşadıkları sosyal dışlanmanın ardından göç ettiği önemli bir noktadır.

> *"Doğum yerim Zonguldak. 7 sene önce İstanbul'a göç ettim. İlk eşimden boşanmıştım ve ailemle kalamazdım. İlk İstanbul'a geldiğim zamanlarda Kadın Sığınma Evinde kaldım. Daha sonra geçimim devam etsin diye ikinci kez evlilik yaptım. Eşim beni küçücük üç çocukla aldı ama vakitsizmiş, erken kaybettim, vefat etti." (Füsun,42).*
>
> *"Doğum yerim Isparta. Biz zaten orada yaşıyorduk. 10 ay önce direkt buraya oturduğumuz yere göç etmek zorunda kaldık. Kocam bizi terk etti, gitti. O gidince de beni ve çocuklarımı etraf rahatsız etti, çok üzüldük. Büyük oğlum delikanlı dedim, bir şey duyar başı belaya girer, o amaçla topladım evlatlarımı geldim." (Hayriye,34).*

Kurulan aile birliktelikleri veya parçalanmış ailelerin yanı sıra diğer ailevi sebeplerden kaynaklı göç eden bireyler de bulunmaktadır.

"Kars. İlk çocuk 1 yaşındaydı geldik. Biz ailevi nedenlerden dolayı geldik, aileler sıkıntı yapıyordu. Benim babam hiç istemedi eşimin durumu kötü diye beni vermek. Sonra o askerden gelince bana dedi, 'Gidiyoruz İstanbul'a, ben orada çalışacağım.' " (Habibe, 51).

"Balıkesir. 15 senedir buradayım. Kızım evlendiğinde onu bırakmak istemedim. Ben de onun peşinden geldim İstanbul'a." (Zeynep,55).

Sağlık hizmetlerine erişim toplum içinde bulunan herkes için hayati öneme sahiptir. Bireylerin sağlık imkânlarına erişimleri olmaması veya yaşadıkları yerde bu imkânların yetersiz olması, onları göçe iten diğer bir faktördür. Bu amaçla Nergis Hanım düşük maliyetle İstanbul'a yerleşmiştir:

"Ben Mardin'de doğdum, zaten orada da yaşadım. 2017'nin başında İstanbul'a göç ettik. Kalp yetmezliğimden dolayı, tedavi için büyükşehir falan diye duyduk, biz de buraya geldik. Hayır, akrabamız hemşehrimiz yok. Özellikle buraya gelelim demedik zaten. Nerede daha ucuza hayat sağlayabilirsek oraya yerleşme amacındaydık." (Nergis,33).

Görüşmecilerim arasında sadece bir ailenin isteğe bağlı göç ettiği ve Türkiye'ye duyulan sempatinin çekici bir faktör olduğu bulgusunu elde ettim.

"22 sene önce Makedonya'dan geldik. Seviyoruz Türkiye'yi. Müslüman ülke, dinimiz aynı gelmek istedik." (Nazmie,38).

Derinlemesine yapılan mülakatlarım ortaya koymaktadır ki; çalışmamı yaptığım ilçeye insanlar zorunlu ihtiyaçlarından dolayı göç etmektedirler. Görüşmecilerimin çok azı İstanbul'da doğduğunu söylese de onların da eşi, ailesi başka şehirlerden, çeşitli sebeplerle göç etmişlerdir. Evlilik, terör, sağlık sorunları gibi sebeplerin göçü doğurabildiği örnekler görmemize rağmen en fazla göçün,

ekonomik sebepler ile daha iyi imkânlara ulaşmak, iş bulmak amacıyla yapıldığı görülmektedir.

İşsizlikten dert yanan ve diğer sebeplerle göç eden bireyler arasında göçten aradığını bulmak ya da daha kötü duruma düşmek konusunda verdikleri cevaplara ise ilgili bulgular altında tekrar değinilecektir.

3.5.3. Hane Bireylerinin İstihdam Durumları ve Aile Ekonomisine Katkılarına İlişkin Bulgular

İşsizliğin, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla sıkı bir ilişkisi olduğuna çalışmanın literatür bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde değinilmişti. İşsizlik özellikle de uzun süre yaşayan birey için hem gelir kaybı hem de gider artışına sebep olmakta, bu yüzden ağır sonuçlar yaşatmaktadır. İşsizliğin yanında, çalışanlar açısından eğer işler düzenli ise az da olsa düzenli bir gelir demektir. Oysa gelir güvencesi olmayan işler, bireyin yaşamını zorlaştırmakta ve toplumla bütünleşmesinin önünde engel teşkil etmektedir.

Bireyler açısından yapılan işin boyutları nedeniyle ve işsizlik nedeniyle dışlanma hususuna, sosyal dışlanma başlığı adı altında yer verilecek olması sebebiyle burada daha çok, görüşmecilerin işgücüne katılımları, aile bütçesine katkıları ve çalışma koşullarına yönelik bulgular elde edilmeye çalışılacaktır.

Yapılan işin karşılığında bireylerin ücret alması ve aile geçimini sürdürmesi çok önemli olmasına karşın çalışmak, sadece ekonomik değildir. Kişinin üretmesi, sosyal ve psikolojik birçok tatmin sağlamaktadır. Lakin benim görüşmecilerim için neredeyse bu tatmin düzeyleri hiç sağlanamamaktadır.

"Ben çalışmıyorum. Eşim normalde çalışıyordu ama işten çıkarttılar. Şu an üç aydır işsiz. İstihdam edilen kimse yok." (Emine, 33).

"Çalışmıyorum. Eşim çok az oldu işsiz, hatta daha sigortası bile düşmedi." (Hasret, 33).

"1 aydır işsizim. Eee zaten evde beyim yok. Benim gibi oğlum da çalışıyordu. Onu da çıkardılar işten, şu an işsiz. O sigortalı çalışıyordu bir de ama 'Krizdeyiz, küçülmeye gidiyoruz.' demişler. İş arıyor şu an." (Fatma, 48).

"Bekârken çalışıyordum, şu an çalışmıyorum. Hayır, şu an çalışan yok. 7 aydır eşim evde. Çalışmıyor, hasta." (Nazmie, 38).

"İşsizim ama şunu söylemek istiyorum: Ben çalışıyorum normalde, abimin yanında tekstil atölyesinde çalışıyordum. Abim iflas etti, o yüzden işsiz kaldım. İşsizlik maaşım da bitti, iş arıyorum. Hastayım, epilepsiyim diye almıyorlar beni. O yüzden şu an istihdam edilemiyorum. (Ayşe, 38)."

Görüldüğü üzere işsizlikle yeni tanışan görüşmecilerim bulunmaktadır. Özellikle ailenin geçimini sağlayacak başka bir gelir bulunmuyorsa ailelerin yoksulluğu yaşamaması imkânsızdır. Bu sebeple yardım alan ve ancak bu şartlarda hayatını idame ettiren görüşmecilerim işsizliğin yoksulluğu tetiklediğini kanıtlar niteliktedirler.

Ayrıca tüm kadın görüşmecilerimin değerlendirilmesiyle, cinsiyet bazında elde ettiğim başka bulgularda bulunmaktadır.

"Çalışıyorum bir kadın giyim mağazasında; temizlik, çay gibi şeylere bakıyorum. Çocuklarım küçük, okuyor, onlara bakan da benim tabii ki. Haftada bir gün iznim var. Günde de on saat çalışıyorum ama benim koşullarım normal. Yani çok yorulmuyorum, patronda iyi davranıyor bana. İstediğimde çocuklarım için işten çıkıyorum, sonra geri geliyorum işime, sorun olmuyor." (Hayriye, 34).

"Evde çalışan benim sadece. Merdiven silmeye gidiyorum ara ara. (...) İş oldukça ama… İş arıyorum, istiyorum. Düzenli geliri olan bir iş… Ama çocuklarla da bu şekilde daha çok ilgileniyorum. Ama yine de sigortalı bir iş isterim." (Hanife, 48).

İki örneğimde de hane reisi kadın olan aileler söz konusudur. Ailelerinin tek ebeveyni oldukları için yaşadıkları sorunlarla kendileri savaşmak zorunda olan kadınlarımız istihdam halindedirler. Oysaki evli olan kadın görüşmecilerim ciddi oranda gelir getirici bir işten ziyade sadece hane bütçesine katkı olması amacıyla zaman zaman çalışmaktadırlar.

"Ev bütçesine katkı sağlamak istiyorum ama ufak çocuğum olduğu için evde el işleri yapıyorum. Akmasa da damlıyor." (Hümeyra, 32).

"Çalışmıyorum ama bazen el işi yapıp katkı sağlıyorum." (Habibe, 51).

"Başka kimse yok. Devamlı olarak tek ben çalışıyorum. Eşim bazen temizliğe gidiyor çocuklardan vakit bulduğunda ya da iş çıktığında." (Ahmet, 37).

Ev bütçesine katkı yaptığını söyleyen Hümeyra Hanım ufak çocuğundan bahsetmişken evli ve çocuklu kadın görüşmecilerimin çalışmamasına dair en önemli tespitim kendilerinden beklenen başka rollerin bulunmasıdır. Geleneksel anne rolü ile beraber çocukların sorumluluğu ve özellikle evde bakıma muhtaç birisi olduğunda kadın istihdam dışı kalmaktadır.

"İki sene öncesine kadar şirkette çay görevlisiydim ama şu an çalışmıyorum. Kayınpederim yatalak durumuna düştüğü için bizimle yaşıyor." (Seval, 40).

"Şu an çalışmıyorum, sigortasız çalışıyordum normalde. Çocuklara bakmak için çıkmak zorunda kaldım. Düzenli her gün bir işe gidilmiyor." (Nesrin, 46).

"Tek ben çalışıyorum, eşim çocuklara baktığı için ve evde yaşlı annem de olduğu için çalışamıyor." (Erdem, 34).

Tüm bunlara ek olarak istihdamda yer alan görüşmecilerimin çalıştıkları işler ve koşullarına gelirsek:

"Eşim çöp topluyor. Diploma yok, yaş var, başka iyi bir iş yok. Öyle bir şeyler yapmaya çalışıyor." (Habibe, 51).

"Ben çalışıyorum, bir de en büyük kızım çalışıyor. Zaten bende düzenli, sabit gelirli bir işte değilim. Kızım da kuaförde çıraklık yapıyor." (Fatih, 48).

"Balık halinde işçi olarak çalışıyorum. Şartlarım kötü, sigortam yok, saatlerim çok fazla. Aldığım ücret deseniz çalışmamın çok azına karşılık. Zaten sosyal hak falan hiç yok hiç." (İbrahim, 33).

"Eşim çalışıyor küçük bir mağazada, muhasebecilik yapıyor. Hafta sonu izinli, akşam 7 gibi evinde oluyor. Mesaileri oluyor arada ama normal bir işi var." (Seval, 40).

"Eşim çalışıyor ama iki aydır maaşını alamadı. Tekstilde çalışıyor." (Sevim, 36).

"Eşim askere gitmeden önce tekstilde çalışıyordu. (...)" (Çiğdem, 21).

"Bir şirkette şoförüm. Yükleme falan yaparak çalışıyorum." (Yusuf, 37).

"Evde eşim çalışıyor şu an. İnşaatta, hiç iyi değil, çok zorlu saatlerde çalışıyor ve bazen geceye kalıyor. Her an canı tehlikede." (Nihal, 39).

"Eşim inşaatta çalışıyor. Eşim düzenli gitmiyor işe. Çağrıldıkça ya da yoğunluğa bağlı gittiği, hiç tatil yapmadan çalıştığı oluyor." (Çağla, 21).

"Ben çalışmıyorum ama eşim çalışıyor ama düzenli bir işte değil. Sebebi de astım hastası olduğu için işler onu zorluyor, sık sık dinlenmesi gerekiyor. Bazen kahvede çay taşıyor, bazen berbere yardım ediyor. Ama hafta 5-6 gün buldukça böyle işler gidiyor." (Burcu, 29).

"Eşim çalışıyor ama mevsimlik. Kışları işi yok." (Makbule, 38).

Görüldüğü üzere çalışılan işler, genellikle serbest zamanlı işlerdir. Buna rağmen yok denecek kadar az olmakla birlikte daha düzenli zamanlarda çalışan görüşmecilerim de vardır. Serbest zamanlı işlerde istihdam edilenler, en çok tekstil ve inşaat sektöründe yer almaktadırlar.

Elde edilen başka bir bulgu, çoğu görüşmecim maalesef kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Oysaki istihdam edilen ailelerde işlerden bir memnuniyet, düzenlilik ifadesinin daha sık kullanılması beklenirken ne yazık ki görüşmecilerimin zorlu çalışma şartlarıyla mücadele etmeleri, düşük seviyede gelire sahip olmaları, çalışılan sektörlerin yapısı beklenenlerin çok uzağındadır.

İstihdamda yer alan görüşmecilerimden aldığım yanıtlar eşliğinde, çalışan yoksulluğunun çok fazla olduğu önemli bir diğer tespitimdir. Ailesi için gelir getirici faaliyette bulunan görüşmecilerim olmasına rağmen hanelerinin geçimini sağlayamamakta ve çalışan yoksullar olarak kendini göstermektedirler.

Saptadığım bir diğer husus ise hanelerdeki erkek bireyler ile ilgilidir. Düzensiz çalışmalarının yanında hiçbir şekilde çift işte çalışan bireye veya ek iş arayan bireye rastlanmamaktadır. Ailelerini geçindirememekte, aktif olarak nakdi ve

ayni yardım almaktadırlar fakat ikinci bir iş arama ve hanımlarının çalışma hayatına dâhil edilme düşüncesine sahip değillerdir.

Başka önem kazanan bir bulgum, eğitim seviyesi düşüklüğüdür. Çünkü görüşmecilerimin hemen hemen hepsinde eğitim düzeylerinin düşük olması, yukarıda bahsedilen işlerde istihdam edilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Yine bu sebeple kadın bireylerin çalışacağı işlerin de erkek bireylerin işleri gibi yüksek vasıf gerektirmeyen ve zorlu şartlarda olması, onları işgücü piyasasından uzaklaştırabilen faktörler arasındadır.

3.5.4. Gelir ve Sosyal Güvenceye İlişkin Bulgular

Gelir, kişinin ve ailesinin yaşamını idame ettirebilmesi, refah içinde yaşaması için oldukça önemlidir. Sosyal yardım alan yoksul bireylerle görüşme yaptığım için gelir seviyelerinin düşük olacağını tahmin ediyordum. Bireylerimizin geliri bazen düşük dahi değil; hiç olmamakta, sadece yardımlar ve aldıkları borçlar, aile bağlarının yaptıkları destekler bulunmaktadır. Gelir ve sosyal güvence altında elde edeceğim bulgulara yönelik sorduğum çeşitli görüşme sorularım bulunmaktadır. Sorularım; gelir ve gider tutarları, sosyal güvence durumu, alınan yardımların türü ve alınan yer veya kişiler, yardımların düzenli olup olmaması, yardımların hane bütçesine katkı derecesi, alınan yardımlardan dolayı çevreden gelen tepkilerin şekli, yardımlar olmasaydı bireylerin karşılaşabilecekleri olası durumlar, borçlanmaya duydukları ihtiyaçlar hakkındadır. Gelir seviyesi ile ilgili birçok katılımcı şunları söylemektedir:

> *"Şu anda hiç gelirim yok. Gider ise ortalama 2200 lira. 2500 lira düzenli bir gelir olmalı." (Elif, 43).*
>
> *"Maaşım 1400 lira benim, gider 3500 lirayı buluyor ya. Bence ortalama 3500-4000 olması idealdir." (Hayriye, 34).*

"Ortalama gelir 3000 lira gelen gidiyor ama birde fazlası gidiyor. Yani hep açık vererek öyle ifade edebilirim. Bence evdeki kafa sayısı ne kadar fazla ise geçim o kadar sıkıntılıdır. 6000 lira olmalı bence." (Özlem, 25).

Yukarıda gördüğümüz örnekler bizlere geliri yüksek, düşük veya hiç olmayan bireylerin arasında bir bağ kurmamıza yardımcı olmaktadır. Çalışan da çalışmayan da zor şartlarda geçimini sürdürmeye çalışmaktadır. Bireylerin kirada yaşamaları, evdeki nüfus kalabalığı, doğrudan işsizlikle mücadele etmeleri, tek başlarına ay sonunu getirememelerini doğurmakta, bunun sonucunda bireyler sosyal ağlara yönelmekte ya da çeşitli kurumlardan yardım almaktadırlar.

"Belediyeden gıda kolisi alıyoruz. Yine İBB Kadın Koordinasyondan market çeki alıyorum. Muhtaç asker ailesi yardımı, engelli aylığı, şartlı eğitim yardımlarını da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma te buradan alıyorum. Çok yardımımız var kısacası. Hepsi düzenli çok şükür… Almasak halimiz ne olurdu bilmiyorum. Çok katkı sağlıyor. Başka gelirim yok ki, şu an mahvolurduk. Aç kalırdık ne deyim. Marketi, okulu hepsinin yardımını alıyoruz." (Elif, 43).

"Diğer aile alıyorum, 400 lira kadar yatıyor. Bir de 3 çocuk için eğitim parası alıyorum, şartlı eğitim yardımı diye geçiyor Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından. Bir de iki üç kez babaları çocukları görmeye gelince ellerine sıkıştırmış bir şeyler. Vakıftan aldıklarımdan çok memnunum, düzenli elbette. Tabii ki bir gelir sağlıyor bana yoksa kendi maaşımla karnımızı doyursak, bir faturayı versek yine birine yetişemezdik. Elde okul, sağlık için hiçbir şey kalmazdı." (Hayriye, 34).

Görüldüğü üzere katılımcılarımızın da ifade ettiği gibi tüm yardımlar, bireylerimiz için yaşamsal öneme sahiptir. Ayrıca Hayriye Hanım'ın dediği gibi

aldığımız kamusal hizmetlerin bir kısmının karşılığı olarak ödenen faturalar, özellikle de yoksulların daha çok belini bükmektedir.

> *"2 elektrik, 1 su faturam var. Ödemem gerekiyor ama ödeyemedim, 420 lira kadar." (Elif, 43).*
>
> *"Şu geçtiğimiz yıl iki kere elektrik oldu. Elektrik zaten çok fazla geliyor. İnternet var bir de onu ödüyoruz. Eee gençler, çocuklar var evde. (Fatih, 48).*

Son olarak Özlem Hanım'a kulak verdiğimizde aslında tamamen yardım alan hanelerin zorlandıkları dönemde faturaları ödemek için başka ihtiyaçlardan fedakârlık yaptıkları görülmektedir. Tespitime yönelik katılımcımın sözleri şu şekildedir:

> *"Ödenmeyen fatura yok. Biz küçükken de geçinemezdik, babam bir kuruşsuz okula gönderirdi ama faturaları geciktirmezdi. Hâlâ da o şekilde ilerliyoruz zaten." (Özlem, 25).*

Elbette alınan yardımların karşılığında toplumdan farklı tepkilerle karşılaşan bireylerim bulunmaktadır. Zaman zaman anlayışla karşılaşılsa da çoğunlukla elde ettiğim veriler göstermektedir ki yardım almayan bireyler, yardım alan bireyleri toplumdan dışlamaya yönelik davranışlar sergilemektedirler.

> *"Çevremdekiler de yardım alan kişiler olduğu için ters tepki veren yok." (Seval, 40).*
>
> *"Yardım aldığımız için tabii ki birkaç komşum, 'Neden alıyorsun? Eşinin eli ayağı tutuyor, gitsin çalışsın.' dediler ama zaten benim kocam çalışıyor. Şu an işsiz kalmış olabilir de 3 ay oldu ve iş arıyor zaten. O işsizlik maaşıyla nasıl geçineyim? Kim ne derse desin. Zaten başına gelmeyen bilemez." (Emine, 33).*

"Aaa bazı mahalleli, 'Çocuklar büyüdü, git çalış, neden evde oturduğunuz yerden yardım alıyorsunuz?' dediler. Belediyeden aldığım gıda kolisini şikâyet etmişler, ihtiyacı yok diye. Kesildi yardım. Ama çok iyi geliyordu bize, bir sürü çocuk var evde." (Nihal, 39).

"Ben yardım aldığımı çevreme söylemiyorum ki. Kötü olumsuz yorum yapan, canımızı sıkan hiç olmasın diye gizliyoruz." (Hümeyra, 32).

Görüldüğü gibi yardım alan bireyler arasında herhangi bir problem çıkmamakla birlikte bazı bireyler arasında yardım alan, yoksul bireylerin hâlini anlamama, eleştirme gibi durumlar söz konusudur. Gelir testi yaptırmak dahi sosyal devletin kazandığı önemle vatandaşlar arasında damgalayıcı kabul edilmektedir. Yardım alan bireyler bu durumdan epey muzdariptirler. Oysaki zorlu bir işsizlik dönemi geçiren bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için sadece işsizlik maaşı aldıkları dönem ve sonrasında sosyal yardımlar hayati önem taşımaktadır.

Sırada vereceğim husus ise gerçekten tüm bireyler için öneminin bilindiği, literatürde de bahsedildiği gibi sosyal güvencedir. Oysaki tüm mülakat sürecimde büyük bir kitlenin hiçbir güvencesi bulunmamaktadır. Çeşitli sebepleri ile bulgular elde etmeden önce sosyal güvencesi bulunan aile profillerini vereceğim.

"Gelirim asgari ücret, giderimse 2000'i geçiyor. Çok şükür geçiniyorum ama 2500-3000 olsa gelirim, daha iyi geçinirim. Sosyal güvencem var, çalıştığım yer sigortamı yatırıyor." (Erdem, 34).

"Maaşım nete vurunca kala kala 2200 geçiyor elimize. Giderimiz 2500 falan en az oluyor. Ortalama 2700-2800 olmalı bence bir ailenin geliri. Sigortalıyım ben, yani güvencem var." (Yusuf, 37).

İki görüşmecim de çalışmasına ve sosyal güvenceye sahip olmasına karşın geçimini sağlayamamakta ve yardım alan muhtaç haneler arasında yer almaktadırlar.

Burada önemli bulgu, asgari ücret yükseldiği ve net 2,020,90 TL olduğunda da öncesindeki gibi bireylere yetmemektedir. Genel ifadeyle ücret seviyesinin düşüklüğü bireyleri diğer araçlara yönlendirmektedir.

> *"2400 lira gelirimiz 3000'e yakın giderimiz oluyor. Sosyal güvencesi yok eşimin. Ama aslında patronun suçu da değil. Eşim sigortalı olsaydı asgari vereceklerdi. O da 2400 almak için güvencesiz çalışmayı tercih etti." (Aynur, 35).*
>
> *"Ben sigortasız çalışıyorum. Sebebi şu: Aslında benim tercihim diyebiliriz. Küçük oğlumu okuldan al, eve götür, işe dön yapıyorum. Patronum da ancak mesai içinde çıkmamın filan böyle mümkün olduğunu söyledi." (Hayriye, 34).*
>
> *"500-700 gelirim oluyor. Giderim 1500 civarı. 1500-2000 gelirimin olması gerekir. Sosyal güvencem yok zaten, günlük gidiyorum. İş oldukça ama… İş arıyorum, istiyorum. Düzenli geliri olan bir iş… Ama çocuklarla da bu şekilde daha çok ilgileniyorum. Ama yine de sigortalı bir iş isterim." (Hanife, 48).*
>
> *"Haftalık 240 kağıt alıyorum ben. Aylık yani 960 liraya geliyor. İşte yardımsız bu kadar… Ortalama bir gelir için benim gibi tek olmazsa aileyse hele de 3000 olması şart. Sigortasız çalışıyorum ben. Sebebi sabıkalı olduğum için çoğu yer bana iş bile vermiyordu. Burası da bunu biliyor işte. O yüzden diğer çalışanlardan ücretim de az zaten." (İbrahim, 33).*
>
> *"1200 gelir. 1700 giderimiz oluyor. 1700-1800 olması gerekiyor en az geçim için. Hayır, yok. Eşimin tercihi, kendisi tembel biri, canı istediği kadar işe gidiyor. Bu yüzden sosyal güvencemiz yok. Daha önce hiç öyle bir işe girmedi." (Türkan, 38).*

Yukarıda görüşmecilerimden elde ettiğim verileri yorumlayarak, analiz ederek çeşitli bulgular elde etmek mümkündür. Gelirin ve sosyal güvencenin hanenin

aylık bütçesi için hayati önemine rağmen hiçbir güvencesi olmayan çoğunlukta ki bireylerimin neden güvencesi yok sorusuna çeşitli sebepler mevcuttur. İbrahim Bey eski hükümlü olduğu için bu kadar önemli bir hakkını alamamakta ve bu konuda hakkını aramamaktadır. Onun bu durumunu bilen işverenleri ise bu şekilde sömürmekte ve güvencesiz bırakmaktadırlar. Ayrıca zorlu yaşam koşulları, ücret seviyelerinin düşüklüğü, ay sonunu sadece gelirle getirmenin zorluğu üzerine bireyler kendi tercihleri olarak sigortasız çalışmakta bunun yerine işverenlerden normalde alacakları ücretin biraz daha üstünde bir ücret almaktadırlar. Burada önemli olan yaşamı sürdürebilmek adına zorlu çalışma koşullarının tek güvencesi, ailenin özellikle sağlık hizmetlerine erişimi için en önemli güvencenin reddedilme sebebi ekonomik sıkıntılardır. Elbette elde ettiğimiz bir diğer bulgu ise bireylerin düzenli çalışmaya hiçbir sebep olmadan, keyfi tercihleri ile yönelmemeleri, beraberinde güvencesiz bir hane olmaları sonucunu doğurmaktadır.

> *"2800 gelirim var, giderim de aynı. Elimde ekstra bir şey kalmıyor (...) Bir aile için en az 4000 lira olmalı. Çocuk sayısı ve eğitimine göre bütçe miktarı ayarlanmalı. Sosyal güvencem yok. Küçük yerlerde çalıştım. Şu anda da küçük bir börekçide çalışıyorum yani bir de uzaktan tanıdık yeri, ses çıkarmadım." (Ahmet, 37).*

Ahmet Bey'den görüldüğü üzere, çalışılan iş yerleri ölçeği bazen sosyal güvenceyi etkilemektedir. Bireylerimizin *ses çıkarmadım* diyerek hiçbir hak arayışına girmeden çalışabildiği zamanlar olmaktadır. Değişik karşıladığım durum, yoksulluk ve sosyal dışlanma karşısında güçlü bir ağ olarak kabul edebileceğimiz bir tanıdığın yanında çalışıp bu kişi tarafından güvencesiz çalıştırılmak, her zaman sosyal ağların bireyleri koruyup kollamadığına, nadir de olsa olumsuz durumların olduğuna örnektir.

Oysaki genelde alışık olduğumuz durum zor zamanlarda bireyin yardımına koşan aile, akraba, hemşehri, tanıdıklardır. Bir hanemizde de alınan yardımların beraberinde aile büyüklerinin yardımlarının olduğunu görmekteyiz:

"Anneannem ve dedem aslında şu an bize para gönderiyor. Zaten geçinemeyiz ki başka türlü. Fatura paralarını veren onlar, SYDV'den diğer aile yardımı alıyoruz, bir de kardeşim için şartlı eğitim. Düzenli vakıftan olanlar. Dedem günü gününe veremiyor tabii, bazen benim harçlığım bitmiş oluyor ama yine de çok şükür zamanı tutmasa da eline geçtikçe bize yolluyorlar." (Sevinç, 20).

Bu görüşmemden elde ettiğim en önemli bulgu, ailenin ve aslında tüm ilişkisel bağların çok önemli katkıları olması, buna rağmen SYDV, SHM, Belediyenin Yardım Kollarından alınan yardımlara oranla düzensiz olmalarıdır. Düzenli olan yardımlar, ailenin bütçesinde daha önemli yer tutmaktadır.

Başka bir hususta bireylerin maalesef tüm gelir kaynaklarına rağmen geçinememeleri ve ay sonunu getirme ile ilgili zorluklarıdır. İşte bireyler son çare olarak çok sıkıştıkları dönemde işlerinden aldıkları ücrete, aldıkları sosyal yardımlara ek olarak başka bir araca başvurmaktadırlar: Borçlanmak.

"Ödeyemediğim faturalarım oldu iki ay önce. Baktım elektriği ödeyemeyeceğim komşudan istedim, kesilmeden gittim yatırdım." (Füsun, 42).

"Tabii ki borçlanıyoruz yavrum, ay bitmeyince mecbur. Çevrede kimin eli rahatsa ondan istiyoruz. Çünkü hemen ödeyemeyeceğiz, aldığımız kişi de mağdur olmasın diyoruz. Borç iyi güne kalmaz demişler. İlk fırsatta öde ki vereni pişman etme. Tamam ama olmayınca nasıl ödeyelim? Başkasından borç alıp diğer hesabı mı kapatalım?" (Fahriye, 60).

"Batman'da borç alıyordum çevremden sıkışınca. Ama şu an burada kimden alacağız? İşte borç değil de, kaynım arada nakdi yardımda bulunuyor bize." (Gamze, 26).

Son görüşmecimiz Gamze Hanım ise borç almaya ihtiyacı olsa da alamayacağını ifade etmektedir. Sebebi sadece 2 ay önce İstanbul'a göç etmesi ve borç isteyecek bir ilişki ağına henüz sahip olmamasıdır.

Gelir ve sosyal güvence konusunun önemi açıktır. Öncelikle bireyin yaşamını idame ettirebilmesi için bir gelir ve sosyal güvencenin varlığı gereklidir. Sonrasında sahip oldukları, onun yaşamını sağlıklı ve güven içinde devam ettirmesini sağlayarak toplumdan dışlanmasını engelleyecektir. Mart ayı 2019 verileri ile 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 2,014,10 TL olarak açıklanmıştır. Yoksulluk sınırı için ise 6,560,58 TL gelir seviyesi açıklanmıştır. Görüşmecilerimden aylık 960 lira kazandığını söyleyen İbrahim Bey'in aslında evli olmaması ve çocuksuz olması sebebiyle, yaşam maliyetinin 2,454,64 TL olduğuna dair veriler bulunmaktadır (Türk-İş, 2019). Hal böyle iken elde ettiğimiz tüm bulgular bir kez daha önem kazanmaktadır.

3.5.5. Kamusal Hizmet ve Kamusal Alanlardan Yararlanmaya İlişkin Bulgular

Bir toplumdaki tüm bireyler mal ve hizmetlere eşit şekilde erişim sağlayamaz ise iki farklı kesim oluşur. Topluluk içinde mal ve hizmetlerden yeteri kadar faydalanamayan bireyler sosyal dışlanma yaşar, ötekileşir, kendilerine ve ardından topluma yabancılaşabilirler.

Eğitim ve sağlık olanaklarına erişememek toplumda dışlanmanın sosyal boyutu olarak görünse de önemli husus, ekonomik dışlanmanın yansıması olmasıdır. Bireylerin sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri ve yaşamlarının birçok yerinde gereklilik duyacakları sosyal sermayeyi kazanmaları için eğitim almaları oldukça önemlidir. Bireyler sağlık ve eğitimden faydalandıkça ve yaşadıkları çevrede diğer kamusal hizmetlerden yararlandıkça, toplumla entegrasyonları kolaylaşacaktır. Bu başlık altında bireylerin yaşadıkları alanlarda rekreasyona, ulaşım imkânlarına,

eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanma durumlarına yönelik bulgular elde edilecektir.

Eğitim, bireylerin gelir seviyeleriyle sıkı ilişki içindedir. Ülkemizde eğitim için fırsat eşitliği söz konudur. Temel eğitim zorunlu, parasız ve kesintisizdir. Maddi imkânların eğitim başarısını etkilediği başka bir konu, ek ders ve yardım alamayan çocukların daha düşük puanlı okullar kazandığı gerçeğidir. Eğitim seviyesi düşük ise istihdam alanları daralmakta ve bireyler daha düşük vasfa sahip işlerde çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle yoksulluk; eğitimsizlik, işsizlik, zorlu çalışma şartları ve sosyal dışlanma gibi problemleri doğurmaktadır. Görüşme yaptığım bireylerin eğitim durumları ile ilgili bilgilere sosyo-demografik bulgularda yer vermem sebebiyle burada hanelerin okul çağındaki çocuklarına dair yaklaşımları ele alınacaktır.

> *"Eğitim aldırabiliyorum çocuğuma ama daha fazla aldıramayacağım gibi. Yoksulluk kötü etkiliyor tabii ki. Liseden sonra devam etmek yerine okuldan alıp işe göndereceğiz büyük ihtimal." (Nazmie, 38).*
>
> *"Bence eğitime ulaşamıyoruz. Çünkü çocuklarım okuyor ama devlet okulları iyi değil, öğretmenler çok boş vermiş. Biz de cahiliz de anlayabiliyoruz bazı şeyleri. Bu çocuklar nasıl kursa, dershaneye gidebilir yoksul bir ailede? Bence eğitimde eşit değil çocuklarımız." (Emine, 33).*
>
> *"Ben çok istiyorum okusunlar bizim gibi olmasınlar ama bir çocuğum okula gidiyor. Okulun çevresi çok kötü. Hep polis araçları, serseri gençler var çünkü. Sorunum bu benim, endişeleniyorum baba olarak yoksa eğitime ulaşabiliyorum." (Erdem, 34).*
>
> *"Evet, çevremizde okullar var yakınımızda. Rahatça eğitim aldırıyorum çocuklarıma. Hocalar da sağ olsunlar, eğitim sistemimiz iyi bence. Parasız da okunuyor çok şükür." (Türkan, 38).*
>
> *"Mahallemizde okul var direkt oraya gidiyor oğullarım. Bir sıkıntı yaşamıyoruz." (Hasret, 33).*

Çocukları için eğitime erişim konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşan görüşmecilerim bulunmaktadır. Daha az bir oran ile eğitim hizmetleri konusunda hiç sorun yaşamadığını söyleyen görüşmecilerim de dikkat çekmektedir. Ama çoğunluğu temsil eden bireylerin eğitim konusunda en büyük endişeleri ile ilgili tespitim, yükseköğrenim için gerekli olduğunu düşündükleri maddi kaynağa sahip olmamaktır. Bununla birlikte yaşanılan yerlerin güvenliği olmaması da ebeveynleri, çocuklarının eğitimi konusunda endişelendiren bir başka etmendir.

Sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal entegrasyon için oldukça önemlidir. Görüşmecilerimin içerisinde elbette sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşamayanlar olduğu gibi çeşitli sorunlar yaşayanlar da vardır. En önemli nedenlerden biri sosyal güvencesizliktir. Sosyal güvenceye, çalışmamın diğer bölümlerinde değinildiği için bu başlık altında diğer nedenleri ele alacağım. Zaten birçok birey eski yeşil kart dediğimiz G0 ya da G1 kapsamında oldukları için sağlık hizmetlerine çoğu kez erişim sağlayabilmektedir.[1] Buna rağmen ulaşım, hastane, doktorlar ile ilgili yaşadıkları sorunlar veya memnuniyetleri şu şekildedir:

> *"Erişiyoruz ya. Devlet hastaneleri herkese baktığı kadar bize de bakıyor. Sadece İstanbul koca şehir, randevu alamıyoruz. Randevu gelene kadar hastalık ilerler valla. Devletimiz bunu da çözsün." (Elif, 43).*
>
> *"Bir tek sağlık ocağına gidiyorum zaten ötesine gitmiyorum. Evime yakın, hiçbir sorunla karşılaşmadım, doktorumuzdan da memnunum." (Fatma, 48).*
>
> *"Özel hastaneye gitmek istesem tabii sağlığa erişemem. Ama şu an devlet hastanesine gittiğimiz için bir problem yok. Geçen aniden*

[1]G0:Kişilerin aylık gelir seviyelerine bakıldığında brüt asgari ücretin üçte birinden az olanları ifade eder. (Eski yeşil kart kapsamında olanlardır. Bu kişilerin GSS primlerini devlet öder.)
G1: Aylık geliri brüt asgari ücretin üçte biri ile asgari ücret arası olan kişileri ifade eder.

rahatsızlandım, bir komşu özele götürmüş beni. Şimdi 200 lira parasını istiyor. Erteliyorum aslında benim kadın doğuma gitmem lazım rahatsızım ama şimdi masraf falan yapmayım diyorum, erteliyorum gidebildiği yere kadar." (Neslihan, 38)

"Yo. Bizim sağlığa ulaşmada sorunumuz yok. Gideriz devlet hastanesine gerek olursa kendimize baktırırız, sorun yok. Ufak tefek çocukların gribi gibi şeyler olduğunda gitmiyoruz açıkçası ya da diş sallanıyormuş falan biz hallediyoruz onları. Ertelemedeyiz yani ama büyük bir sorun olsa ertelemem. Ancak hanımla benim başıma gelmesi lazım ertelemem için." (Fatih, 48).

"Yok ulaşıyoruz çok memnunum sağlıktan. Yeşil kartlıyız zaten tüm aileye bakıyor devlet hasta olduğumuzda çok şükür." (Cemile, 36).

Aldığı sağlık hizmetine dair çeşitli sorunlar yaşayan görüşmecilerim sosyal bütünleşme önünde yaşadıkları engeller açısından ele alınmalıdır:

"Aslında beşinci sınıfa giden oğluşum var, gözünün biri görmüyor. 'Senede iki kez gelin, hani bir gelişme olursa diye bir daha kontrol edelim' , demişlerdi ama gidemiyoruz ekonomik yetersizlikten dolayı. Geçen 2 ay önceydi erteledik şimdilik." (Güler, 34).

"Sağlığa ulaşım konusunda sorun yaşıyorum. Yaşadığımız yerden çok uzak değil devlet hastanesi ama sapa kalıyor. Uzun süre otobüs bekliyoruz, çocuklarla zorlanıyoruz tabii. İlaç, doktor bir sorun olmadı hiç. Geçen ay 7 yaşındaki oğlum 'Anne gözlerim okulda tahtayı iyi görmüyor.' dedi ama erteledik şu an onu. Eşim işe girince gidelim dedik, gözlükler falan çok pahalı." (Emine, 33).

"Sorun yaşıyorum. Sebebi de yeşil kartlıları hastane ayırıyor. Ben Çapa Hastanesine gittim, 'Başka hastaneye gidin, biz bakmıyoruz.' dediler. Böyle şey mi olur?" (Hatice, 75).

Görüldüğü gibi bireyler, en fazla ekonomik yetersizlik olmakla birlikte sağlığa erişim konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadırlar. Yaşanılan yerin hastaneye uzaklığı gibi etkenler, her bireyin aynı koşullarda erişim sağlayamaması beraberinde önemli olan sağlık sorunlarının ertelenmesine sebep olmaktadır. Özellikle de gerek yeşil kart sahibi olsun gerek olmasın devlet hastanesi hizmetlerinden memnun olan görüşmecilerimin de maddi imkânsızlık kaynaklı tedavi erteledikleri sık sık karşıma çıkan bir bulgudur.

Tüm bireylerin yanıtları doğrultusunda yapacağım kıyas, görüşmecilerimin okullara ulaşmada sorunları olmasa dahi çocuklarının eğitimleri için daha fazla ekonomik güç gerekeceği ve bir yerde eğitimlerini bıraktırmak zorunda kalacakları düşünceleri ile umutsuzluk içinde bulunurlarken sağlık adına daha fazla sevindirici yanıtlarla karşılaşmamdır. Bireylerden büyük bir kesim, sağlık hizmetlerinden memnun olduklarını ifade etmektedirler.

Çevresel memnuniyete gelindiğinde yaşam alanlarındaki yeşil alanlardan mahallelerin temizliğine her şey önemlidir. Çünkü sosyal düzen içerisinde olan kimseler için yaşanılan yerden memnun olmak, bazen dinlenmek için bir parka gitmek, ulaşım olanakları önemli ve göz ardı edilemeyecek faktörlerdir. Bireyler evinden memnun olmasalar bile yaşadıkları alandaki olanakları, onların sosyal dışlanma yaşamaları önünde bir güçtür. Sosyo-ekonomik açıdan Küçükçekmece'nin sosyal fırsatları, boş zamanların değerlendirilmesiyle ilgili bulgularda inceleneceği için burada daha çok çevresel sorunlar, ulaşım imkânları, yaşam alanında güvenlik ve suç etkenlerine dikkat çekerek yeni bulgular elde edilmeye çalışılacaktır.

> *"Memnun değilim, ulaşımı kötü bir kere yani. Bir saat belediye otobüsü mü beklenir? Bir saat beklemek istemiyorsan minibüs varmış. Onlar da yarışçı gibi kullanıyorlar canımızdan mı olalım?" (Hayriye, 34).*

> *"Yaşadığım yerden memnun değilim, her yer yıkık dökük. İnşaatlar bir türlü bitmiyor." (Fahriye, 60).*

"Hayır memnun değilim. Her yer çok pis. Bir sürü de belediye temizlik görevlisi var görüyoruz, demek suç onlarda. İşlerini iyi yapmıyorlar. Eee biraz da çevre serseri dolu, çoluk çocuk evde yalnız bırakamayız." (Emine, 33).

"Memnun değilim. Ulaşımın şu sıkıntısı var: Ben engelli kartımla otobüse binip gitmem gerekiyor ama o kadar uzun zamanda bir geçiyorlar ki minibüse biniyorum ve para vermek zorunda kalıyorum. Muhtardan da memnun değilim. Bizim mahallenin sakinini bilmesi, ilgilenmesi gerek." (Zeynep, 55).

"Aslında memnun değilim çünkü ben ücretsiz, daha çok sosyal imkân olsun istiyorum çocuklarım için. Tamam, var ama çok nadir oluyor. Başka belediyelerde duydum, ücretsiz sinema filan. Ben burada duyamadım henüz öyle bir şey. Bir de ulaşımından hiç memnun değilim ben. Minibüsleri ya denetlesinler ya kaldırsınlar. İnsan gibi muamele gösterilmediği ama mecburdan binilen taşıt. Başımıza bir şey gelecek korkusuyla gidiyoruz." (Ahmet, 37).

Görüldüğü üzere yaşam alanlarına dair çeşitli sorunlar saptamak mümkündür. Genellikle memnun olmama sorunlarında sık rastladığım bulgular; ulaşıma dair problemler, toplu taşıma araçlarından olan bazı araçların denetimsiz hareketleri, çevresel kirlilik, ücretsiz sosyal aktivitelerin azlığı ve güvenlik sorunlarıdır. Bireylerin yaşadıkları alanlarda suça meyilli kişiler sebebiyle çocukları adına endişe duydukları görülmektedir.

"Memnunum. Benim gelir seviyeme uygun bir yer en azından." (Neslihan, 38).

"Memnunum yaşadığım yerin hizmetlerinden." (Aynur, 35).

"Memnunum, hizmetlerini başarılı buluyorum, özellikle son zamanlarda." (Ayşe, 38).

"Evet memnunum. Her şeye yakınız, çok gelişti eskiye göre buralar. Okul, hastane hepsine yakınız." (Cemile, 36).

"Memnunum yaşadığım yerden; hizmetleri, temizliği, ulaşımı iyi." (Çağla, 21).

Fazla detaylandırmadan yaşadığı çevreden memnuniyet dile getiren görüşmecilerim de bulunmaktadır. Aslında burada da subjektif olarak bir birey için memnun olunan hizmetin bir birey için yeterli gelmediği sonucuna varabiliriz.

"Ya aslında ulaşımı kötü bence, düzelse de hâlâ çok eksiği var. İstanbul'dayız, büyük şehir. Bir yere gitmek için zaten süre uzun sürüyor. Birde 45 dk. hâlâ otobüs beklediğimiz oluyor 45. Tıklım tıkış otobüsler, bu sorun çözülürse ben daha memnun olurum. Çünkü bizim ilçemizde artık kültür merkezleri var, bir sürü sosyal tesis var gençlere yönelik falan ama ulaşım sorunu çözülmeli." (Sevinç, 20).

Sevinç Hanım'ın da yanıtında gördüğümüz gibi hem olumlu hem olumsuz bazı tespitler yapmak mümkündür. Görüşmelerimin çoğunda aldığım yanıtlar ve yaklaşımlarından ortaya çıkan, son yıllarda yaşam alanlarına yönelik memnuniyetlerinin artması için daha fazla hizmetle karşılaşmış olduklarıdır.

3.5.6. Tüketime İlişkin Bulgular

Çağımızda tüketim, her toplumda fazlaca söz edilen bir konudur. Ailelerin temel tüketimine gelindiğinde ise gıda için yapılan harcamalar önemlidir. Özellikle de çocuklu haneler için gıdanın önemi bir kez daha artmaktadır. Besin maddeleri için nereden, nasıl ve ne ölçülerde temin edildiği özellikle üzerinde durulması gereken bir husustur. Karşılanması gereken başlıca ihtiyaçlar, yeterli düzeyde karşılanamazsa bireyi doğrudan sosyal dışlanma kuyusuna atmaktadırlar.

"Erzak kolisi, market çeki hariç her şeyden az az alıyoruz ya şükür. Tavuk, balık eşim haftada bir mutlaka çocuklar için yapar, yeriz. Süte çok para gidiyor. Her çocuk gece bir bardak içiyor, oluyor sana günde bir litre (Gülüyor)." (Yusuf, 37).

"Gıda hiç sormayın. En çok ona üzülüyorum evlatlarım için, hastalanacaklar ilerde de bize iyi bakmamışsın derler diye. Doyurucu ne varsa onu yiyoruz. Ayda bir tavuk eti bazen 2 haftada bir akşam, pazarda ucuzlayınca alıyorum balık haftada bir alıyorum. Geri kalan besinimiz makarna, pilav ve nohut." (Hayriye, 34)

"Bazen balık tutuyoruz. Süt pahalı ama aldığımızda süt, yoğurt kendimiz yapıyoruz. Et, kırmızı et! Oo çok nadir alabiliyoruz. Ara sıra kıyma alıyorum eve." (Erdem, 34).

"Ne bulursak onu yiyoruz. Küçük çocukta yok evde. Olsaydı şu anki yediklerimizle çocukların kemikleri kesin hasta olurdu." (Fahriye, 60).

"Alıyoruz gerekeni eğer koli yeterli gelmediyse. Ama nasıl işte? Oğlum elma, portakal istiyor, birini alıp geliyorum. Anne köfte istiyorum, diyor; kıyma değil de tavuk alıp yapıyoruz." (Türkan, 38).

"Süt alıyoruz sık sık çocuklar için. Balık da öyle ama kırmızı et kurbandan kurbana, yok gibi bir şey. Erzak yardımıyla aldıklarımız bittiyse ay sonuna kadar bakkala veresiye…" (Cemile, 36).

"Sadece bakliyat alıyorum. Hem tok tutuyor hem de daha ekonomimiz yetiyor. Diğerlerini de koli sayesinde yettiği kadar kullanıyoruz." (Ayfer, 38).

Toplumumuzda geçmişten bu yana kış gelmeden kış için gıda hazırlıkları yapılmaktadır. Aile büyüklerimizden gördüğümüz bu hazırlıklar, çeşitli şekillerde yapılabilmekte ve amacı kışın hem iktisadi hem de daha sağlıklı şekilde beslenmeyi

sağlamaktır. Böylece hanenin mutfak masrafları azalmakta, aile ekonomisi için avantaj doğmaktadır.

> *"Yok yapamıyoruz öyle hazırlık. Elde avuçta yazın çok para olsa biz de alır koyarız güzel güzel dondurucuya, soslar yaparız." (Nergis, 33).*
>
> *"(Uzunca bir süre gülüyor) Yapmak için yazın cepte para olması lazım." (Sevcan, 31).*
>
> *"Şu an yapmıyor annem normal olarak ama anneannem gönderiyor, kıyamıyor bize konservelerden. O, kışın daha uyguna geliyor diye her yazın sonu domates sosu, yemeklikler, konserveler yapıyor neyse ki." (Sevinç, 20).*
>
> *"Kış için bir şey yapamam çünkü bugün alıp dolaba koysam önümüzdeki hafta yemek zorundayız kışı beklemeden. Çünkü diğer haftaya pazar parası kalmaz." (Habibe, 51).*
>
> *"Eğer eşim yazın son aylarında gittiği günlük işlerden iyi kazandıysa ben hazırlarım kışlık. Azar azar reçel, birkaç paket dondurucuya sebze… Hem o zaman kışın daha uyguna geliyor, pazarlar kışın çok pahalı. Hem de sağlıklı oluyor mevsiminde alınca." (Burcu, 29).*

Görüşmecilerimin yanıtları çerçevesinde, ekonomik olarak güçlük çeken kişilerin öncelikli amaçları yaşadığı günü kurtarmaktır. Ucuz ve sağlıklı olduğu için bir şeyler yapmakla birlikte yapamayanlar, yaz mevsiminde alım güçlerinin sınırlı olduğu sebebini öne sürmektedirler.

Gıda ihtiyaçları ardından çalışmamda yer vereceğim başka bir husus, giyim için yapılan harcamalardır. Bilindiği üzere giyim, olmazsa olmaz ihtiyaçlarımız arasında yer almaktadır. Haneler yoksullukla mücadele ettiklerinde bütçelerinden kıyafet alışverişine ayıracakları pay bir kez daha önem kazanmaktadır.

"Üst başımıza çok nadir bir şeyler alıyoruz. Ama genç kızım olduğu için o istiyor, ona alıyoruz. Tabii özellikle de aldığımız ay daha zor geçiyor. Genelde semt pazarından, normal mağazalardan alıyoruz. Nerede bulursak… Neyse ki kızım illa ki şuradan isterim diye tutturmuyor." (Nazmie, 38).

"Biz kendimize bir şeyler alamıyoruz ama gençlere almaya çalışıyoruz. Arada bir yeni alıyoruz, arada bir birbirleriyle değişerek giyiyorlar." (Makbule, 38).

"Tabii ki çeşit çeşit alamıyoruz. Asgari kazanıyoruz sonuçta. Eğer aylık maaştan arttırırsak bir şekilde, okula gidenlere bir şeyler almaya çalışıyoruz, genellikle pazardan. Bazen komşularımdan da çocuklarının kıyafetini veren oluyor. Kendimize de aldıklarımızı, eskitene kadar giyiyoruz."(Erdem, 34).

Genelde kıyafet yardımlarının gıda yardımlarına oranla daha az olması, kıyafetlerin gereğinden fazla paraya satılması ve insanların ay sonunu zor getirmeleri akabinde bireylerin çoğu bu ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamamaktadırlar. Aynı zamanda fedakârlık duygularının fazla olduğu ebeveynlerin; "Giymedim, giydirdim." şeklindeki yanıtlarına yansımaktadır.

Tüketim konusunda başka bir bulgum da bireylerin alışveriş yerleri ile ilgili bakkal ve pazar gibi alanların fazla kullanılmasıdır. Marka değeri olan ve yüksek fiyatlı mekânlardan ziyade daha az kârla tüketiciye ulaşan yerler, muhtaç haneler tarafından tercih edilmektedirler. Aynı zamanda veresiye ile alınan gıdalar da mahalle esnafları ile süpermarketler arasında bir karşılaştırma yapmama sebep olmaktadır. Görüldüğü üzere esnaflarımızın değeri büyüktür. Kısacası peşin para ile karşılanamayan zaruri ihtiyaçlar için geçmişe oranla azalmakla birlikte hâlâ veresiye sistemi uygulanmaktadır.

3.5.7. Evin Türü ve Memnuniyet, Mülkiyet Durumuna İlişkin Bulgular

Bireylerin eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerine, emniyet merkezilerine, eğlence alanlarına erişimlerinin olmaması, sorunlu bir ulaşıma sahip olmaları mekânsal bir dışlanmadır. Lakin tüm bulguları kendi içinde düzenli elde etmek amacıyla bu başlık altında mekânsal dışlanmada konut meselesi olarak bildiğimiz ev mülkiyeti ele alınacak, böylece düşük gelir seviyesinde bulunan insanların barınmaları hakkında bulgular elde edilecektir.

Konut mülkiyetini ele almamızdaki en önemli amaç, sosyal dışlanmanın da yoksulluğun da en önemli sebeplerinden olan gelir dağılımı adaletsizliği ile birlikte sert bir tabakalaşma ve beraberinde düşük gelir grubundaki insanımızın çektiği sıkıntılardır. Toplumun bir kesimi çok zengin olurken, inşaat sektörü önemini artırırken, yapılan evlerin fiyatları gerek kira gerek satın almada yükselirken zorluğunu yine varlıklı bireyler değil, yoksul bireyler hissetmektedir.

> *"Annemin evi, yani mülkiyeti onun. Kiracı değiliz, bu yüzden de çok memnunuz zaten. Müstakil bir evimiz var. Kömür sobalı ısınıyoruz. 2+1. Odalarımızda çok küçük ama yani sorunları olsa da evin, bize yetiyor idare ediyoruz." (Ayşe, 38).*

> *"Evin mülkiyeti çocuklarımda. Üç oğlum bir araya gelip aldılar, ev sahibi de kiracı da değilim yani. Evet, çok memnunum çok. Güvenlikli bir siteden aldı çocuklar evi. Ee yanlarında kalmayayım diye. 1+1 ev ama bana kadar yeterli zaten. Doğalgazlı, güvenlikli bir evim var." (Hatice, 75).*

> *"Kendi evimiz, 2+1. Müstakil evimiz, müteahhite vereceğiz inşallah. Daha güzel olacak şu an banyosundan, mutfağından memnun değilim. Çok eski kaldı, yıprandı taşlar. Kömür sobası ile ısınıyoruz. Bir de plan yok, eskiden kayınpederim yokluktan anca bu kadar yapabilmiş.*

Ama yine de çok memnunum evden çünkü kiracı değilim. Sonuçta bu devirde kira ödememek en güzel şey. Bir de öyle olsa ne yapardık acaba?" (Çağla, 21).

Görüldüğü üzere görüşmecilerim arasında evi kendine ait, mülkiyeti aile üyelerinden birinde ve kira ödemeden yaşayanlar bulunmaktadır. Örneklemimin içinde kiracı olmayan bireylerimin çoğunluğu başkasına ait bir evde kira ödemeden yaşayan bireylerdir. Görüşmecilerimin konut biçimleri farklılıklar göstermektedir. Müstakil evde oturan da apartman dairesinde oturan da vardır. Elbette evlerin büyüklükleri ve kullandıkları enerji kaynakları da farklıdır. Ama hiç aksi bir görüş elde etmeden *memnunum, çok memnunum* şeklinde aldığım yanıtlar, bizlere göstermektedir ki yoksulluk içinde yaşayan kişiler için ev sahibi olmak çok önemlidir. Hatta görüşmecilerim, evlerinde gördükleri kusurları da ifade etmektedirler ama en sonunda memnuniyetlerini dile getirmektedirler. Çünkü ekonomileri sıkıntılı haneler olarak, her ay kira ödemenin zorluğunu yaşamadıkları için şanslı olduklarının bilincindedirler.

Aşağıda ise oturdukları ev için kira ödeyen görüşmecilerimin bu konudaki düşüncelerine yer vermekteyim. Elbette ki onlar, kiracı olmayan görüşmecilerim kadar memnun değillerdir. Yine de verdikleri kiraya oranla bir memnuniyet seviyesi ifade etmektedirler. Evin büyüklüğü, sağlığa elverişliliği, kullanılan enerji kaynakları da aslında yanıtlarda etki yapan bulgulardır. Hem kömür sobasıyla ısınıyorum hem evim çok küçük, hanedeki kişi sayımıza uygun değil, rutubeti de var ama biz memnunuz diyen bir görüşmecim olmaması tespitlerimi destekler niteliktedir. Oysa yukarıda da görüldüğü gibi evinin şartlarının kötü olduğunu paylaşan ama kira ödemeyen bireylerim memnun olduklarını söylemektedirler. Yaşadıkları evlerden rahatsızlık duyan bireyler, aslında daha iyi evlerde yaşamayı hak ettiklerini düşünseler de, ülkenin ekonomisi ve beraberinde konut fiyatlarının ve kiraların çok yükseldiği gerçeği ile aynı evde yaşamaya devam etmektedirler.

"Kira. 2+1, yani normal büyüklükte. Doğalgazlı, apartman dairesi… Aslında bu kadar kalabalık olmasak daha rahat ederiz. Biz biraz sıkışıyoruz, çocuklar üst üste o yüzden de memnunum desem yalan olur." (Güler, 34).

"Kira 2+1, mecbur sığıyoruz. Allah Allah ne yapalım, kiralar çok pahalı! Hâlâ kömür sobası ile ısınıyoruz. Müstakil böyle bahçe içinde ama yer evi gibi de değil, çocuklarım için sağlıklı ortam değil ya. Çok rutubetli ama daha yüksek kiralı bir yere de çıkamayız şu an." (Cemile, 36).

"Kiradayız. Kendi evimiz nasıl olsun bunca boğaz bakarken? 2 odalı bir gecekondu düşün, bizim ev o. Bunca çocuk sığıyoruz işte, rutubet filan. Kömürlü bizim evimiz. Doğalgazlı olsa da bu şartlarda kullanmazdık ki. Başka yerlerin kiraları yükselmiş çok fazla, ne yapacağız? Biraz daha kalacağız, zaten kızlar büyüdü, yakında evlenirler." (Fatih, 48).

"Kaynımın evi ama kiracıyız biz. 1000 kağıt istiyor bizden, başkasına verse daha çok alırmış. 3+1. Aile apartmanında bir dairede oturuyoruz. Hâlâ kömür sobası kullanıyoruz. Doğalgaz döşetmedi kendi oturmuyor diye. Eh işte, memnun sayılırız. İyi, ferah bir ev." (Aynur, 35).

Ayrıca saptanan başka husus da insanlar, evlerinde daha iyi şartlarda yaşama fırsatı bulsalar da maddi imkânsızlık sebebiyle bazen kullanamamaktadırlar. Fatura ödemelerinde zorlanan bir görüşmecimin yanıtı şu şekildedir:

"Ev kira, 2+1. Küçücük bir banyo var. Müstakil bir evde oturuyoruz. Evden eh, memnun sayılırız. Yani bizlerin bütçesine göre uygun en azından. Çocuklarım daha iyi yerde yaşamayı hak ediyor aslında. Doğalgaz var ısınma için, mümkün olduğu kadar az kullanmaya çalışıyoruz. Hatta geçen kış hiç açamadık, faturalar çok gelir diye.

Kışın sobamız var, onu kullanıyoruz. Buradan kömür yardımı alıyoruz. Böylece ısınmamız devletten oluyor." (Ahmet, 37).

Son olarak konut mülkiyetinden bahsederken sosyal dışlanmanın mekânsal boyutunda en uç nokta olan evsizliğe dair hiçbir bulgu elde etmemem sevindiricidir. Lakin barınma, toplumla bütünleşmede en önemli araçlardan biri olarak karşımıza çıktığı anda İbrahim Bey'in bahsettikleri de erken sevindiğimizi gösterir niteliktedir.

"Kiracıyım ama kira ödemiyorum. Evin türü nedir bilmiyorum ki, yaşıyorum işte. Yaşadığım ev, ev değil ya. Çünkü ev, otoparkın içindeki bir barakadan oda yapmışlar, e bende zaten tekim, bir de ufak banyosu var. Elektrik sobası ile ısınıyorum. Anne, babam işlediğim suçtan dolayı beni affedip eve almıyor. Neyse ki otoparkçı abimiz halime acıdı. Sağlıklı bir ortam değil. Aile olsam kalamazdım mesela. Şu anda da işten arkadaşları çağıramıyorum." (İbrahim, 33).

3.5.8. Sosyal İlişkiler ve Boş Vaktin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Yoksul bireylerin sosyal dışlanmasını konu alan araştırmamda, kişilerin boş vakitlerini değerlendiriş şekilleri oldukça önemlidir. Literatürde de belirttiğim üzere kişilerin çeşitli toplumsal faaliyetlere katılmamaları ister dışlanacakları düşüncesi sebebiyle kendi kararları, ister mecburi verilmiş kararlar olsun onların sosyal ilişkilerini zayıflatmakta ve toplumun dışına itilme sonucunu doğurmaktadır. Örneklemim içerisinde yer alan bireylerin boş zamanlarını değerlendirmeleri, eğlenme ve kültürel faaliyetlere yönelik katılımları şu şekildedir:

"Maddi durum yüzünden yapamıyoruz böyle şeyler. 8 senedir memlekete ziyarete gidemiyorum. Dünyanın parasını harcamak gerekiyor git gel yaparken." (Nadide, 41).

"Biz eğlenmek için pikniğe gidiyoruz arada. Hafta sonları zaten çok yorgunsam sadece dinleniyorum, yatıyorum. Kültürel aktivite sık sık yapamıyoruz. Çünkü bazen vakit olmuyor, vakit olduğunda para olmuyor." (Erdem, 34).

"Katılmıyoruz ki… Çocuklarla bir defa sinemaya gitmedik. Eşimle 11 senedir evliyim. Eşimle bir kafeye gitmedim bu güne kadar. Hasretim böyle el ele gidiyor karı kocalar bir yerlere. Elimde para olsa oğullarıma harcama yaparım ama eğlenceye vermem." (Hasret, 33).

"Çocuk parkı falan gidiyoruz tabii ki ama öyle sinemaymış, çocuk oyunuymuş, çarpışan arabalar, alışveriş merkezleri gidemiyoruz. Para harcanıyor o zaman. Biz ücretsiz eğlence istiyoruz." (Hanife, 48).

"Hiç katılmıyorum. Durumum kötü, yardım kapısına gelmişim. Beni kim, hangi parayla kültüre, eğlenceye götürecek? Çocuklar, okuldaki ücretsiz gezilere katılıyor sadece o kadar." (Burcu, 29).

Görüldüğü üzere birçok görüşmecim boş vakitlerinde özel bir aktivite yapmadığını ifade etmiştir. Bunun sebebi, karşımıza en fazla yoksulluk olarak çıkmaktadır. Başka bir ifade ile ekonomik yetersizliklerin uzantısı olarak boş zamanın kalitesi düşmektedir. Bireylerin sözlerinden de anlaşıldığı gibi ekonomik durumları elverişli olursa, toplumla bütünleşmelerinde rol oynayacak çoğu aktivitelere katılmayı tercih edecekken şu anda *Durumum kötü, yardım kapısına gelmişim. Beni kim, hangi parayla kültüre, eğlenceye götürecek?* düşüncesine hapsolmuş durumdadırlar.

"*Öyle şeyler bilmem. Paramız yok ki çöpe atacak. Aslında alışmamışız, bedava olsa da katılmıyoruz." (Habibe, 51).*

"Eğlence, kültür faaliyeti şu an çok düşündüğüm şeyler değil. İş arıyorum bir aydır zaten. Ne oğlumda ne de bende bu zorlu şartlarda eğlenceye gidecek istek, motivasyon da kalmadı." (Fatma, 48).

"Bana sessiz sakin bir yer olsun, ben aramam eğlence falan. Neşem kalmadı." (Neslihan, 38).

Yukarıda verdiğim örneklerde ise bireylerin boş zamanlarını değerlendirecek aktivitelere katılmaları için sadece maddi imkânsızlık değil mutsuzluk, yeni eylemler gerçekleştirme konusunda hevessizlik, geçmişten bu güne alışılmış kalıpların dışına çıkamama sebeplerine dair elde edilenler yer almaktadır.

İnsanların aslında katılmak istemelerine rağmen yoksulluktan dolayı katılamamaları onları ücretsiz etkinliklere itmekte, bu şekilde kültürel faaliyetlere katılabilmekte ve boş zamanlarını sosyal bir şekilde değerlendirebilmektedirler. Çünkü faaliyetlere katıldıklarında herhangi bir gider artışı yaşamayacaklardır.

"Ücretli olanlara hiç katılamıyoruz, parasızlıktan tabii. Geçen gün belediyenin şenlik gibi etkinliği oldu, konser filan. Kardeşimi de alıp getirdim. En çok onun arkadaşlarının yaptığı şeyleri yapamamasına üzülüyorum, hiç dayanamıyorum." (Sevinç, 20).

"Çocuklarımla birlikte bir yerlere gitmeye çalışıyorum ama hem kalbimi yormayacak hem de çok bütçemize uygun yerler olmuyor genelde. Arada sırada belediyenin konserleri oluyor ücretsiz. Ben gitmesem de çocukları götürsünler diye komşulardan rica ediyorum. Onlar gezsin, görsün diye." (Nergis, 33).

Yoksulluk sebebiyle çeşitli aktivitelerle boş zamanını geçiremediğini dile getiren görüşmecilerim aslında başka bir sonuç elde etmemi sağladılar. İlçe genelinde ücretsiz sosyal faaliyetler yapıldığını, ancak yapılmadan önce haberlerinin olamaması neticesinde katılamadıklarını dile getirmektedirler. Yapılan etkinliklerin kamuya duyurulması konusundaki eksiklikler sebebiyle bazı insanların toplumdan dışlanmaya maruz kalması, göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

"Benim maddi gücüm yetersiz. Bu yüzden ancak bedava şeylere katılabiliyoruz. Onların da nerede, ne zaman olduğundan haberimiz olmuyor. Bilmediğimiz için katılamıyoruz." (Hümeyra, 32).

"Yoksuluz, katılamıyoruz öyle şeylere. Aslında ücretsiz olanlar oluyormuş, belediye mesaj ile haber veriyormuş. Ne güzel, onlara katılmak isterim ama bize kimse atmıyor, haberimiz olmuyor." (Makbule, 38).

Toplumdan dışlanmanın en önemli sebeplerinden birisi de, kişinin kendi başına faaliyetlere katılmasını engelleyen bir gerçeği olmasıdır. Bakıma muhtaç olan bireylerin, ailenin diğer fertlerinin sosyalleşmesine dair etkileri aşağıda yer vereceğim gibi olumsuz etkilerdir. Bununla birlikte mekânsal dışlanma olarak bildiğimiz dışlanma boyutunu yaşamak, şehir merkezlerine uzaklık ve ulaşım ağlarıyla ilgili sorunlar yaşayanların da istekli olmalarına rağmen bu tür etkinliklere katılması önünde engelleri bulunmaktadır.

"Ulaşım imkânımız sıkıntı. Kültürel falan şeylere uzak oturuyoruz. E bir sorun o, başka sorun kızımın bakıma muhtaç olması, o yüzden katılmıyorum." (Havva, 38).

"Biz yapamıyoruz, yani eskiden de az, binde bir gezmeye giderdik ama şu an kayınpederimden dolayı yapamıyoruz." (Seval, 40).

Son olarak katılmamak için her ailenin özel sebepleri de olabilmektedir, örneğin;

"Biz bilmeyiz öyle şeyler. Öyle yemeğe gitmekmiş, eğlenceymiş… Hem kocam kıskanır beni zaten, öyle yerlere kadınla gidilmez bizde." (Gamze, 26).

Örneğimiz açıkça göstermiştir ki cinsiyet bağlamında ayrımcılık yapan ailelerimizin erkek fertleri katılsa da kadınlara eğlenme, kültür ve gelişim kazanma hakkı maalesef sunulmamaktadır.

Yukarıda yanıtlarına yer verdiğim görüşmecilerimin aksine boş zamanlarını ev dışındaki etkinliklerle geçirdiğini söyleyen görüşmecilerim de bulunmaktadır. Lakin sayıları diğer görüşmecilerime kıyasla çok azdır.

> *"Eşim çalışırken ayda bir çocuklarla yemeğe giderdik. 3 aydır yapamasak da böyle şeylere önem veriyoruz. Onun harici ilçemiz ücretsiz konserler, şenlikler yapmaya başladı. Ailecek gidip yaşamın dertlerinden uzaklaşıyoruz biraz." (Emine, 33).*
>
> *"Biz de ayda bir veya iki ayda bir dışarıda yemeğe gidiyoruz. Yani çok sosyetik yere olmasa da dışarı işte. Çocuklar ve eşim mutlu oluyor, öyle bir değişiklik oluyor." (Yusuf, 37).*

Sosyalleşmesini; sosyal dışlanma ve yoksulluk için önemli, demografik faktörlerden olan yaş ve medeni durum ile bağdaştıran bir görüşmecim ise yeni evli, genç bir çift olmanın bu tarz aktiviteleri yapma olasılığını yükselttiğini düşünerek şu bilgileri vermektedir:

> *"Mümkün olduğunca yapmaya çalışıyoruz. Zor geçiniyor olabiliriz ama genç bir çiftiz, bunları yapasımız oluyor. Ama birçok şey çok aşıyor. Biz de işte ayda bir sinemaya veya uyguna kültür merkezlerinde tiyatrolar oluyor, oralara gidiyoruz." (Çağla, 21).*

Bireylerin katılım sağlama veya sağlamama konusunda çeşitli sebepleri olduğu ortadadır.

"Ben ailemle zamanımızı değerlendirmek adına fazla aktivite yapamıyorum. Ancak bizim için komşuluk çok önemli. Hafta sonu akşamları birbirimize gider, çay içer sohbet ederiz. Yazın bazen çocukları sabahtan akşama kadar eğlensinler diye denize götürürüz ahbaplarla." (Ahmet, 37).

"Akrabalarımızla geçiriyoruz vakitleri. Çok eğlence falan bilmem ama. Çay, çekirdek. İnsanın her zaman destekçisi ailesi, akrabasıdır."(Ayfer, 38).

Yoksulluğun ve toplumsal dışlanmanın önünde önemli bir güç olan sosyal ağlara yönelik elde ettiğim, boş vakitlerde akrabalarla, hemşehrilerle, komşularla görüşmek bireylerin zamanlarını değerlendirmek adına tercih ettikleri davranışlar arasındadır. Lakin beklentimden daha az görüşmecimden bu yönde yanıt almam biraz şaşırtıcıdır. Göç konusunda hayata tutunmak için çok önem verilen ilişki ağlarının, sosyalleşme adına yeterli görülmediği ve dile getirilme gereğinde bulunulmadığı açıktır. Belki de birçok birey zorlu hayat şartlarından dolayı dinlenmeye ayırdığı vakti, kalabalık olmayan ve aynı dertlerden muzdarip insanların olmadığı bir ortamda geçirmek istemektedir.

Bir başka saptanan konu ise çeşitli faaliyetlere katılımı engelleyen alkol, suç oranları gibi yaşam alanlarının güvenliğinden kaynaklı hiçbir bulguya ulaşılmamasıdır.

3.5.9. Mutluluk Duygusu ve Gelecekten Beklentilere İlişkin Bulgular

İnsan sosyal bir çevrede yaşar ve yaşamı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşabilir. Ekonomik sorunlar başta olmak üzere birçok sorunla karşılaşan bireylerin hayattan bağlarının kopmasını engelleyen ise gelecek beklentisidir. Yoksulluk çeken bireyler ya da yoksul olmayan ama başka gerekçelerle toplumdan dışlanan bireyler ancak bu şekilde hayata tutunabilirler. Zorluklar karşısında

geleceğe dair beklentileri, onların çabalamaktan vazgeçmemesi adına önemlidir. Görüşmecilerim aktif yardım alan, muhtaç sınıfta yer alan bireyler olması dolayısıyla ekonomik, sosyal, psikolojik her türlü sorunla karşılaşsalar da *Mutluyum, her şeye rağmen* dedikleri de *mutluluğu unutalı çok oldu* dedikleri de olmuştur. Mutsuz olanların çoğu ise yoksulluktan dolayı mutsuz olduğunu söylemişler fakat bu konuda hisleri, farklı ifade edişleri doğurmuştur.

> *"Mutlu değilim. Bence mutluluk her anlamda çocuklarına yetebilmektir. Eğer çocuklarının bir şeyleri eksikse mutluluk ana babaya haramdır." (Emine, 33).*
>
> *"Mutlu değilim. Tamam, tüm aile bir arada falan ama ben düşünüyorum, çocuklarım okullarında mahcup olacağı bir olay yaşıyor mu? Okul, inşallah bir şey için para toplamaz. Bu şartlarda biz mutlu olamayız." (Burcu, 29).*
>
> *"Çocuklarıma istediklerimi alamıyorum, çoğu zaman bu yüzden mutlu değilim." (Hasret, 33).*
>
> *"Mutlu olmak; bence çalışmaktır, düzenli gelirinin olmasıdır. Ben doğruları söylüyorum, para olmadan mutluluk olamaz. Hiç mutlu değilim." (Fatma,48).*

Görüldüğü üzere yoksulluk, dolayısıyla çocuklara yetememek, düzenli gelir getirici bir işinin olmaması bireyleri mutsuz ve hayata karşı yeni amaçlar için çaba göstermeyecek hâle getirmektedir. Ayrıca maddi, manevi yaşadıklarının sonunda mutsuz olduğunu, sadece parasızlığın değil huzursuz bir ortamın da mutsuzluğa sebep olacağını, sağlık problemlerinin, aile bireylerinden ayrı olmanın da mutsuzluk sonucunu doğurduğunu gösteren görüşmeler yaptım.

> *"Mutluluk huzurdur. Huzurum yok ki benim. Yani mutsuzum." (Fahriye, 60).*

"Mutlu değilim çünkü maddi, manevi zorlanıyorum. Sağlık problemim var." (Zeynep, 55).

"Mutsuzum. Okuyorum, çok şükür elim ayağım tutuyor, kafam çalışıyor ama babam yok ya hep bir yanım eksik. Mutluluk nedir sorusu için de bence ailecek gülüp ağlayabilmektir, birlikte olmaktır." (Sevinç,20).

"Mutlu olmak bence her şeye rağmen çocuklara gülümseyebilmektir. Mutlu değilim. Maalesef onca şeyden sonra gülmeyi unuttum ben." (Sevcan,31).

Mutlu olmayan bireyler için saptadığım bir başka husus maalesef kişilerin mutluluğa dair açıklama bile yapamamaları, hayattan keyif almayı unuttuklarına yönelik yorumları bulunmaktadır. Bu psikolojideki insanların, verimli şekilde hayata tutunmalarını beklemek makul görünmemektedir. Onların toplumun dışında bir yerlerde sadece yaşamlarını idame ettirmelerini beklemek daha olasıdır.

"Mutlu değilim ben. Hayatta hiç mutlu hissetmedim ki kendimi. Mutluluk nasıl bir şey, tarif edemem." (Neslihan, 38).

"Mutluluk nedir? Unutalı çok oldu ya, ne desem şimdi? Ben hiç mutlu değilim." (İbrahim, 33).

"Şimdi biz mutluluğun anlamını bilmiyoruz ki. Hep dert, hep çile ya. Hayat beni hiç mutlu etmedi, sanki gözüm açık gidecek. Gençliğimden içimde ukde kalan çok şey var vallahi." (Fatih,48).

Bireylerin mutlu olmasalar da hayata dair beklentileri olmalıdır. Hepimizi hayata, yarından beklediğimiz küçücük umutlar bağlamaktadır. Buna rağmen mülakatlarımda maddi, manevi hiçbir beklenti dile getirmeyen görüşmecilerim bulunmaktadır.

"Benim hiç beklentim yok." (Ayfer,38).

"Benim yarından hiçbir beklentim yok güzelim ya. Gençken biraz daha vardı, artık beklentim sıfır, günleri geçirsem yetiyor." (Ayşe,38).

"Kendi yaşamım içinde hiçbir beklentim yok." (İbrahim, 33).

"Hiçbir beklentim yok." (Aynur,35).

Gelecekten hiçbir beklentisi bulunmayan, mutsuz olan ve mutsuzluğunun sebebini bile ifade edemeyen görüşmecilerimin yanında zorlu hayatlarında işsizlik, yoksulluk, toplumun dışına itilme gibi problemlerle karşı karşıya kalsalar da mutlu olan bireyler bulunmaktadır. Çeşitli sebepleri olmakla birlikte en önemli unsurlar sağlık, ailenin bir arada bulunması, gülümseyebilmek olarak görülmektedir.

"Mutluyum. Önemli bir hastalık geçirdim ettim, eşim bıraktı beni, başkasıyla evlendi ama çocuklarım yanımda. Ben gülümseyebiliyorum, onlara sarılabiliyorum." (Elif,43).

"Mutluyum. Çocuklarımla birlikteyim, sağlıklıyız. Bence mutluluk budur. Bir ekmeği yine bölüşür yeriz, aç kalırız ama birlikteysek mutluyuz." (Hanife,48).

"Mutluyum, her şeye rağmen. Kocama rağmen, şu an buralarda çektiklerime rağmen mutluyum. Mutluluk demek; sağlıklı olmaktır, anne olmaktır. Evlatlarımla ben de birlikte olduğum için mutluyum." (Hayriye,34).

"Mutluyum çünkü elim kolum tutuyor, yine bin bir kez şükürler olsun. Gelinlere ihtiyacım şimdilik çok yok. Bu yüzden mutluyum." (Hatice,75).

Görüşmecilerimden elde ettiğim başka bir bulgu ise mutlu olabilmek için kişilerin kendini gerçekleştirmesi, diğer kişiler tarafından kendine saygı duyulması, sosyal anlamda tatmin sağlanmasının gerekliliklerindendir.

"Mutluyum. Ailem yanımda, eğitim alıyorum, arkadaşlarım tarafından fikirlerine saygı duyulan biriyim. Tüm bunlar benim mutlu olmam için sebepler." (Özlem,25)

Aşağıda yer vereceğim üzere aslında mutlu olmak için birçok faktörün olması ve kişilerin çeşitli yönlerden mutlu olabilirken çeşitli yönlerden de mutsuz olabileceği, net bir şekilde açıklanmasının zor olduğunu göstermektedir.

"Aslında mutluluk için her şeyin tam olması lazım. Sadece huzur da, para da, sağlık da mutluluk vermez. Mesela sağlıklıyım; eşim, çocuklarım yanımda. Bu yüzden mutluyum ama maddiyat anlamında kötü şartlar, mutsuz da ediyor." (Sevim,36).

"Mutluyum birlikteyiz diye, mutsuzum parasal imkânımız yok diye. Elimiz daha rahatlasa o zaman asıl mutluyum derim." (Makbule,38).

Gelecekten beklentilere baktığımızda bireylerin huzur, şans, sağlık, para, iş gibi beklentileri vardır. Bu beklentilerin çoğu mevcut zorlukların üstesinden gelebilmek amacıyla kurulan hayaller, isteklerdir. Tabii ki beklentileri kişilerin demografik özellikleri, aileden uzakta olunması gibi unsurlar etkileyebilmektedir. Özellikle de bireylerde yardım almaksızın geçimini sürdürebilme düşüncesi, yoksulluktan kurtulmayı beklediklerini göstermektedir. Elbette aldığı yardım seviyesinin artırılmasını isteyen bireyin de beklentisi yoksulluktan kurtulmaktır. Bireylerimizin farklı beklentilerinin içerisinde *kendim için değil çocuğum için…* epey fazla ve değerlidir. İyi işler de, güzel günler de, huzurlu bir yaşam da çocuklar için beklenmektedir.

"Kimseye muhtaç olmak istemiyorum, hayırlısıyla bir ölüm istiyorum artık." (Hatice, 75).

Yukarıda beklentim yok demek yerine bir beklenti söyleyen kadın görüşmecim, yaşıyla ilişkilendirdiği bir isteğini samimi bir şekilde benimle paylaşmıştır.

> *"Kocamın cezaevinden çıkıp bizim başımızda durması..." (Gamze,26).*
>
> *"Ben para istiyorum yarından. Milli piyango keşke bize çıksa…" (Sevim,36).*
>
> *"Daha iyi bir maaş, yardımsız çocuklarımı büyütsem okutsam tamamdır. Gelecekten sadece bunu istiyorum." (Hayriye,34).*
>
> *"İşim olsun, evimde gıdam olsun, deterjanım olsun. Evimin huzuru olsun, beklentilerim bunlar." (Fatma,48).*
>
> *"Eşimin çalışabileceği bir iş istiyorum. Çalışıp evin reisi olsun, ekmek alıp eve gelebilsin, tek beklentim budur." (Burcu,29).*
>
> *"Daha iyi şartlarda bir hayat… Yoksullara daha fazla yardım." (Ahmet, 37).*
>
> *"Yarından en önemli beklentim, sağlık. Sağlıklı olursam evlatlarımı her şeyden koruyacak güçteyim." (Nergis,33).*
>
> *"Çocuklar için güzel günler, sağlıklı bir yaşam bekliyorum. Kendim için değil onlar için." (Sevcan, 31).*
>
> *"İşverenlerin işçilerine daha fazla ve daha adil ücret verdiği, çalışan aile babalarının yardım almadan da ay sonunu getirebildiği günler bekliyorum." (Yusuf, 37).*

Bazı görüşmecilerim ise zor şartlarda geçimlerini sağlamalarına rağmen kendi için bir beklentiden öte, daha büyük hayaller kurmaktadırlar. Yeni doğacak günden tüm insanlığa dair beklentileri olduğunu ifade etmektedirler:

"Yarından o kadar çok beklentim var ki… Savaş olmayan, insanların birbirini anladığı ve saygı duyduğu bir toplumda yaşamak istiyorum." (Burcu,29).

"Herkes korkusuz, güven içinde yaşasın. Ya yarın ne olursam diye korkmadan uyumayı bekliyoruz." (Nazmie,38).

Yüz yüze görüşmeler esnasındaki gözlemlerimden dolayı ifade etmek istediğim, tüm görüşmecilerimin beklentilerini söylerken dua eder gibi davranışları ve samimi ses tonlarının ardından tüm beklentilerinin en yakın zamanda kendilerini bulmalarını diliyorum.

3.5.10. Dışlanmanın Siyasi Boyutuna İlişkin Bulgular

Çalışmamın literatür kısmında da bahsedildiği gibi bireyin sosyal, kültürel, ve ekonomik birçok faktör sebebiyle hukuki ve siyasi haklarını tam kullanamaması, politik hayata katılımın herhangi bir sebeple engellenmesi sosyal dışlanmanın siyasi boyutunu oluşturur. Birçok siyasi faktör bu konuda etkili olmakla birlikte genel olarak kişiler için, seçme hakkından mahrum olma yani seçimlerde oy kullanamaması, herhangi bir parti ile bağ kurulamaması, isteği var ve şartları sağlıyor olsa da seçimlerde aday olarak yer alamaması, sendikal örgütlenmelerde yer alamaması ve hiçbir karar organında yer alamamasından bir tanesini bile yaşadığı takdirde siyasal dışlanmaya uğramaktadır.

3.5.10.1. Bireylerin Siyasi Katılıma Yönelik Düşünceleri

Siyasi meseleler katılımcıların yanıt vermesini zorlaştırmış, ses kaydından rahatsız olmuşlar, gerekli güven verildiğinde cevap vermeye başlamışlardır. Genel olarak elde ettiğim bir tespit bireylerin çoğu, oy vererek seçme hakkını kullansalar da bunun sebebini açıklayamamakta, çoğunlukla siyasi kurumlarla üyelik bağına da ihtiyaç duymamaktadırlar.

Politik yaşamda yer almak amacıyla birçok araç vardır. Bunlardan en yaygın olanları seçimlerde oy kullanarak seçme hakkımızı gerçekleştirmek olduğu gibi, isteyen kişinin herhangi bir siyasi partiye üye olabilmesidir. Gerçekte hak ve özgürlükleri kullanma yönünde tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğu ülkemizde, aslında katılımcılarımın siyasi ve diğer haklarından mahrum kalması beklenemez.

> *"Oy kullanıyorum tabii. Bize baksınlar diye oy vermemiz gerekiyor." (Makbule, 38).*
>
> *"Demokratik ülkelerde vatandaş yönetimi, kendini yöneteni seçer. Ben de bu yüzden gençliğimden beri her seçimde oy kullanırım." (Emine, 33).*
>
> *"Oy kullanıyorum. Ülkem için iyiyi, güzeli seçmek için hepimiz oy kullanmalıyız." (Ayfer, 38).*
>
> *"Oy kullanıyorum çünkü vatandaşlık görevi seçme ve seçilme hakkı. Eğer ben kendi adayımı seçmezsem sonra olanlara söz söyleme hakkım olmadığını düşünüyorum." (Yusuf, 37).*
>
> *"Kullanıyorum. İnandığım bir takım doğrular var, yaşam hakkım için olması gereken. Bu sebeple kullanıyorum." (Ahmet, 37).*

Seçme hakkını yerine getirmekle birlikte neden oy kullandığına dair fikri olmayan bireylerimin yanıtları eşliğinde, seçimlerin bazı insanların gözünde önemli bir yerinin olmadığını, alışkanlık olarak görüldüğünü saptamaktayım.

> *"Oy kullanıyorum, yani sebebini bilmiyorum ama kullanıyorum yıllardır." (Fatma, 48).*
>
> *"Yani nedenini şu an açıklayamam ama evet oy kullanıyorum. Oy verirsek daha güzel olur her şey." (Çiğdem, 21).*

Çalışmamın birçok yerinde olduğu gibi toplumsal cinsiyet perspektifinde konuya yaklaşmak yararlı olacaktır. Bu hususta ki tespitim, kadın görüşmecilerimin, siyasal katılım sağlarken eşi tarafından yönlendirildiği gerçeğidir. Sadece kendi örneklemimde değil, ülkemizde hemen hemen her coğrafi bölgede ve sık sık karşılaşılan bir durumdur. Oy kullandığını söyleyen lakin eşinin yönlendirmesi ile oy veren katılımcılarımın yanıtları şu şekildedir:

> *"Oy veriyorum da neden bilmem. Beyim kime at derse ona atarım zaten şu an." (Gamze, 26).*
>
> *"Evet, oy kullanıyorum, eşim kime derse ona veriyorum." (Nadide, 41).*

Oy verme sebebini, yoksulluğuyla örtüştürerek kendisinin bir hakkı olarak gördüğü için değil, mecbur olduğu için oy kullanan bireyler bulunmaktadır. Hâl böyle olunca bir hakkın yerine getirilmesi aslında politik algılanmamalı, tersine ekonomik boyutu düşünülmelidir.

> *"Oy kullanıyorum. Demek ki seçim oluyorsa gereklidir. Oy vermek zorunlu zaten. Cezası var diye duyduk, bir de o gelmesin başımıza." (Cemile, 36).*

Siyasal katılım ile sandığa gidilmesinin gerekliğini bilmesine rağmen görüşmecilerim arasında oy kullanmayan veya düzenli olarak kullanmayan bireyler bulunmaktadır.

> *"Oy vermiyorum. Eskiden veriyordum. Şu an kimi seçeceğimi bilmiyorum. Bu dertlerin arasında da haberleri açayım, kim ne vaat ediyor diyemem sonuçta. Evet, oy kullanmak bizim para vermeden kazandığımız hakkımız ama vermiyorum." (Sevcan, 31).*

"Oy bazen veriyorum bazen vermiyorum. Ama hepimiz için vermeliyiz. Biliyoruz vatandaşız, görevimiz seçmek ama bazen es geçiyorum işte." (Güler, 34).

Görüşmecilerimin farkında olduğu gibi vatandaşlık görevimiz olan siyasete katılmamızın başlıca aracı olan seçme hakkı, oy kullanmaktır. Buna rağmen artık kullanmayacağını söyleyen bir katılımcımın yanıtına yer vermek gerekir. Kendisi seçime gitmeme sebebi olarak sağlık sorunu olduğunu ifade etmektedir. Aslında bireyler için siyasi katılım, bir mazeret söz konusu olduğunda çabuk vazgeçilecek bir araç olarak görülmektedir.

"Oy normalde kullanıyorum ama bu sefer vermeyeceğim. Hastayım, yol yürüyünce kalbim sıkıntı çıkarıyor. Beni alıp bir arabayla sandığa götürmüyorlar, ben de oy vermem bu sefer." (Zeynep, 55).

Zeynep Hanım ile yüz yüze yaptığım görüşmedeki gözlemlerimde aslında seçime gidebilecek durumda olduğu kanısına vardım. Elbette sağlık problemi vardı, kendisi mülakat sırasında gerek duyulmadığı halde sağlık raporunu beyan etti. Yine de seçmem için benimle ilgilensinler tarzında bir yaklaşımla kurduğu, ağır içerikli cümleleri vardı. Dolayısıyla ülkemizde bireylerin seçimlerde oy kullanmak için özellikle de yerel seçimlerde bu tarz beklentilerinin olduğu gerçeğini de gözler önüne sermiş oldu.

"Partiye üyeliğim var. Ama beni ne ziyaret ettiler ne bir konuda mesaj atıyorlar. Üyeyim ama bir anlamı yok." (Habibe, 51).

"Evet, üye olmuştum yol kenarında bir büroya zamanında. Ama hiçbir şeye katılmadım." (Elif, 43).

"Evet, parti binasına gidip üye oldum ama hiçbir şeye katılmadım. E bu yaşta nasıl katılalım?" (Hatice, 75).

Görüldüğü gibi yaş faktörü nedeniyle katılmak istese de katılamayan ama faaliyetlerde yer almak amacıyla üye olan katılımcılarım bulunmaktadır.

Ayrıca üyeliğinin sebebini açıklayan, gelecekten iş beklentisi amacıyla üyelik bağı kurulması gerekliliğine dair düşünceye sahip bireyler de bulunmaktadır. Burada da görüşmecilerim için hayati öneme sahip, iş bulmak ve daha iyi şartlar kazanmak adına siyasi katılımda bulunulduğunu görmekteyiz:

> *"Evet benim birkaç yere üyeliğim var çocuklarıma iş imkanı doğabilir diye duymuştum bu yüzden gidip üye oldum. Ama küçük çocuklarım var okula giden, gitmeyen de var o yüzden ilgilenemiyorum. Faaliyetlerle aktif bir üye değilim, maalesef." (Emine, 33).*

Görüşmecilerimden aldığım yanıtlar doğrultusunda, herhangi bir organda üyeliği bulunan görüşmecilerim, buna rağmen çeşitli sebeplerle faaliyetlere katılamadığını ifade etmektedirler. Annelik, yoğun çalışma, sağlık sorunları gibi etkenler faaliyetlere katılmayı engelleyen faktörler arasında yer almaktadır.

> *"Partiye üye olmuştum, evet. Ama çalıştığım için faaliyetlere katılmıyordum zaman sorunum vardı." (Ayfer, 38)"*
>
> *"Ben Kadın Kollarına üye olmuştum ama zaman olmadığı için faaliyetlerinde bulunamıyorum. Çocuklar büyüdüğü vakit katılacağım kesinlikle." (Sevim, 36).*
>
> *"Evet, siyasi partinin Kadın Kollarına üyeyim ama faaliyetlere sağlık sorunumdan dolayı katılamıyorum." (Zeynep, 55).*

Siyasi katılımın önemli bir noktası, üye olunan örgütlenmeler olsa da bireylerin üye olmamaları için çeşitli sebepleri vardır. Gelecekten kaynaklı endişe, *başımıza iş açılmasın* ifadesi, bireyleri üyelikten caydırma konusunda elde ettiğim önemli bir bulgudur. Elbette herhangi bir üyelik kurmaya gerek duymayan, sadece

seçimlerde oy kullanmanın siyasi temsilleri için yeterli olduğunu düşünenler de vardır. Ancak gelecek kaygısı, aldığım yanıtlar arasında çok daha fazladır.

> *"Üye değilim, eşim de bulaşmaz. Öyle şeylerden korkuyoruz biz, başımız yanarsa diye." (Cemile, 36).*
>
> *"Ben siyasete tarafsız yaklaşıyorum, üyeliğe gerek yok. Kim ülkemi iyi yerlere getirecekse onu desteklerim." (Nihal, 39).*
>
> *"Hayır, üyeliğim yok. Gerek görmedim. Herkes desteklediği partiye niye olsun ki zaten? Gidip oy kullanıyoruz, yeterli bence." (Nergis, 33).*
>
> *"Üye değilim, sebebi de çocuklarım. Şöyle bir şey söz konusu; şu an desteklediğim partiye üye olsam yarın öbür gün çocuklarımın bir yerlere gelmesi engellenebilir. Taraflı bir ülkedeyiz, bunu görüyoruz. Bazı insanlar apolitik olmak zorunda ama öyle değiller, kendinden olmayana güle güle yapıyorlar. Ben de çocuklarımı böyle bir durumda bırakmam." (Yusuf, 37).*
>
> *"Üyeliğim yok, Türkiye'de bu çok problem. Bu örgütlenmeler, üye olmalar insanın ilerde başına iş açabilir." (Özlem, 25).*

Az sayıda olmakla birlikte herhangi bir üye ilişkisi kurmaktan çekinmeyen görüşmecilerim vardır. Fakat görüldüğü üzere ismen üye olmasına rağmen faaliyetlerde aktif yer alan bir görüşmecim dahi bulunmamaktadır. Bununla birlikte seçme hakkımı kullanmak istiyorum, seçilme hakkımı kullanmak istiyorum, herhangi bir siyasi organda yer almak istiyorum ama engelleniyorum şeklinde hiçbir bulgu elde etmedim. Kadına dair yaklaşım ile eşin seçimlerde yönlendirmesi söz konusu olsa da oyların gizli kullanımı, direkt olarak siyasi dışlanma yaşanması önünde bir güçtür. Oy kullanmak veya siyasi organlara üyelik hususunda, araştırma yaptığım çevre için politik dışlanmadan daha fazla siyasi katılıma dair isteksizlik ve bilgisizlik öne çıkan unsurlardır.

3.5.10.2. Alınan Yardımların Siyasetle Etkileşimine İlişkin Bulgular

Sosyal politikanın önemli araçlarından biri sosyal yardımlardır. Düzenli merkezi veya tek seferlik yardım alan bireylerin siyasal tercihleri hakkında iki çeşit düşünce vardır: Bunlardan birincisi yoksul bireylerin aldıkları yardımların siyasi tercihlerine yaptığı olumlu etki, diğer görüş ise yoksulların da siyasi tercihlerini diğer bireyler gibi objektif koşullarda yaptıkları ve yardım alan bireyler arasında farklı tercihlerin yapılabildiği yönündedir. Bu hususta bireylerin politik tercihleri ve aldıkları yardımlar arasındaki bağı ortaya koyacak görüşmecilerin yanıtları şu şekildedir:

> *"Ben yardım alırken deseler ki buna ver oyunu, ben ona veririm." (Fahriye, 60).*
>
> *"Tabii ki etkiler. Kim yardım verirse onu desteklerim, bu kadar basit." (Gamze, 26).*
>
> *"Tabii ki bana yardım yapana oy veririm. Çünkü bu önemli benim için. Eğer geçinemiyorsam ihtiyacım varsa bana yardım verene oy vermeyi mantıklı buluyorum." (Erdem, 34).*
>
> *"Değişir. Bu da doğal bence, yani yadırganacak bir şey yok. Bu zor zamanımızda kimden yardım görürsek onu destekleyeceğiz elbet." (Emine, 33).*
>
> *"Daha sıcak oluyoruz tabii. Sonuçta bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var. Bize yardım kimin zamanında en çok yapılırsa onu desteklemek lazım. Çocuklarım da öyle söylüyorlar." (Hatice, 75).*
>
> *"Benim için önde gelen, verilen yardımlar. Yardımlar beni tabii ki bir adaya yaklaştırır. Çünkü yardımlar olmasa sonumuz sokakta kalmak." (Füsun, 42).*

Yukarıda görüşmecilerim, yardımların onları etkileyeceğini, yardım aldıkları dönemdeki hükümete, siyasi adaylara daha sıcak bakacaklarına yönelik bulgu elde etmemi sağlamışlardır. Buna ek bazı yanıtlar ise mevcut hükümeti desteklemeye devam edeceklerini çünkü yardımların kesilmesinden endişe duyduklarını şu şekilde ifade etmektedir:

> *"O kadar yardım alıyorum, aylık bayağı getiri oluyor ki geçinmem için şart. Bu yüzden bunların devamlılığı için tabii ki oyum etkilenir." (Fatih, 48).*
>
> *"Ama tabii ki de etkiler, yani eğer aldığımız yardımları yapanlar belliyse, şu an alabildiğim bir yardımı bile olsa başka zaman alamayacaksam hep aynı tarafı desteklerim. Ya sonra devlet verdiği yardımı keserse? Bu çok doğal. Tabii düşüneceğim kendi kesemi." (Fatma, 48).*
>
> *"Tabii ki de yardım aldığım için şu anda, ben iktidarın devamını isterim, yardımlarım kesilmesin diye." (Habibe, 51).*
>
> *"Ben yardım alıyorum şimdi değil mi? Kim iktidar sahibiyse yine onu seçerim. Çünkü başkaları geldiğinde yardımlarım kesilmesin, devamı gelsin diye düşünürüm." (Havva, 38).*

Hatta bir görüşmecim bu bağı o kadar sıkı sıkıya kurmuştur ki yardım kesildiği an siyasi tercihini değiştireceğini ifade etmiştir.

"Tabii ki oy kullansam mesela şu an kim bana yardım ederse onu severim. Aç açıktayız, geçinmek için yardımdan başka çaremiz yok. Olurda oy kullandığım biri yardımımı kesse ona bir daha da oy vermem asla." (Sevcan, 31).

Normal şartlarda yardım almayan bireyler yukarıda bulunan görüşmecilerimin verdiği yanıtlardan zaman zaman rahatsız olmaktadır. Alınan yardımla siyasi haklar kullanılmamalı desek de, yoksul bireylerin yaşadığı şartları

yaşamadan onların yanıtlarına ön yargıyla bakılmaması gerekmektedir. Çünkü rasyonel yaklaşım ile ekonomik çıkarlarını düşünerek bu tercihlerde bulunmaktadırlar. Yoksulluğun şartlarını bir nebze hafifletmek amacıyla bu şekilde davranmak, başına gelmeyenlerin anlamakta zorluk çekeceği bir durumdur. Birçok kez Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfında "siz anlamazsınız halimizi, memur olmuş oturuyorsunuz" cümlesini duymam da söylediklerimde etkilidir.

Tabii ki elde ettiğim bulgular arasında sadece ideolojileri doğrultusunda oy kullandığını söyleyen bireyler bulunmaktadır.

> *"Yani kim olursa olsun benim hâlimi, ailemin durumunu gören şartlarımızı bilen, bize yardım yapar. O yüzden yardımla aday sevmem. Gerçekten görüşüm doğrultusunda oy veririm." (Burcu, 29).*
>
> *"Hayır, ben kimi hayırlı görüyorsam vatana, millete zaten ona oy kullanıyorum. Yardımlar benim sıcaklığımı, oyumu etkilemez." (Hanife, 48).*
>
> *"Hayır, ne münasebet! Aldığım şu yardım, benim verdiğim oyun karşılığı olamaz. Kömüre ihtiyacım vardı, kömür aldım vakıftan. Bu benim vereceğim oyu değiştirmez elbet." (Yusuf, 37).*
>
> *"Ben kimin, hangi partinin hizmetlerinden memnunsam onu desteklerim. Bugün desteklediğimden vazgeçebilirim de. Bu aldığım yardımlarla hiçbir alakası yok." (Aynur, 35).*
>
> *"Yardım gibi şeyler için insanın kendi görüşüyle alakası olmayan biri de desteklenmez ki. Herkesin bir görüşü var. Ben de bu doğrultuda oyumu veririm." (İbrahim, 33).*
>
> *"Şimdi şunu şöyle açıklamam da fayda var: Ben ideolojime uygun oy veririm. Yardım beni etkilemez. Şu an yardım alıyoruz ama ailem özellikle bunu destekleyeceğiz demiyor, deseler de zaten herkesin kararına göre atacağını biliyorlar. Ülke, yaptığı her yardımı gerek belediye kanalı gerek vakıflar, sosyal hizmetler, siyasi partilerin*

bütçesinden değil ülke hazinesinden yapıyor. Bu yüzden asla etkilenmemeliyiz." (Özlem, 25).

Görüldüğü üzere yukarıdaki görüşmecilerim yardımlar ve siyaset arasında bir ilişki kurulmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Derinlemesine görüşme ile birlikte yaptığım alan araştırmamı gözlemlerimle de zenginleştirdiğim için başka bir kanımdan bahsedebilirim. Siyaset ile alınan yardım bağını kurmayan tüm görüşmecilerim, görüşmenin bir yerinde destekledikleri adayın veya partinin ismini dile getirdiler. O hususla ilgilenmediğimi ifade etsem de "olsun, zaten ben örnek verdim" yanıtını vermekteydiler. Durumu, yerel yönetim anlayışından ziyade ülke yönetimi bazında değerlendirmekteydiler. Önemli olan da hepsi aynı görüşü zikretmişlerdir. Bu durum tesadüfi bir tepki olabilir. Ancak görüşmecilerimin hepsinin aynı görüşe sahip olduğunu duymam, bana tesadüften ziyade aslında yardımlardan dolayı etkilendiklerini ama görüşme sırasında hayata geçirmeseler de sahip oldukları ideolojilere yönelik cevap vermek istediklerini hissettirdi.

Aktardığım gözlemimden sonra elde ettiğim başka bir bulgu da artık yardımlar bazı bireylerimiz tarafından o kadar farklı algılanmaktadır ki âdeta *kendilerinin hakkı, çocuklarının rızkı* olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Onlardan bazıları:

"Benim aldığım yardımlar anamın sütü kadar helal bana. Ben dilenci değilim, kimsenin bir şeyini de çalmıyorum, hırsız değilim. Durum yok ve ihtiyacım var. Bu yüzden ben neden bir tarafı destekliyim? Görüşüm neyse ona oy veririm." (Nergis, 33).

"Etkilenmem, sonuçta o siyasi görüş. Çocuğumun rızkı. Aldığım yardımla neden değişsin fikrim?" (Sevim, 36).

Diğer sorulara cevap veren fakat bu tarz sorulara cevap vermek istemeyen görüşmecilerim de oldu. Talepleri doğrultusunda elbette başka sorular ile mülakata devam ettim.

> *"Ben siyasi soruları çok anlamıyorum ya, sormayın bana bunları." (Hümeyra, 32).*

Sorular karşısında önce çekimser kalan sonra cevap veren, kendi içinde çelişerek ve uzun süre düşündükten sonra cevap veren görüşmecilerimden aldığım yanıtlar eşliğinde saptadığım konu, bireylerin aldıkları yardımlardan dolayı yanıt için zaman kazanarak en zararsız cevabı verme çabasının bir göstergesidir.

> *"Bize kalsın söylemek zorunda değilsem… Tabii ki etkiliyor. Yardımı kim verirse oyumuz ona." (Cemile, 36).*
>
> *"Yardım alayım diye sıcak bakmam adaylara, yani kimi desteklesem o. Ama düşündüm de şimdi bana bu yardımları vermeyecek birine de oy vermem aslında, vermemek gerek." (Nesrin, 46).*

Gelecek beklentilerinde, bazı bireyler gelecekten iş, bazılarının çalışmak yerine yardımlarla ilgili beklentileri bulunmaktadır. Sosyal yardımlarla siyaset ilişkisini konu alırken görmekteyiz ki birçok görüşmecim âdeta aldıkları yardımı aile rızkı olarak görmektedirler. Burada elde ettiğim tespit; sosyal yardımların, bu şekilde giderse toplumda bir kesimi istihdamdan uzaklaştıracağına yöneliktir. Bu yüzden sosyal yardımların tabii ki gerekli bireylere sağlanmasının yanında öncelikli bir sosyal politika olmaması gerçeği kabul edilmelidir. Öncelikli olanın topluma, yardım almaksızın hayatını sürdüren bireyler kazandırmaya yönelik politikalar olduğu unutulmamalıdır.

3.5.11. Bireylerin Hak ve Çıkarlarını Korumalarına İlişkin Bulgular

İnsanlar hak ve özgürlüklerini kullanırken kanun önünde eşittir. Yoksul olması, zengin olması, eğitimli veya eğitimsiz olması, kadın olması, erkek olması hak sahibi olmaya engel değildir. Gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gerek Anayasamız kişi hak ve özgürlüklerini eşit bir biçimde güvence altına almaktadır. Ülkemizde, gerekli gördüğümüzde mahkeme ile hak aramak mümkündür. Kısacası yasal yolu kullanma hakkımız vardır.

Lakin bazı insanlar hukuki temsilin ötesinde kendi çıkarlarını gözetemeyecek durumdadır. Yaptığım görüşmelerden elde ettiğim veriler bu durumu desteklemektedir. Çoğu birey, ekonomik veya siyasi güce sahip diğer bireylerle kıyaslandığında tüm haklarının bilincinde olmak ve gözetmek açısından çok değerlidir.

> *"Bu yaştan sonra hiç kimselerle uğraşamam. Çocuklarıma da şikâyet etmem. Hak arayacağım derken başlarına bir şey gelmesin. Her elin üstünde bir el var. Benim oğlumdan daha güçlü biri gelip onu ezerse diye sabrederim, çıtımı çıkarmam." (Hatice, 75).*
>
> *"Güçsüz kesimlerdeniz biz, kimse bizi dinlemez diye düşünüyoruz. Oturup ağlarım. Başka da elimden bir şey gelmez." (Hümeyra, 32).*
>
> *"Uğradım işte, tamam hastayım ama hafif işlerde çok rahatlıkla çalışabilirim. İhtiyacım var ama almadılar, dinlenemediler bile. Ne yapacağım, ne yapabilirim ki? Koşturacak gücüm yok benim böyle şeyler için, sabıır sabır." (Ayşe, 38).*
>
> *"Susuyorum, hak falan aramıyorum. Çünkü biliyorum, bu ülkede parası olanın sesi duyuluyor. Bizim uğraşacak ne gücümüz ne vaktimiz var." (Erdem, 34).*

"Ben hakkımı arayamıyorum. Söyleniyorum, kendi kendime. Biliyorum, sesli söylemeye kalksam da kimse beni duymaz." (Zeynep, 55).

Görüldüğü gibi insanlar hakkını korumaktan çekinmekte, kendilerini toplumun susmaya mahkûm edilmiş kesimi olarak görmekte ve sadece sabretmektedirler. Haklarını korumak, yaşadıkları olumsuzluklar karşısında ses çıkarmak isteseler de *kimse bizi duymaz* düşüncesi, bireylerin toplumda savunmasız sınıf olmalarını kalıcı hâle getirmektedir. Gelir ve sosyal güvenceye dair elde ettiğim tespitler arasında da yer verdiğim Ahmet Bey, sosyal güvencesiz çalıştığını ama hakkını aramadığını ifade etmişti. Aslında olumsuzluklar karşısında sesini çıkarma potansiyeline sahip görüşmecilerimin de kendilerine özgü çeşitli sebepleri bulunduğu, bu yüzden hak arayışında olmadıkları görülmektedir. Başka bir örnekte ise etnik kimlik farklılığından sosyal dışlanma yaşayan bir görüşmecim, neden hak aramadığını şu şekilde ifade etmektedir:

"*Biz Türk olmadığımız için karakolluk olmayalım, sınır dışı olmayalım diye biz susuyoruz, hiç ses etmiyoruz. Hak aramak bizlik değil." (Nazmie, 38).*

Haklarını ve çıkarlarını koruyan, olumsuzluklar karşısında en azından susmak yerine şikâyetçi olurum diyen bireyler de vardır. Ne yazık ki bu insanlar susarım, sabrederim, sadece ağlarım diyenlerle kıyaslandığında çok daha küçük bir kitleyi oluşturmaktadırlar.

"Tabii sesimi çıkarırım. Gerekirse emniyete giderim. Şikâyetçi olurum. Basına bile konuşurum. Sesimi duyurup sorunu çözmek için ne gerekiyorsa yaparım. Kısacası pasif kalmam." (Yusuf, 37).

"Ben çok tepki veririm. Asla susamam. Hakkımızı aramazsak herkes tepemize çıkar. Geçen gün otobüs bekliyorum, oğlumun veli

toplantısına gideceğim. 10 dk. da bir gelmesi gerek, 35 dk. gelmedi. Sürücüye söyledim, bana ters ters konuştu. İnsanız, acil durumumuz olabilir değil mi? Herkesin taksiye binecek parası yok. Beyaz masayı aradım, şikâyet ettim. Takip ediyorum bakalım, hâlâ işlem devam ediyormuş." (Emine, 33).

"Fabrikada çalıştığım zamanlardan bir örnek vereyim: Çalışıyorduk, maaşımızı vermiyorlardı. O zaman sendikaya üye olduk. Örgütlediler bizi hatta grev bile yapmıştık. Ben çocuklarıma da söylerim susmak yok, hak arayacaksınız. Elbet duyan olur." (Fatih, 48).

Fatih Bey ekonomik haklarını korumak adına anayasal hakkımız olan sendikaya üye olmuş ve hakkını aramıştır. Elde ettiğim bu veri, görüşmelerimin içinde sadece bir görüşmecimde olmakla birlikte, sevindiricidir.

Hak ve çıkarların korunması için özellikle şikâyet konusunda ekonomik koşullar yüzünü göstermektedir. Şikâyetlerin etkisiz olacağını düşünen insanlar olduğu gibi ücretsiz olduğunda hak arayışına girecek insanlar da söz konusudur.

"*Hakkımı aramak için uğraşırım. Sorunu çözmek için gerekirse şikâyet ederim. Ama eğer çok bıkkınsam o sıra sabredip susarım. Kısacası gereksiz yere avukat, mahkeme masrafa girmem. Bunlarsız arayabildiğim karar ararım." (Hayriye, 34).*

Saptanan bir diğer durum ise kadın olarak sesini duyuramayacağını ama erkek bireyin bu hususta etkin olabileceğini düşünen bireylerin varlığıdır. Düşük gelir grubuna dair örneklemimde kadının erkeğe göre daha güçsüz olarak görülmesi ve kadının bu durumu kanıksaması, kadının sadece toplum tarafından ona biçilen rollerini yerine getirmek zorunda olduğu, cinsiyet sebebiyle sosyal dışlanma yaşadığının göstergesidir.

"Birkaç senedir böyle bir şey olduğunda susup oturmuyorum ama ben de bir şey yapmıyorum. Oğluma söylüyorum." (Fatma, 48).

"*Ben sessiz kalmıyorum ama kadınız, bizim hak aramamız daha zor diye düşünüyorum. Zaten eşimde bana kızabilir kendi başıma iş yaptığım için. Eşime şikâyet ediyorum, o gerekeni yapıyor." (Sevim, 36).*

Yaşadığı kötü bir olayın insanları ne durumlara getirebildiğini, daha önce intihar fikrini düşünmüş bir kadın görüşmecimin söyledikleri ortaya çıkarmaktadır.

"Yaşadığım olumsuzluklar, neler yaşamadım ki… Tepkim nasıl anlatıyım: Kocam beni kardeşimin karısıyla aldatıp gittiğinde intiharı düşündüm. Evin ortasına halatı astım ama aklıma evladım geldi, vazgeçtim. Artık ruh hastası oldum ben, sinirlerim hiçbir şey taşımıyor. Verdiğim tepkiler de biliyorum, yanlış." (Neslihan, 38).

Görüşmecilerimden aldığım yanıtlar eşliğinde maalesef, İstanbul gibi bir metropolün Küçükçekmece ilçesinde yaşayan birçok insanın haklarını aramak yerine susmakta ve sabretmekte olduğu ortaya konulmuştur. Elbette hak aramanın makul olduğunu düşünen, bu hususta bir şeyler yapanlar da vardır. Fakat sadece azınlığı temsil etmektedirler. Avukat vb. masrafları hesaba katarak verilen yanıtlar göstermektedir ki kişiler, ekonomik yetersizliklerinin sonucu olarak kişisel hak ve özgürlüklerini savunmak adına üstlerine düşen mücadeleyi vermekten geri durmaktadırlar.

3.5.12. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutlarına İlişkin Bulgular

Çeşitli bulgu başlıkları altında görüşmecilerim hakkında bilgi verilmiş, çeşitli boyutlardan yaşadıkları yoksulluk ve sosyal dışlanmalara değinilmişti. Çalışmamın bu aşamasında ise bireylerin direkt olarak yoksulluk ve sosyal dışlanmanın boyutları ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar göz önünde bulundurularak betimsel bir analize tabi tutulacaktır. Elbette görüşmelerimden soru sırası gelmeden alınan yanıtlar da derlenerek uygun yerlerde doğrudan alıntılar ile çalışmamda yerini alacaktır.

3.5.12.1. Yoksulluk Algısı, Yoksulluğun Sebepleri ve Yoksulluk Kültürüne İlişkin Bulgular

Yoksulluk olgusuna, çalışmamın literatüründe derinlemesine yer verilmiş olduğu için sadece gerekli noktalarına atıfta bulunmam yeterli olacaktır. Bildiğimiz gibi yoksulluğun günümüzde birçok çeşidi, birçok boyutu olmakla birlikte yoksulluğun geçmişten bu yana en temel biçimi, gelir odaklı yoksulluktur. Bireylerin sahip oldukları toplam gelir yaşamlarını sürdürmek amacıyla tüketimlerine yetmiyorsa, ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerimiz yoksul olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Mutlak yoksulluk olarak adlandırılan yoksulluk, en temel haliyle yaşamını sürdürmek için gıda ve diğer tüketim mallarına erişim sağlayamamaktır. Başta gelişmiş toplumlar olmak üzere son zamanlarda ise mutlak yoksulluktan ziyade göreli yoksulluk kavramı konuşulmaya başlamıştır. Bireylerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamalarına rağmen sosyalleşmelerine önem verilmekte ve toplumun ortalama refahı ile kendileri arasında bir refah kıyası yapılmaktadır.

> *"Yoksuluz çünkü alım gücümüz yok. Gıda alamıyoruz, üst baş alamıyoruz yani hep bir şeylerden yoksun kalıyoruz." (Ayşe, 38).*

"Yoksulum çünkü gelirim geçimime yetmiyor. Kiraları, faturaları ödemekte zorlanıyorum." (Güler, 34).

"Yoksulluk çocuklarını okutmak isteyen bir ana babanın ya okutamam kaygısı yaşaması, belki de 'okumadım sizi, affedin.' demesidir." (Nesrin, 46).

"Yoksuluz çünkü kaç senedir bir ev bile alamadık. Hep havaya para atıyoruz; kira, kira..." (Fatma, 48).

"Yoksulluk; ücretin az olması, geçinememek, ailecek bir sinemaya gidememektir." (Emine, 33).

"Yoksuluz çünkü bize burada yardım için gelince balık veriyorlar, balık tutmayı öğretmiyorlar." (Hasret, 33).

"Yoksulluk fakirliktir. Şuradan gelen yardıma muhtaç olmaktır." (Füsun, 42).

"Yoksulluk kişinin istediklerini yapamaması, ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır." (Elif, 43).

"Kıt kanaat geçinme aşamasındayız şu an. Her şeyin eksik olması zaten bizim için yoksulluktur." (Seval, 40).

"Evinde ödeyemediğin faturaların varsa kiraların birikmişse cebinde kıt kanaat harcanacak paran varsa yoksulsundur." (Sevcan, 31).

"Yoksuluz çünkü evde çok boğaz var. Kalabalık olunca ele geçen ücret su gibi gider. Kalabalık olmasak daha az gelirle de geçim sağlanır." (Nergis, 33).

Yukarıda gördüklerimizden elde ettiğimiz tespitler, görüşmecilerimin çoğu mutlak yoksullukla ilgili algılarını açıklamaktadır. Daha çok geçim sıkıntısı yaşamakta ve bu yüzden yardım alan bireyler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Görüldüğü gibi işinin olmaması, ücretlerin azlığı, ailelerini geçindirememek, yiyecek-giyecek gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması, çocuklara yönelik gelecek kaygısı, yardımlara muhtaç olmak onlar için yoksulluk demektir.

"Yoksulluk kişiden kişiye göre değişir. Tabii ki ben eve ekmek götüremeyen insana yoksul derim. Üst komşum, tatile gidemedi diye yoksulum diyebilir." (Aynur, 35).

"Herkes yoksulum diyor ama bana göre kişinin kendini nasıl hissettiği önemli. Giyecek, yiyecek alamayan bence yoksuldur ya da yakacak için yardım almaya gelen ama arabam yok, kiracıyım demek de yoksulluğa girebilir." (Özlem, 25).

"Yoksulluk işte adı üstünde; yok olan bir şeyler var, olmayan her şey. Kimimizde eğitim yok diye yoksuluz, kimimizde para yok diye yoksuluz." (Nadide, 41).

Yoksulluğu ağır bir şekilde yaşayan görüşmecilerim, kendi yaşadıkları zorlu durumu bir kenara bırakabilmekte siz neden yoksulsunuz, ben yoksulum çünkü… şeklinde kendilerine yöneltilmiş sorulara tüm insanlık perspektifinde yaklaşabilmektedirler. Yoksulluğun subjektifliğinden bahseden bireyler, kişiden kişiye bu algının değişiklik gösterebileceğini ifade etmektedirler. Ancak yoksulluğun öznelliğinden bahseden kişi sayısı oldukça azdır.

Son olarak ise bir görüşmecimin göreli yoksulluğa yönelik yanıt verdiğini görmekteyiz.

"Bir insan eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabiliyorsa toplumdan geride bırakmıyorsa yoksulluk yoktur." (Yusuf, 37).

Buradan da açıktır ki görüşmecim toplumun refah düzeyiyle bir kıyas yaparak geride kaldığından bahsederken bile derin olarak yaşadığı mutlak yoksulluğu bahsetmekten vazgeçmemektedir. Çünkü onun yaşamının devamı için en önemlisi budur. Tüm görüşmelerimi değerlendirdiğimde kısacası her ne kadar günümüz toplumlarında yoksulluğun salt ekonomik olarak açıklanamayacağı, sosyal

faktörlerin önem kazandığı söylense de bireyler için en önemli yoksulluk tanımları gelir odaklı yapılmaktadır.

Yoksulluk yaşayan bireyler, yoksulluğun sebepleri hakkında neler düşündüklerini ifade etmektedirler. Çalışmamın literatür bölümünde ayrıntılı bir şekilde değindiğim yoksulluğun sebeplerine baktığımızda küreselleşme ile birlikte işgücü piyasasındaki köklü değişimler ve şartlar, işsizlik, eğitimsizlik, çeşitli demografik sebepler, göç, gelir dağılımı ve diğer birçok farklı sebep yer almaktadır.

> *"Bence işsizlik, kesinlikle. Ben şimdiden üniversiteli işsiz, diplomalı işsiz, genç işsizliği duydukça korkuyorum." (Sevinç, 20).*

Yukarıda gördüğümüz özellikle genç işsizliği adına bir örnektir. Üniversite eğitimi alan Sevinç Hanım, bizlere gençlerin geleceğe yönelik kaygılı olduklarını ve okurken dahi işsizliği, yoksulluğun ilk sebebi olarak gördüklerini göstermektedir. İşsizlik ve yoksulluk arasında bağ kuran oldukça fazla görüşmecim bulunmaktadır.

> *"İşsizlik en büyük sorundur. Düzenli işimiz olsa yoksulluk yaşamayız. Kimse kimseyi işsiz diye çalışmıyor, üretmiyor diye dışlamaz ya da yoksul olduğu için maddi imkânsızlıktan dolayı dışlayamaz." (Türkan, 38).*
>
> *"Devlet bize iş vermiyor. İşsizlik sorun. Olan işlerin de paraları çok düşük, hakkımızı alamıyoruz. Çalışıyoruz, geçinemiyoruz. Yoksulluğu işsizlik belirler." (Erdem, 34).*

İşsizlikten dert yanarken Erdem Bey'in yanıtı ile elde ettiğim bulgu aynı zamanda çalışan yoksulların da işsizliği, yoksulluk için en büyük sorun olarak gördüğü şeklindedir. Çalışan ama ücretiyle geçinemeyen ve aile bütçesine yardımlarla katkı sağlayan bireyler aslında bir işi olsa bile hakkını alamadığı işlerde istihdam edilmeyi ve işsizliği yoksulluğun belirleyicisi olarak görmektedirler.

"Eğitimsizlik bence en büyük sorun. Çünkü eğitimler iyi olsa sigortalı işler olurdu, kiracı olmazdık ve ev sahibi olurduk. O zaman gariban gariban hor görülmezdik." (Habibe, 51).

"Eğitimsizlik bence. Okuma yazma bilmemek. İyi yerlerde çalışacak eğitimlerimizin olmaması." (Makbule, 38).

Görüldüğü üzere bireyler, sahip oldukları eğitim seviyelerine ilişkin olarak eğitim seviyesi düşüklüğünün yoksullukta doğrudan etkili olduğunu ifade etmektedirler.

Başka bir yoksulluk sebebi göçtür. Göç, bilindiği üzere yoksulluğun da sosyal dışlanmanın da yer yer sebebi olabilirken yer yer sonucu olabildiği için ele alınacak önemli bir husustur. Bazen bireyler, yaşadıkları yoksulluk sebebiyle göç etmekte bazen göç sonucu yoksullukla karşı karşıya gelmektedirler.

"Kesinlikle göçtür. Babam yüzünden… Gelmeden önce en azından işi vardı, çalışırdı. Ekmek almak için muhtaç değildik ama İstanbul'a geldik, babam iş bulamadı, planları uymadı. Çok zorluklar yaşadık. Kahvaltıda peynirimiz varsa zeytinimiz olmadı, zeytinimiz varsa peynirimiz. Yani bence göç etmek yoksulluğa sebep oluyor. İstanbul'a şu an çok gelen var. Çok da yoksul var, bence kurulu düzeni bozup geldiler. O yüzden yoksulluk yaşıyor birçoğu." (Ahmet, 37).

"Yoksulluğun sebebi mesela kendi ailemden yola çıkarak söylersem; göç. Çanakkale'de eşimin işleri daha iyiydi. Biz buraya geldiğimizden beri uğraşıyoruz. Yok, bir türlü düzen kuramadık. Tanıdık yok, elden tutan yok, girilen işten de çıkarıyorlar zaten sık sık. Ailevi sorunlar yaşamasaydık ve buraya gelmeseydik zor günler yaşamazdık bence. Çünkü ben yoksulluğu ilk İstanbul'a gelince yaşadım." (Emine, 33).

Genelde yoksulluktan kaçmak, daha iyi şartlar elde etmek için İstanbul'a gelen bireyler bulunmaktadır. Kısacası birçoğu, göç hareketliliğinin sebebi olarak yoksulluğu göstermişlerdir. Oysaki bazı görüşmecilerim yoksulluğun sebeplerini ifade ederlerken durumun tam olarak böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Göç ettikleri için işsizlikle ve akabinde yoksullukla karşılaştıkları, umduklarını bulamadıkları tespitine ulaşmaktayım. Göçün en başta sebebi olarak gösterilen yoksulluk, günümüz şartlarında Küçükçekmece'deki bazı bireyler için bir kez de göçün sonucu olmaktadır.

"Alnımızda yazılan yazı, yoksulluğumuzun sebebidir." (Neslihan, 38).

"Sebebi ne olacak, kader. Kaderimiz yoksulluk." (Fahriye, 60).

Görüşmecilerimin yoksulluğu kaderleri olarak görerek razı olmaları, önemli bir bulgudur. Önemlidir çünkü yoksulluğu kader olarak görmek, aşmak adına hiçbir mücadele göstermemeyi beraberinde getirmektedir.

Yoksulluğun önemli sebeplerinden biri olan gelirin adil bölüşülmemesi ise çok önemli olmakla birlikte genele vurduğumda maalesef yoksulluğu alın yazısı olarak gören bireylerin dahi gerisinde kalmaktadır. Bu durum, yoksul bireyler arasında çaresizliğin daha fazla artacağı sonucunu elde etmemi sağlamıştır.

"Çünkü adaletsiz bir düzen var. Ülkenin geliri herkese eşit verilmiyor. Eskiden derlerdi, orta sınıf orta sınıf. Biz oyduk. Şimdi zengin değilsen açsın, yardım almaya mahkûmsun, iyicene oldun fakir. Bu adaletsiz dağılım, bence en önemli sebep." (Burcu, 29).

Literatürde değindiğim gibi yoksulluğun çok fazla sebebi bulunmaktadır. Alan çalışmamda da ortaya konulduğu üzere, çeşitli bulgular elde etmemi sağlayacak farklı yanıtlar aldım. Yoksulluğun sebebi olarak demografik faktörler arasında,

aldığım yanıtlardan en önemlileri; parçalanmış aileler, özellikle tek ebeveyni kadın olan aileler ve beraberinde cinsiyet faktörüdür.

> *"Bence dağılan aileler yoksulluk yaşıyor. Kocası başında, çalışan, eden olunca neden yoksulluk olsun? Ama biz şimdi böyle olduğumuz için kendi evime kendim bakmak zorundayım." (Nergis, 33).*

> *"Kadınları çok çalıştırma taraftarı değiller. Bize iş vermiyorlar. Şu anki durumum daha iyi olabilirdi bende çalışsam. Ama kadınlara iş, erkekler kadar yok." (Aynur, 35).*

Hayat pahalılığı, alım gücünün olmaması, bireylerin aldıkları ücretlerin insanca yaşamaya elverişli ücret seviyesinin çok altında olması gibi durumlar bireyleri yoksulluk çukuruna iten diğer önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

> *"İnsanlar çalışıyor ama ücretler az. Patronlar az ücret veriyorlar. Sonucunda da ev reisleri, evi geçindiremiyor." (Çiğdem, 21).*

> *"Bence hayat çok pahalı olmuş. Yani bilmiyorum, yoksulluğun sebebi tam olarak. Ama evet, hayat pahalılığı demek istiyorum. Memlekette bu kadar bakkal, market pahalı değildi geldiğimizden beri burada bir yerden on dk. uzağa gideceğiz, çok para veriyoruz mesela. Sanki nefes almak paralı bu şehirde. Nasıl yoksul olmaz burada yaşayan insanlar? Aldığın para belli, harcadıkların belli." (Hayriye, 34).*

Elbette görüşmecilerimin profiline uygun olarak elde ettiğim bir başka önemli nokta ailelerin bir arada yaşayan mevcudunun çokluğudur. Kısacası ailede nüfus arttıkça yoksulluk yaşanmaktadır.

> *"Ailenin büyüklüğü bence çok önemli sorun. Aslında eşimin eve getirdiği ücret yetecek kadar ama nüfus çok. Bir tanede, iki tanede*

kalsaydık daha rahat yaşardık. Şimdi muhtaç sınıfındayız. Bak kucağımda bebeğimle geldim yardım için." (Güler, 34).

Aynı zamanda kişilerin yaşadıkları yegâne olumsuzluk, yoksulluk sebebi olarak görülmemelidir. Yoksulluk sadece kaderden veya işsizlikten ibaret olamamakta çoğu birey birçok sebeple yoksulluk kıskacına takılmış bulunmaktadır.

"Bence yoksulluğun birçok sebebi var ama en büyüğü eğitimsizlik. İnsanlar eğitimsiz olduğu için iş bulamıyor veya kötü şartlarda çalışıyor. Bir de bunun yanında haklarını bilmiyorlar. Bu yüzden de çoğu yoksulluk yaşıyor." (Yusuf, 37).

"Birçok sebebi var: İşsizlik, eğitimsizlik… Bizler gibi eğitimsiz insanların çalıştığı işlerde gerçekten hakkını almaması var. Eski hükümlüsün, adın çıkmış. Bize daha çok devlet istihdam yaratsın, dışlanmayalım toplumdan. Giderek elde avuçtakini de harcayıp yoksulluk yaşamayalım sonra." (İbrahim, 33).

İbrahim Bey eski hükümlü olduğu için yoksulluk yaşadığından bahsetmiştir. Gelir ve sosyal güvenceye dair elde ettiğim bulgularda da eskiden işlediği suçun onu olumsuz etkilendiğinden bahsetmesi şu bulguya ulaşmamıza olanak tanımaktadır: Toplumda eski hükümlüye olan bakış açısından kaynaklı birçok olumsuzlukla karşılaşan bireylerin yoksulluk yaşamaları oldukça olağan bir durumdur.

Yoksulluğa dair diğer elde ettiklerim ise bireylerin, yaşadıkları hastalıklar ve zorunlu göç şeklinde de ifade edebileceğimiz Suriye'den ülkemize gelen insanlardan dolayı yoksulluk yaşandığını düşünmeleridir. Özellikle de kendilerini yoksul olarak tanımlamalarına ve sosyal yardımlarla ailelerinin geçimlerini sağlamalarına ek olarak yoksulluğun en önemli sebebinin tembellik olduğunu düşünen görüşmecilerimin olması da şaşırtıcı bulgularımdan birisidir. Demek ki

bazen haneler tembellikten dolayı yoksul olduklarını düşünmekte ama çalışmak yerine yardımlarla geçinmeyi tercih etmektedirler.

> *"Bilmiyorum ben, neden bu kadar yoksuluz? Neden burası bu kadar kalabalık? Sanırım ülke ekonomiyi başarısız yürütüyor. Suriyeliler büyük bir sorun. Geldiler, tamam, ülke olarak kucak açtık ama bir şeyler ters gitmiyor mu sizce de? Toplumumuzun güzelliklerini tahrip edenler var, ucuza çalışıyorlar, bizi işsiz bırakıyorlar. Sonra da yoksulluk oluyor." (Çağla, 21).*

> *"Bazen kişinin elinde olmayan hastalıklar kişiyi yoksul bırakıyor. Eşimin rahatsızlanıp işten ayrılması bizim yoksul olmamıza sebep oldu yani." (Nazmie, 38).*

> *"Tabii ki tembellik. Çevremde kaç tane sırf keyfinden işe gitmeyen aile reisi var. Benim ülkemin sorunu yok ki. İşsizlik falan demesinler boşuna. İnsanların çalışmaya niyeti yok. İş beğenmiyorlar, sonra da işsizlik var diyorlar. Çalışmazsan, yatarsan on dönüm bostan yan gel yat yaparsan yoksulda kalırsın, açta kalırsın." (Zeynep, 55).*

Yoksulluk kültürünün literatürde değindiğimiz gibi birçok özelliği varken bireylerin insani yoksullukla mücadelede sosyal yardımlarla hayatlarını sürdürdükleri ve yer yer çaresizlik içine hapsolarak, içinde bulundukları alt kültürün özelliklerine alışarak asla o durumdan kurtulamayacağını düşünmeleri, bu durumun nesilden nesile süreceğini düşünmeleri ve derin bir umutsuzluk yaşamaları durumu söz konusudur. Burada yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasına dair düşünülenleri analize tabi tutarak bulgular elde edeceğim.

> *"Umut var çünkü okutuyorum. Sonuna kadar da çabalayacağım. Gücüm yettiği yere kadar. Ülke kötüye gitse de okurlarsa illa ki iyi işler bulurlar, çok iyi yerlere gelirler. Ben asla düşünmem benim gibi*

olacaklarını. Bizde bulaşıcı bir hastalık yok ki! Niye biz sefiliz diye onlarda öyle olsun?" (Burcu, 29).

"Umutluyum, çocuklarım benden yokluğu görüyor, eğitimin ve işin değerini bilerek büyüyorlar. Sonuçta biz fakiriz, onlar fakir olur diye bir şey yok. Hayat bu, çok zengin de bir günde takla atabilir, fakir olabilir. O yüzden benim aslanlarım çok iyi yerlerde olacak, beni gururlandıracaklar." (Hasret, 33).

Yukarıda görmüş olduğumuz örneklerde aileler çocukları adına umutludurlar ve eğitim ile yoksulluğun üstesinden geleceklerini düşünmektedirler. Yoksulluğun nesilden nesile aktarılacağı tarzda bir düşünceleri olmaması, yoksulluk kültürünün tamamen atlatılamaz bu boyutunu hissetmeyen bireyleri göstermektedir. *Bizde bulaşıcı bir hastalık yok ki! Niye biz sefiliz diye onlarda öyle olsun?* cümlesi o umutsuzluğu yaşamadıklarını bizlere gösteren en güzel ifadedir.

"Yoksuluz anadan babadan yoksulluk çektik. Benim ailem de yoksuldu. Şanssız doğmuşuz. Bizim de sınavımız buymuş." (Çağla, 21)

"Umutlu değilim çünkü eğitimlerine önem veriyoruz ama şimdilik. İlerde zorlanıp üniversite okutmayabiliriz. Benim kızım burada büyüyor, burada çevresi var. Yine bu çevrede büyüyen, zorluklar yaşayan ve okuluna devam edemeyen bir insanı eş seçmesi çok normal. Keşke kurtulsalar buralardan ama bence zor gibi." (Emine, 33).

"Umutsuzum, çok hem de. Sebebi de biz çocuklarımıza çok iyi bir gelecek sunamıyoruz bence. Ne kadar uğraşsak, çabalasak hani gücümüz belli. Daha iyi okullarda okutsak keşke ama maalesef olmuyor. Dolayısıyla sırtında taşıdığın olumsuzlukları sıradakilerin atmasının daha zor olduğunu düşünüyorum. Sanmıyorum, faturaları bile zor ödenen evlerden çıkan çocukların iyi yerlerde olacağını. Ama keşkeee ..." (Nadide, 41).

Gördüğümüz gibi nesilden nesile yoksulluk yaşandığını görüşmecilerim sayesinde tespit ettim. Üstelik tüm görüşmelerim değerlendirildiğinde bu şekilde düşünenler çoğunluktaydı. Ailelerin her birinde aynı düşüncenin olmasını beklememekle birlikte daha önce ailesinin yoksul olduğunu, kendisinin de öyle bir hayatının olduğu söyleyenler olduğu gibi kendi hanesi yoksullukla mücadele ettiği için evlatlarının da yoksul olacağını düşünenler bulunmaktadır. Burada eğitimsizliği, yaşanılan yerlerin ve hanelerin sahip olduğu zorlu şartları gerekçe olarak görmekteyiz. Yoksulluk kültürünün özelliklerinden birisi olan şehrin kenar mahallelerine hapsolma ve oradan kurtuluş olmadığı düşüncesinin beraberinde gelen umutsuzluk da görüşmecilerimin yanıtlarıyla elde ettiğim diğer bulgulardır.

Ayrıca yoksulluğun nesilden nesile taşınması konusunda belirsizlik içerisinde cevap veren, tam olarak çocukları adına ne düşündüğünden emin olmayan görüşmecim de bulunmaktadır.

> *"Şimdi ben ne umutluyum ne umutsuzum. Diyorum ülke kötüye gidiyor, iş açmalı falan. Bir yandan da biz bu çocukları okutuyoruz, elbet ellerinde diplomayla iyi işlerde çalışmalı, paralar kazanmalılar. Kısacası umut var, yok değil, belirsiz. Şans yani. Bizim ailede doğdular diye bizim gibi olabilirler, tamam ama kurtarabilirler de kendilerini. Nasip ya biraz." (Güler, 34).*

Çalışmamın birçok yerinde olduğu gibi Güler Hanım, ilerleyen zamanlarda yaşanacakları nasiple açıklamaktadır. Bu durum ise sadece Allah'tan beklenen bir umudun göstergesidir ve alan çalışmamın birçok yerinde gördüğümüz gibi yoksul haneler arasında çok yaygındır.

3.5.12.2. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanmaya sebep olan tüm faktörler çalışmamın literatür kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Çoğu zaman sosyal dışlanma yaşayan bireyler, birçok sebebi birlikte yaşayabilmekte ve çözülmesi adına daha karmaşık bir durum ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle söylemek istediğim yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisine dair karşılıklı etkileşimleridir. Yoksulluk çoğu zaman sosyal dışlanmanın sebebi olabilirken bazense dışlanan birey dışlanmanın akabinde yoksulluk yaşayabilmektedir. Özellikle ölçüt olarak vakıftan yardım alan yoksul bireylerden oluşan görüşmecileri ele aldığım için doğrudan yoksulluktan dolayı dışlandıklarını söylemeseler çeşitli sebepler ortaya koysalar da elde ettiğim tespit elbette çoğu zaman yoksulluğun beraberinde sosyal dışlanmanın ortaya çıktığına dairdir. Belirtmek istediğim başka bir konu, görüşmecilerimden biri hariç hiç kimse sosyal dışlanma olarak yöneltilen soruda cevap vermemiş, kendinizi toplumdan dışlanmış ya da toplumun dışına itilmiş hissediyor musunuz? şeklinde soruya açıklık getirildiğinde cevap vermişlerdir. Tüm görüşmelerimden topladığım yanıtları, oldukça ayrıntılı bir şekilde analize tabi tutmak, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi çok boyutlu olgulara yönelik kapsamlı bulgular elde etmemi sağlamaktadır.

Gelinen bu noktada nitel çalışmamı çok boğmamakla birlikte bazı sayısal verileri de paylaşmamın zenginlik katacağını düşünmekteyim. 40 görüşmecimde tam 31 birey kendisinin ve ailesinin toplumdan dışlandığını ve sebeplerini söylemektedir. Bunun yanında 9 birey dışlanmadığını söylerken çoğunun, çevrelerindeki insanlar değiştiği zaman, dışlanacaklarına yönelik ifadeleri bulunmaktadır.

> *"Benim hissettiğim zamanlar oluyor çünkü yoksuluz. Şu an eşim işsiz olduğu için yardım alıyoruz zaten ama çalışınca da çok fark etmiyor. Kaç kişiye yetmiyor. Gönlümüzce harcama yapamıyoruz yani hep sıkmakla gidiyor. Bu yüzden daha zenginler bize kötü bakıyor, alışverişte falan bile bunu fark ediyoruz." (Havva, 38).*

"Yoksulluktan yani evet. Kocam askerde olmasa bir çocuğumla burada işim olmazdı. Dışlanıyorum şu an bence, yani doğru anladıysam. Arkadaşımda çok yok benim. Öyle eğlenceye falan katılamıyoruz, hep evdeyim." (Çiğdem, 21).

"Dışlanıyoruz ailecek. Yokluktan. Tamam eve giren maaş var, buradan alınan yardımlar var o hâlde yetmiyor, geçim çok zor. E yoksulluktan çok birlikte hareket edemiyoruz bazı akrabalarımızla veya komşularla. En basitinden misal vereyim: Apartman akrabaların birlikte oturduğu bir apartman. Bazı hafta sonları piknik falan diyorlar ama biz sıkışık oluyoruz. Hep başkası alsın, mangal yapsın, sen ye olmuyor." (Aynur, 35).

Görüldüğü üzere bireyler yoksulluk sebebiyle dışlandıklarını düşünmektedirler. Ücret seviyelerinin yetersizliği, yeterli tüketim yapamamak gibi faktörler yoksul haneleri, toplumun dışına itmektedir.

"Aslında ben yaşlı olduğum için dışlanıyorum sanki. İnsan yerine koymuyorlar. Bak ben senin sorularını cevapladım mı, cevapladım. Doktora gidince de kendi hastalığımı anlatabilirim değil mi? Daha ileriye giriyorum doktor, 'Teyze sen tek mi geldin, e senin sorunun nedir, nasıl öğreneceğiz?' dedi bana, dedim benim kızım var da ben anlatırım. Yani üzüldüm yaşlıyız diye bizi mezara koysunlar bari." (Fahriye, 60).

Görüldüğü üzere yaş faktörü sosyal dışlanmaya sebep olmaktadır. Yaşlı olan bireyler kendilerine fikir danışılmamasından çok rahatsız olmakta ve bu durum yüzünden toplumun dışına itildiklerini düşünmektedirler.

"Hissediyorum, hissediyorum. Ben kadın olduğum için ve erkeksiz bir ailede çocuk büyüttüğüm için çok söz oldu memlekette. Geçinemez o

tek başına, bakalım neler yapacak? Bu devirde dul olmak zor diye, evlenelim isterse diye haber yollayan bile oldu. Kocasız kadına başındaki örtü bile düşman olurmuş, derler. Baktım arkadaşlarım el ayak çekti, kocasız kadınım diye. Günlere beni çağırmamaya başladılar, bizde geldik. Aslında ben dışlanmayı en başta dulluktan önce erkek olmadığım için yaşadım. Babam öyleydi, erkek evlatlara daha meraklı. Kız zaten evlenip gidecek derdi, okumak istedim, alma okuldan diye ağladım, kızım diye okutmadı. Kaç yıl geçti hâlâ üzülürüm." (Hayriye, 34).

"(...) Kadın olduğum için dışlanıyorum. Aaa pardon yalnız bir kadın olduğum için! Erkek olsa böyle sorunları olmaz ama benim arkamdan neler duyuyorum. Dostum varmış benim, yoksa geçinemezmişim. Söyleyecek sözüm kalmadı. Toplum beni dışlaya dışlaya yalnız kaldım." (Neslihan, 38).

Görüşmecilerimden aldığım yanıtlar doğrultusunda cinsiyet bağlamında sosyal dışlanma yaşayan bireylerin olduğu görülmektedir. Kadın oldukları için çevrelerinden dışlanmaya maruz kaldıklarını hatta ailelerinde dışlanarak eğitimlerinin etkilendiğini ifade etmektedirler. Cinsiyet faktörü sebebiyle dışlanmanın yanı sıra, başka bir sebep olan medeni durum ortaya çıkmaktadır. Medeni durumdan kaynaklı sosyal dışlanmayı sadece kadın bireylerin yaşadığı elde ettiğim bulgulardan biridir. Bu hususta bir başka örneğim;

"Hissediyorum. Eşim olmadığı için, yani aslında yalnız olduğum için dışlanıyorum. Yanımda bir erkek olsaydı bu yaşta hakkımı da arardım çocuklara da yük olmazdım. Yalnızlık zor, dul kadın hiçbir yere sığmaz. Yaşlılık zaten iyice insan içine karışmayı zorlaştırıyor." (Hatice, 75).

Erkeklere nazaran kadınlar için boşanmaların ve sonrasında tek ebeveynli ailenin reisi olmanın zorluğunu görmekteyim. Bu koşulları yaşayan kadın bireylerin, sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kaldıkları açıktır.

> *"Konduların olduğu mahallede oturduğumuz için dışlanıyoruz mesela. Okulda oğluma sitede oturan arkadaşları, 'Sizin sokaklarda kapkaççı dizisi çekiliyor mu?' falan demişler. Eee çocuklar da üzülüyor haliyle, taşınalım buradan diyorlar. Ama zamanla buralar da düzelecek bence yavaş yavaş. (...)" (Emine, 33).*

Hanelerin yaşam alanlarından dolayı dışlandıkları durumlara; çevreyle ilgili düşünceleri ve konut mülkiyeti ile ilgili tespitlerimde de değinmiştim. Buradaysa doğrudan ikamet yerinden kaynaklı toplumla bütünleşme sağlayamadığını ifade eden görüşmecim aslında bize mekânsal dışlanma yaşamakla birlikte mekânın düzeleceğine dair olumlu düşünceleri olduğunu ifade etmektedir. Bireyler çocuklarının üzülmesinden dolayı yaşadıkları sosyal dışlanmayı daha ağır hissetmektedirler.

> *"Benim mahallemdeki bazı insanlar görüşlerimden ve inançlarımdan dolayı beni istemiyorlar. Dini yaşayış şeklimden dolayı dışlanıyorum kısacası." (Türkan, 38).*

Görüldüğü üzere yaşanılan yerde bireyler dini inançları sebebiyle toplumun dışına itilebilmektedir. Din, en hür olduğumuz alanlardan biri olmasına ve kişiyle kendi vicdanı arasında olmasına rağmen bireylerin bu sebeple başka bireylere ön yargıyla yaklaştıkları ortadadır.

> *"(...) Rahatsız kızımdan dolayı dışlanıyorum. Bazı insanlar apartmanda daha bir kere zilime basmamışlardır." (Nadide, 41).*

Maalesef içerisinde engelli birey olan haneler bu sebeple sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Çeşitli örneklerden elde ettiğim bulgum, evinde bakıma muhtaç özel bireyin olduğunu söyleyen tüm görüşmecilerimin benzer yanıtları vermesidir. Başka sebepler beyan etseler dahi, istisnasız olarak hanelerinde dezavantajlı bireylerin varlığından dışlanma yaşadıkları görülmektedir.

> *"Tabii ki hissediyorum ya. İlkokul arkadaşlarım var mahalleden, onlar liseyi bile bitirmedi. Eskiden çok samimiydik. Beni çağırırlardı çay içmeye evlerine. Babam hapse girdiğinden beri çok az konuşuyoruz. Beş aramamın ikisinde müsait olup açıyor telefonu falan. (...)" (Sevinç, 20).*

> *"Hissediyorum. En sorulmayacak adama sordunuz bu soruyu. İçeri girip çıktığım için herkes dışlıyor. En başta bu yüzden işe bile giremedim. Girdiğim işte mesela evliler var, bekârlar var. Bekârlar tamam ama evliler akşam yemeye çağırıyorlar, beni daha hiç çağırmadılar. Eşine, çocuklarına bir şey yapacağım sanki. Anam, babam elini öptürmedi zaten. Neymiş, mahalle esnafı bile onlara laf etmiş, ben tutuklandım diye. Hanımefendi ben dışlanmanın kralını yaşıyorum." (İbrahim, 33).*

Eski hükümlü olmak bireyler üzerinde oldukça negatif etkiler yaratmaktadır. Sırf bu sebeple sosyal ilişkilerinin zayıfladığı ve akabinde toplumla bütünleşmede büyük sorunlar yaşadıkları ortadadır.

> *"Ben eğitimsizlikten dolayı en çok dışlanıyorum. Öğretmenimiz bile toplantıda veya normal zamanda benim söylediklerimi çok önemsemeden davranıyor, benimle çok ilgilenmiyor. Okumuş, etmiş ya da sadece kocası zengin diye kolu boynu takıyla dolu olan velilerin ağzının içine girecek ama öğretmen. Bana bunu yapıyor, bence çocukları da ayırıyor. Diğer velilerin çocuklarını daha çok seviyor*

belki. Öğretmen olmuş ama insanı insandan ayırıyor, yazık." (Burcu, 29).

"Kendimi tabii ki dışlanmış hissediyorum toplumdan. Zamanında babamlar bu kadar çocuk yapmasaydı, okutsaydı bizi böyle olmazdı. Daha küçücüktüm, aldılar okuldan işe, hep ezildik. E bizde de cahillik var şimdi aynı hatayı yaptım. Kocaman aile, tek derdimiz karın doyurma. (...)" (Fatih,48).

Okumadığı için diğer bir ifadeyle eğitimsizlik gerekçesiyle sosyal dışlanma yaşayan bireyler mevcuttur. Lakin birçok sosyal dışlanma sebebine göre daha az kişi eğitimle doğrudan ilişkilendirmektedir. Aynı durum işsizlik için de söz konusudur. Daha fazla insanın işsiz olduğu gerekçesiyle sosyal dışlanmaya uğradığını söyleyeceğini düşünmeme rağmen birçok unsuru söylemekle birlikte işsizliği, doğrudan sosyal dışlanmalarına sebep olarak gören görüşmeci sayım fazla değildir.

"Eşim de şu 3 aydır dışlanıyor aslında toplumdan. Kahveye çay içmeye gitti geçen akşam. Arkadaşları canını sıkmışlar, 'Abi nasıl iş yok istesen bulurdun. 3 aydır evde ne yapıyorsun kadın gibi?' falan demişler, çok üzüldü. 'Artık oraya gitmem, çay içmeye evde otururum daha iyi' dedi." (Emine, 33).

"Evet, dışlanmış hissediyorum. Nedenini şöyle açıklayabilirim: Kızım, işsizlikten dolayı dışlanıyorum, çalışamıyorum. Sonra böyle devam ettiği sürece para kazanmıyorum. Yaşamını zor devam ettiren biriyim. Nasıl toplumla iç içe olalım? Bakkala geçen gün veresiye alacağım ama dedim, yazdırdım. Erzak alanlar vardı, tuhaf tuhaf baktılar. Çalışsaydım param varken ben de yazdırmıyordum mesela." (Fatma, 48).

Burada da gözler önüne serdiğim gibi işsizliğin hem ekonomik hem sosyal anlamda büyük bir etkisi vardır. İşsizliğinden dolayı gelir elde edemeyen bireyler,

aynı şekilde eş, dost dediğimiz sosyal ağlar tarafından çalışmamak, tembellik gibi ifadelerle maddi zorlukların yanında psikolojik ve sosyal sorunlar da yaşamaktadırlar.

Çalışmanın başka yerlerinde işgücü piyasasından kaynaklı sosyal dışlanmanın sadece işsizlik ile yaşanmadığına, işin niteliğinin sosyal dışlanma için önemli unsurlardan biri olduğuna değinmiştim.

> *"Abim ilk iflas ettiğinde mahallede ufak bir lokanta var, orada bulaşıkçı olmuştum. O güne kadar benimle daha çok konuşan bir arkadaşım vardı. Bilmiyorum, neden kesti dedikodularını, resmen yaptığım işi beğenmedi. Sadece ilk girdiğimde yani başka yerlere baksaydın keşke dedi. Ayıp mı? İş sonuçta, her neyse." (Ayşe, 38).*

> *"(...) Ben bazen okul harçlığı için geç saatte garsonluk vs. işlerine gidiyorum, ayda iki kez, üç kez. Mahallede yürürken görmüş bir komşu. Anneme diyormuş, 'o saatte nerden geliyor, ne işi yapıyor sizin kız?'. Garip garip bir tavır yani, yaptığım işten dolayı neden kötü gözle bakılıyorum, bilmiyorum. Ama öyle kural yok, herkes memur saatlerinde çalışacak gibi." (Özlem, 25).*

Etnik köken farklılığı, azınlık olmak, mülteci olmak, aynı ülke içinde bazı bölgelere yönelik ön yargı, göçün ardından şive ve ağız farklılıkları gibi birçok etken toplumun dışına itilme sonucunu doğurmakta ve bireyler kendini dışlanmış hissetmektedirler.

> *"Aslında biz birçok yerde dışlanıyoruz Doğulular olarak. Terör olayları doğuda olduğu için bize karşı. 'Aa sende mi onlar gibi düşünüyorsun?' falan diyorlar hemen, ön yargılılar. Oysa beş parmağın beşi birbirinden farklı. Kısacası Doğuluları terörden dolayı tüm toplum dışlıyor." (Nihal, 39)*

"Dışlanmış hissediyordum ilk geldiğimde. O zaman Türk değilim diye, şivem bozuk diye arkadaşlık yapmayan vardı. Ama yıllar geçti. Şu an artık buralı hissediyoruz çünkü seviyorlar eşimi de beni de. Yerimiz var toplumda." (Nazmie, 38).

"Biz ilk İstanbul'a geldiğimizde maalesef yaşadık. Özellikle de şivemizden dolayı. İnsanların bakış ve davranışlarından anlıyorduk. Neyce konuşuyor, nasıl insanlar diye bakarlardı ama artık daha rahat oluyor. Sıkıntı yaşamamaya başladık hafif hafif." (Seval, 40).

Görüşmelerim boyunca çok fazla sayıda giyim kuşamından dolayı dışlanan olduğu bulgusunu elde ettim. Yer yer kendileri için yer yer çocukları adına rahatsızlıklarını dile getiren haneler, görünen o ki kılık kıyafetleri sayesinde toplumla entegrasyon sağlanacağını düşünmektedirler.

"Aslında kendimi çoğu zaman dışlanmış hissediyorum. Giyim, kıyafetten çok iyi alamıyorum. Geçen Beşiktaş'a gittim bir iş için. Benim üstüm başım gösteriyordu oraya uygun olmadığımı." (Erdem, 34).

"Doktorların bize olan tavrı yanlış. Bakıyorum bir doktor soru soran başka kadınla ilgileniyor, güzelce anlatıyor ama ben girip bir şey sorunca önce garip bir bakışla ayağımdan başıma kadar baktı, sonra yarım ağız cevap verdi ve acele bilgisayara bakarak çıkmamı istedi. Resmen dışlandım işte. Tamam, üstümüz başımız güzel olmayabilir ama bizim kalbimiz kötü değil yani. Aslında şikâyet edebilirdim ama sustum çünkü kimsenin bana hak vereceğini sanmadım o an. Doktor varken benim gibi bir kadına inanmazlar diye düşündüm." (Sevcan, 31).

"(...) Yemin ederim ki üstümüze başımıza kaç senede bir şey alıyoruz, yıllarca onu giyiyoruz. Akrabaların çocukları bizim çocuklara senin şuyun var mı, buyun var mı, montun eskimiş demesinler diye biz

düğünlere, bayramlara gidemiyoruz çoğu zaman. Oturduğumuz yer zaten eğer daha zengin biri gelse görse yüzümüze bakmaz eminim bundan." (Fatih, 48).

Yoksul bireyler üzerine yaptığım çalışma göstermektedir ki bireyler yaşadıkları yoksulluk akabinde birçok sorunla karşılaşmakta ve çeşitli faktörlerin sentezini yaşamaktadırlar. Yukarıda sosyal dışlanma sebebinin yoksulluk olduğunu söyleyen görüşmecilerim bulunmaktadır. Aynı şekilde kıyafete yeterli harcama yapılamaması, oturulan konutların zorlu şartları da yoksulluğun bireyler üzerinde yansımalarındandır. Yoksulluk etmenine ek olarak yukarıda bahsedilen birçok etmeni aynı anda yaşayan görüşmecilerim yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedirler:

"Hastalarım olduğu için dışlıyorlar beni, Allah beni sınıyor. Aaa dur dur asıl dışlanmayı söylüyorum ben sana: 'Çingene, çingene.' derler bize. Kızımın okulda küçükken arkadaşlık yaptırmıyordu anneleri. Ya neymiş? Onun montunun yanına montunu asma, bit geçer. Yoksuluz diye pazardan da akşamları artıkları topluyoruz diye küçümseyen gözlerle bakıyorlar. Gidip çalışsın diye birbirlerine söylüyorlar, ee üzülüyorum tabii ki. Dilenci değilim ki ben, aile geçindiriyorum. Ne olmuş akşam tezgâhta kalanları topladıysam? Adam öldürmedim ya." (Nesrin, 46).

"Dışlanmış hissediyorum. Garibanlık, işsizlik, üstümdeki kıyafetlerden, her şeyden dışlanıyorum. İster istemez bir şey demeseler de acaba küçümsüyorlar mı diye düşünüyoruz. Çünkü daha önce çöp toplarken eşim kötü kötü bakan mahalleli olmuştu. İşimizden dolayı hor görüyorlar, çalışmasak işsiz kalsak yine hor görüyorlar. Ben de anlamadım." (Habibe, 51).

"Okumadığım ve fakir olduğum için dışlandığımı hissediyorum. Yaptığım işe gelince çöp, plastik toplarken beni görüp çocuğunu

uzaklaştıranlar, ay karşıdan geçelim diyenler var, sanki hırsızım ben. Kadın olduğum için dışlanıyorum. Aaa pardon yalnız bir kadın olduğum için! Erkek olsa böyle sorunları olmaz ama benim arkamdan neler duyuyorum. Dostum varmış benim, yoksa geçinemezmişim. Söyleyecek sözüm kalmadı. Toplum beni dışlaya dışlaya yalnız kaldım." (Neslihan, 38).

Öncelikle bazı görüşmecilerimin yanıtlarını bölerek bazılarını ise toplu halde vermem iyi analiz yapmak için verdiğim bir karardır. Yukarıda belirttiğim gibi bireyler yoksullukla gelen birçok olumsuzluğu birlikte yaşamaktadırlar. Tek bir sorunla mücadele, onlar için yeterli olmamaktadır. Elbette bu durumdaki yoksul bireyleri sosyal dışlanma kuyusundan çıkarmak en zor olandır.

Görüşmecilerim arasında yukarıda da bahsettiğim gibi çok azı dışlanmadığını söylemektedir. Sosyal dışlanma yaşamadığını söyleyen bireylerin yanıtları, aslında dışlanma yaşamaktan korktuklarını göstermektedir. Yaşadıkları çevre bu korkuları karşısında en güçlü silahlarıdır. Aşağıda yanıtına yer vereceğim Hasret Hanım, tüm örneklemim içerisinde toplumun dışında olmadığı gibi olma kaygısı yaşamadığını ifade eden tek görüşmecimdir.

"Kimse beni dışlamıyor aslında çünkü ben kendimi çok geliştirdiğimi düşünüyorum. Çok güzel ifade ederim kendimi. O yüzden insanlar da dışlamıyor beni, ben nasıl saygı duyuyorsam bana da duyuluyor." (Hasret, 33).

"Toplum benim yanımda ki zaten. O yüzden dışlanmıyorum. Çünkü çevremdeki insanlarda benim gibi. Kim benden üstün ki dışlasınlar beni." (Hanife, 48).

"Dışlanmış hissetmiyorum. Zaten çevrem de benim gibi, kim dışlayacak?" (Güler, 34).

Görüldüğü gibi insanlar kendilerini geliştirdikleri zaman, bireyler tarafından saygınlık hissettikleri için toplumdan dışlanma yaşamayacaklarını düşünmektedirler. Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisinden de bildiğimiz gibi bireylerin saygı ihtiyacı vardır. Değer ihtiyaçlarından biri olan başkası tarafından kişiye duyulan saygı; onun tıpkı fizyolojik, güvenlik gibi gereksinimlerini tatmin etmesiyle aynıdır. Bu sebeple birey, kendini ait olduğu toplumun dışında hissetmemektedir.

Ayrıca yaygın bir görüş ise bireylerin kendileriyle benzer şartlara sahip insanlarla birlikte yaşamaları dolayısıyla sosyal dışlanmaya maruz kalmadıklarıdır. Eğer toplumun başka bir kesimine giderlerse bütünleşme sağlayamayacaklardır. Kısacası görüşmecilerimin hemen hemen hepsi, toplumdan kendini dışlanmış hissetmektedir.

Demografik faktörler arasında yaş faktörü, yoksulluk boyutlarında karşıma çıkmamakta ama sosyal dışlanma boyutları arasında ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen cinsiyet ve medeni durum her iki olgu için önemli unsurlardır. Birbiri içine geçmiş tüm yanıtlarım sayesinde elde ettiğim üzere, giyim-kuşam kaynaklı sosyal dışlanma yaşayan kişi sayısı oldukça fazladır. Lakin işsizlik yaşayan birçok görüşmecim olmasına karşın sosyal dışlanma için işsizliği çok önemli görmemektedirler. Yoksulluk için önemli kabul edilen faktör, sosyal dışlanma için daha az ifade edilmektedir.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın birbirine sebep ve sonuç olduğu, karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini söylediğim üzere çalışmamın en önemli tespitlerinden biri, hiç şüphesiz sosyal dışlanmanın hiçbir şekilde yoksulluğa sebep olduğuna dair veri toplayamamamdır. Yoksulluk; beraberinde sosyal dışlanma getirmekte, çok ufak bir kesim ise yoksul olmasına rağmen yaşadığı sosyal çevrenin etkisiyle dışlanmadığını söylemektedir. Sosyal ilişkiler açısından sosyal dışlanma yaşamasalar da kamusal hizmet ve alanlardan faydalanma hususunda onların da tam anlamıyla bütünleşme sağlayamadığı görülmektedir. Hiçbir görüşmecim ise çeşitli sebeplerle yaşadığı sosyal dışlanma etkisiyle yoksul kaldığını söylememektedir.

3.5.12.3. Yoksul Bireylerin Başkasını Dışlamalarının Boyutları

Görüşmecilerimin sosyal dışlanmaya uğramama oranlarının çok az olduğunu söylemiştim. Bu başlık altında ise bireylerin başkalarını toplumun dışına itmelerine yönelik topladığım yanıtları analiz edeceğim. Bireylerden özellikle elde ettiğim tespitler, insanların kimseyi sosyal dışlanma ile karşılaştırmak istemediği yönündedir. Aslında kimseyi dışlamam derken bazı gerekçeler sunarak toplumdan dışladıkları yönünde tepki vermektedirler. Öncelikle kimseyi dışlamadıklarını söyleyen görüşmecilerimin yorumlarına bakmak gerekir.

> *"Kötü insan olmasın yeter. Tabii ki yani uğursuzu, boş gezeni istemem. Ama hepimiz insanız, hepimiz etten kemikten… Dini, dili için, ne bileyim memleketi için… İşiymiş, parası yokmuş… Ben böyle şeylerden kimseleri dışlamam." (Fatih, 48).*

> *"Hiç kimseleri dışlamam, suçlu da olabilir kötü alışkanlığı da olabilir. Yani hayat kadını olabilir. Kim bilir, o da neler çekti de o yolda. Bu bize zararı dokunur, rahatsız eder demek değildir." (Sevcan, 31).*

> *"Ben kimseyi dışlamıyorum, inan bana. Fakir de, zengin de benim arkadaşım. Okulda yabancı uyruk öğrenciler de benim arkadaşım veya görüyorsunuz, ben tesettürlüyüm. Ama çok açık giyinen arkadaşlarım da var." (Sevinç, 20).*

> *"Ben çevremdeki kimseyi ayırmıyorum. İnsan olsun yeter. Beni korkutmasın, zarar vermesin. Yanlış şeyler yapanı neden dışlayalım? O da yapmak istememiştir, belki bir hatadır. Allah kimseyi kötü yola düşürmesin." (Fahriye, 60).*

> *"Allah'ın hiçbir kulunu dışlamam, ayırmam ben. Hepimiz insanız. Herkesin yaşamaya hakkı var." (Fatma, 48).*

Görüşmecilerimin çoğu yaşadıkları maddi imkânsızlık, eğitimsizlik, yaşadıkları yerden kaynaklı toplumun dışında kalmalarına rağmen bu durum, onları duyarlı hâle getirmemiştir. Tam tersine, kendileri de çeşitli sebeplerle insanları dışlanmaktadırlar. Özellikle, kendilerinden maddi olarak üstün insanları çevrelerinde istemediklerini ifade etmektedirler. Aslında bunun sebebi, o bireyler tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılma korkusudur.

> *"Ben kendimden daha zengin bir komşu istemiyorum. Çünkü okulda velilerden görüyorum; tepeden tepeden bakıyorlar, bizi beğenmiyorlar. En iyisi benzer grup insanları birlikte yaşasınlar. Kimse kimseyi tepeden göremez, kimse de aşağı hissedemez kendini." (Aynur, 35).*

> *"Ben kimsenin memleketine, dinine karışmam. Herkese saygım var. Sadece aileme zarar vereceğini hissettiğim anda istemem çevremde, o kadar. Ben ne karışırım? Hepimiz özgürüz. Ama gelir olarak kendimizden çok üstün insan istemiyorum çevremde. Son model arabası olan, bizim evlerden daha lüks evi olan biriyle yakın yerde yaşasak ne bileyim, dışlamak değil de o bizi dışlar, hor görür diye istemem." (Emine, 33).*

Görüldüğü üzere kimseyi toplumdan dışlamayacaklarını söylemekle birlikte kendilerinden daha varlıklı insanları çevrelerinde istememektedirler.

Genel olarak bireyler dini inançları ve inançlarının gereklerini yerine getirişleri farklı olan insanları çevrelerinde görmek istememektedirler. En fazla dışlamayı dini inanç, alkol, suç gibi unsurlardan kaynaklı yapmaktadırlar.

> *"Memleketi benim gibi olsun, dini benim gibi olsun. Bana zararı olmaz belki ama ben yine de Müslüman olsun, mezhebi benimle aynı*

olsun istiyorum. Farklı olanlarla gidim gelim yapmam, yemek yemem evinde." (Hanife, 48).

"Ben dini inanç farklı olan istemiyorum, anlaşamam onunla. Komşuluk yapmam. Çocuklarımı emanet ederken tedirgin olurum ben. Bizim inançlarımız dışında bir şeyler öğretirse, yedirirse diye. Bu yüzden ben mezhebi bile aynı isterim de, o olmasa da Müslüman olsun kesinlikle, olmayanı dışlıyorum." (Güler, 34).

"Ben, benim dini yaşayışlarıma uygun birini isterim. Mesela onunla birlikte ibadetler yapmak isterim." (Türkan, 38).

Görüşmecilerimin çevresinde olmasını istemedikleri insan demek, suç teşkil eden her şeye meyilli olan insan demektir. Eski hükümlü olan bireyler ve ailelerin sosyal dışlanmanın çeşitli boyutlarıyla karşılaştıklarından birçok kez bahsedildi. Elbette dışlayanlar arasında bu faktörlerden dolayı dışlanan insan yoktur.

"Ben sabıkalı insan filan istemem, korkuyorum. Ya tekrar hata yaparsa, bana zarar verirse diye tedirgin olurum. Yoksa insan ayırmak doğru bir şey değil, biliyorum." (Füsun, 42).

"Ben herkese saygı duyarım. Kimseye bulaşmam. Ama eğer tehlikeli biri ise rahatsız olurum. Korkarım; zararı olur, evime dalar gizlice diye. Başka da kimseye karışmam etmem." (Hatice, 75).

Diğer dışlama sebebi olarak çok kez karşıma çıkan, alkol tüketen insanlardır. Alkol kötülüklerin başı olarak görülmekte ve insanlar din, memleket dışlamam ama alkolik, suçlu istemem diyerek güvende olmak istediklerini göstermektedirler. Aynı zamanda alkol sebebiyle dışlanıyorum diyen birey olmasa da çevrelerinde böyle alışkanlıkları olan insanları dışlamaları, bölgede yaşanan sosyal dışlanma faktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Ben kimseyi dışlamam mesela, mezhebi falan farklı diye. Ya da konuştuğu dil benden farklı, memleketi farklı… Ama sabıkası olan biri istemem. Demek ki o kötü biri, suç işlemiş. Alkol, içkici de istemem. Onlar aileme zarar verebilir." (Makbule, 38).

"Yani alkolik istemem çünkü kötülüklerin başı demişler. Ancak dışlamam yine de hiç kimseyi; öyle inancından, yaşayışı ve tercihlerinden sebeple." (Ayşe, 38).

"Ben sadece içeri girmiş çıkmış birisini istemem. Alkolik, içkici istemem. Hani çocuğum var evde. Zararsız insanları zaten dışlamam, beni ilgilendirmez yaşayışı." (Çağla, 21).

Görüldüğü gibi birçok birey dışlamam diyerek devam etmekte çeşitli sebeplerle çevrelerindeki bireylere yönelik dışlayıcı tavırlar sergilemektedirler. Fakat en çok güvenliklerini düşünerek, çocuklu olmaları ve koruyucu güdüleriyle insanları toplumdan dışlamaktadırlar.

"Alkolik asla istemem. Ben dışlıyorum o insanları. Yanıma, yöreme gelmesinler. Kocam da içerdi, döverdi beni. İçki içenin kafası her an uçabilir." (Neslihan, 38).

Örneğimde ise alan çalışmamı yürüttüğüm yerde kadına şiddete dair elde ettiğim tespit bulunmaktadır. Elbette aileden görmek, eğitimsizlik gibi sebeplerden kaynaklı olan kadına şiddet, doğrudan bir görüşmecimin başkasını dışlamasına dayanak oluşturmaktadır.

"Evet, aslında kimseyi dışlamamamız, ayırmamamız gerekiyor ama küçük çocuklarım ve başlarında duran bir hanımım var. O yüzden sabıkalı, alkolik falan istemem. Zarar gelir diye. Ama başka insanların ırkı, dini yaşayış şekilleri beni ilgilendirmez. Aileme zarar vermeyecek insanları dışlamam."(Yusuf, 37).

Yusuf Bey'in ve diğer görüşmecilerimin de verdiği bilgiler çerçevesinde şu tespiti elde ettim: Görüşmecilerim dışlamanın doğru olmadığını bilerek buna rağmen gerekçelerinden bahsederek yine de yapmaktadırlar.

Diğer sebeplerden dışlamaya kıyasla daha az karşıma çıkan bir diğer faktör, memleket faktörüdür. Memleketlilerin yanına göç etmek, birbirlerine destek olmak gibi hususlara çok önem vermelerine rağmen diğer memleketlerden olan insanları dışlamaları, çok fazla karşıma çıkmamaktadır. Öte yandan direkt olarak memleketimden dolayı dışlanıyorum diyen görüşmecim olmamasına rağmen aşağıdaki yanıtlar, ilçede az olsa da memleket kaynaklı sosyal dışlanmanın yaşandığının göstergesidir.

> *"Ben daha çok memleketi benim gibi olan insanları istiyorum. Geleneklerimiz, sohbetlerimiz aynı olsun. Birbirimizin yaptığı, yediği yemek aynı olsun isterim." (Burcu, 29).*

> *"Memleketi farklı olan istemem sonra, ya din herkesin kendine özeldir, beni ilgilendirmez ama alkolik olmasın, suçlu olmasın. Efendi, uslu olan herkese yer var yanımızda." (Cemile, 36).*

Ortaya çıkan bulgumda bireyler, din için de memleket için de daha çok birbirine benzemek ve farklılıklar olmadan paylaşım yapabilmek, amacındadırlar. Böylelikle yalnız kalmak yerine, aynı yaşayış biçimlerine sahip insanlarla topluma uygun şekilde yaşayacaklardır.

> *"Ben böyle serseri insan istemem çevremde. Böyle yolda, sokakta yaşayan insan olmaz, güven vermiyor bana. Tamam, onları da dışlamak kötü ama bana tekinsiz geliyorlar. Çoluk çocuğuma zarar verir diye, geceleri çok korkuyorum." (Nergis, 33).*

Sosyal dışlanma için mekânsal boyuta dair, çalışmamın değişik başlıklarında değişik bulgular elde ettim. Daha önce bahsettiğim gibi mekânsal dışlanmanın en uç noktası evsizliktir. Evsizlik yaşayan ve bu yüzden dışlanan bireyle bire bir görüşme yapmamam sevindirici olsa da yukarıda ki görüşmecim sayesinde sırf hanesinin güvenliği için zorlu şartlarda sokakta yaşayan bireylerin dışlandığına dair çıkarımda bulunmam mümkündür.

Görüşmecilerimin çoğunluğu ahlaki değerlere önem vermekte ve genel ifade kullanarak zararı olmayacak bireyleri dışlamam ifadeleri kullanırken tacize meyilli olabilecek insanları, çevrelerinde istemediklerini dile getirmişlerdir. Elbette ki bu insanlar toplumla bütünleşme sağlayacaklarını asla beklemediğim insanlardır. Sorular sorulduğunda taciz gibi bir olayın bireylerin aklına gelebilmesi aslında günümüzde yaygın olarak görmemiz veya işitmemiz sebebiyledir.

> *"Öyle tacize meyilli falan olmadıktan sonra beni rahatsız edecek birisi yok." (Nihal, 39).*

Birçok sebebi ele alarak gerçekten çok sayıda insanı dışlayan bir görüşmecimin bu konudaki görüşüne kesinlikle yer vermem gerekmektedir. Gamze Hanım için;

> *"Ben kimseyi dışlamam ama beni zor duruma düşürecek, zarar verecek birini de istemem çevremde. Yani aslında bazı insanları dışlıyorum galiba. Ben dini de memleketi de geliri de bizim gibi olsun isterim. Keşke mahallede daha çok hemşehrim olsa. Hem ben okuyan insanları da istemiyorum çevremde galiba. Yani doktor, avukat falan olmasın yakınlarımda. Bizi ezerler, küçümserler." (Gamze, 26).*

Öncelikle kişiler, çevrelerinde kendilerine zarar verecek insanı istememekte haklıdırlar. Haklı gerekçe olduğu sürece hanelerini korumak amacıyla bazı insanların çevrelerinde bulunmasından rahatsız olmak aslında doğrudan bir dışlama olamaz.

Buna rağmen görüşmecimin de önce zararı olacak ifadesi kullanıp daha sonra ise din, memleket gibi sebepleri söylemesi maalesef çelişkidir. Aslında dışlamakta ama dışlamasına kılıf bulmaya çalışmakta, kendine farklılıkları ile zararı değil belki katkısı olabilecek kişileri maalesef yakınlarında istememekte, ayrımcı ve dışlayıcı tavırlar sergilemektedir. Çevresinde iyi eğitimleri olan insanları istememesi ise başlık altında elde ettiğim değişik bir bulgudur. İyi eğitimli insanların iyi meslekleri olacak ve iyi gelirleri olacak düşüncesiyle aslında kendimden zengin istemem düşüncesiyle örtüşen bir şekilde, bir grup insanı dışlamaktadır. Aynı şekilde burada dışlama yapmalarının tek sebebi, o insanlar tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılma düşünceleri ve bu olumsuzluğun önüne geçme istekleridir.

> *"Biz hele de dışlanma yaşayan insanlarız. Dilden, dinden ayırmayız asla." (Nazmie, 38).*

Aslında kısacık cevapla çok şey ifade eden görüşmecim, ülkemize geldiğinde Türk olmadığı ve dilimizi öğrenirken farklı telaffuzları gerekçesiyle dışlandığını söyleyen bir kişidir. Özellikle de sosyal dışlanmanın acı tablosunu çok iyi bilmesi itibariyle kimseyi dışlamamak gerektiğini bizlerle paylaşmaktadır.

Görüşmecilerimin çoğundan beklediğim yaygın cevap buydu. Birçok görüşmecim kimseyi dışlamadığını söylese de önemli bir kesimi çeşitli sebeplerden dışlarım demekteydiler. Elde edebildiğim çıkarım şöyledir ki; yoksul hanelerin yaşadıkları ekonomik problemler, çeşitli sosyal problemler, toplumun dışına itilmeleri sorunsalını yaşamalarına sebep olmakta fakat kendileri açısından düşündüklerinde birçok kişiyi yaşadıklarıyla tanıştırmak istemekte ve koruyucu tavırlarının yanında onlar da bazı şartlar içerisinde acımasız olabilmektedirler. Ben merkezli toplumun aşılandığı günümüzde kişiler, yaşadıklarında olumsuz olarak gördükleri çoğu etkeni kendi kararlarıyla başkasının yaşaması konusunda ne yazık ki duyarlı tutum ve davranışlar sergilememektedirler.

3.5.12.4. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadeleye İlişkin Bulgular

Bu başlığa kadar yoksul bireylerin, sosyal dışlanmayı hangi boyutlarıyla yaşadıklarına dair bilgiler toplayarak, tespitler elde ettim. Bu başlık altındaysa görüşmecilerimin yaşadıkları olumsuzluklardan kurtulmak amacıyla beklentileri ele alınacaktır.

> *"Benim gibi iş arayan, çalışmak isteyen, amacı yardımlarla geçinmek olmayan insanlara iş... İş açsınlar, ben burada boyun eğmek istemiyorum. Ya da aslan gibi oğlum var, o ekmeğimizi kazanmak istiyor, ya iş iş. Devlet iş açacak, bu sorunlar başka türlü düzelmez. Hem yoksulluktan kurtuluruz hem de mesela genç adam bir sosyal çevresi oluyor, çalışınca arkadaşları falan. Şu an kendini eve hapsetti. Her anlamda o zaman dışlanma da olmaz. Kendini iyi hissettiği bir iş, çevresi, arkadaşları olur." (Fatma, 48).*

> *"Devlet çocuklarıma iş versin, eşime de kolay yollu, çalışabileceği bir iş versin. Yoksulluğu çözmüş olur. Bizim evde herkes çalışsa para getirse yoksulluk yaşamayız ki biz." (Fahriye, 60).*

Görüldüğü üzere örneklemimde işsizlik yoğun yaşandığı için bireyler, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın sona ermesi için iş açılmasını istemişlerdir. Ayrıca işin yanında yardımlara yönelik de beklentileri vardır.

> *"Devlet bol bol iş açsın, ilerde çocuklarıma çalışacak imkânlar versin. Yapılan yardımlarında karşılığını iyice araştırarak yapsınlar, daha fazla ödeme yapılsın. Kolu altın dolu insanlara değil bizim gibi ihtiyacı olanlara yardım yapılsın." (Hasret, 33).*

> *"Devletimiz işsizliğe çözüm bulsun. İş açsın, fabrikalar kursun, verdiği ücretleri ve yardımları da artırsın." (Havva, 38).*

Yardımların seviyelerinin artırılması ve iş açılmasını aynı anda arzu etmek aslında beklenmedik bir durumdur. Bireylerin, çalışarak kazanacakları ücretler ile yaşamların idame ettirilmesinden umutlu olmadıkları açıktır. Burada elde ettiğim bir bulgu aşağıda da görüleceği gibi çeşitli önlemlerin öncesinde sürekli yardımlara dair bir beklenti, yardımlara bel bağlamanın varlığıdır. Kısacası yardımlar, bireyler için yoksulluk ve sosyal dışlanma karşısında vazgeçilmez hâle gelmektedir.

> *"Yardımlar daha çok olsun. Hayat pahalı. Devlet daha çok yardım versin, biz de çocukları okutalım. Bak bakalım o zaman onları dışlayan olabiliyor mu?" (Makbule, 38).*
>
> *"Yoksullara para versin, yardımları artırsın devlet, çünkü benim eşim çalıştığı hâlde yardım alıyor. Tembellik değil ama çalışsa da yardım da alsak zorlanıyoruz, daha çok versin." (Hümeyra, 32).*

Başka bir tespit ise insanların çözüm önerilerinin çoğunluğu yoksullukla mücadele içindir. Sosyal dışlanma yaşadıklarını söyleyen görüşmecilerimin çoğu bu durumla mücadeleden önce yoksulluğun çözülmesini istemektedirler. Yardımlar yoksulluğu azaltır böylelikle sosyal dışlanma yaşanmaz fikri; beraberinde daha önce de elde ettiğim gibi genellikle yoksulluğu, sosyal dışlanmanın kuvvetli bir boyutu olarak ortaya çıkarmaktadır.

> *"Bence ihtiyacı olup göz önünde olmayanlara yardımlar yapılmalı ve vergi düzeyleri biraz daha düzenlenmeli. Her şey pahalı, fatura dağıtım bedelleri uçmuş. Ee bu durum çok kazanmayanlar için iyice çöküş oluyor. Bunları devletimizin çözmesini istiyorum. Sosyologların, sosyal hizmet uzmanlarının daha fazla nitelikli yetiştirilmeleri gerekir." (Özlem, 25).*

Özlem Hanım bizlere birden çok önerisi olduğundan bahsetmektedir. Yapılan yardımların doğru adreslere yapılmasının önemi büyüktür. Elbette ay sonunu

zor getiren vatandaşlar için önemli başka husus vergi, fatura gibi bedellerin gelir seviyelerine daha uygun olmasıdır. Üniversitede, sosyal hizmet okuduğunu söyleyen görüşmecim, alana daha hâkim bir biçimde sosyal yardımların aracıları olan meslek gruplarının niteliklerinin fazlalaştırılmasının, sorunların çözümü için önemli olacağını da belirtmektedir. Yardımların doğru kişilere verilmesinin, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önüne geçilebilmesindeki etkisine ilişkin başka görüşler de bulunmaktadır.

> *"Yoksulluk yardımları analiz edilerek verilmeli gerçekten, ihtiyaç sahiplerine gitmiyor bence. Devlet bununla mücadele etmeli ve iş olanaklarını artırmalı." (Türkan, 38)*

En başta ücretler olarak işverenlerin işçilere haklarını vermeleri ile birlikte yoksulluk ve sosyal dışlanmaya çözüm bulunacağı fikri sık sık karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğu asgari ücret alan görüşmecilerin yaşadıklarını ele aldığımızda, ücret seviyesinin bireyleri yoksulluk ve sosyal dışlanmadan kurtarmanın çok ötesinde olduğu aşikârdır. Zenginlerden daha fazla vergi alınması, gelir dağılımı adaletsizliğinin azalması için önemli bir yaklaşımdır. Ülkemizde bazı vergiler, kişilerin kendi gelirleri üzerinden hesaplanmakla birlikte bu amaç için yeterli olmadığı görülmektedir. Kayıt dışı, sosyal korumadan yoksun çalışanların haklarını alabilmeleri için işveren ve iş yerleri denetimlerinin daha titiz yapılması, cezai yaptırımların daha caydırıcı olması gerekmektedir.

> *"Haksız kazançlarla zengin olanlar denetlensin. Onlardan daha çok vergi alınsın mesela. İşverenlerin işçisini sömürmesini engellesin. En azından iş bulup çalışan kişiler hakkını alsın. Evine para götürebilsin, yoksulluk çekmesinler. Bu yüzden de toplumdan dışlanmasınlar." (Burcu, 29).*
>
> *"Bence çalışan insanların evine bakabilecek bir ücret alması sağlanmalı. Çalışıyorum ben, yatarak bana yardım edin demiyorum.*

Her şeye zam gelirken özel sektör maaşlarının da artırılmasını sağlasın devlet. (...)" (Hayriye, 34).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularını her hane farklı boyutlarda yaşadığı için genellemelerin ötesinde farklı detaylarla kendi sorunlarına dair çözüm önerilerinde bulunan görüşmecilerim bulunmaktadır.

"Tüketim ürünleri çok pahalı. Ülke biraz fiyatları kontrol altına alsın. Gereksiz yere kâr alan satıcılar yüzünden eve doğru düzgün besin alamıyoruz, Allah seni inandırsın. Daha tanzim falan satışına da gidemedik. Bizim gibi özel çocuğa sahip ailelere de daha güzel yaşam olanağı versinler ki toplumdan dışlanmayalım o zaman. Yeni etkinlikler yapsın, sadece bize özel, ücretsiz. Down sendromlu evladı olan anneler olarak biz de kaynaşalım, bizi kimsenin dışlamasına da izin vermemiş oluruz. Yalnızlık Allah'a mahsus."(Nadide, 41).

Tüketim malları fiyatlarının düzenlenmesi, bireylerin yoksullukla mücadelesi için önemlidir. Öne çıkan başka tespit, ailesinde çeşitli sebeplerden dolayı bakıma muhtaç bireylerin olması, hanelerin sosyal dışlanma yaşamalarına sebep olduğu için bütünleşmelerini sağlayacak çözümlerin gerekliliğidir. Çünkü sosyal dışlanmanın uç noktası olarak yalnız kalmak, sosyal bir varlık olan insan için oldukça zordur.

Nasıl hanelerimiz bakıma muhtaç olan bireyler ile entegrasyona yönelik düşüncelere sahipse yaş ve medeni durum gibi demografik sebeplerden dışlanma yaşayan bireylerimiz özellikle bu sebeplere yönelik çözüm önerileri getirmektedirler.

"Bence eşini, çocuğunu bırakanlara ceza verilsin. Adam olmak nedir, öğretilsin. Kadınların yoksul olmasını, toplumdan uzak kalmasını çözmüş olurlar." (Hanife, 48).

"Bize verilen yaşlılık aylıkları artırılmalı, çalışan gençlerin ücret seviyeleri artırılmalı. Yeni işler açılsın, gençlerimiz işsiz kalıp psikolojileri de bozulmasın." (Hatice, 75).

Hatice Hanım kendi yaşlılık aylığı ile yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önüne geçebileceğini ifade etse de beraberinde daha önce elde ettiğimiz bulgulara yönelik ücret ve işin önemini söylemektedir.

Kadınların istihdama katılmalarının ekonomik ve sosyal olarak önemine çalışmanın birçok yerinde değinilmiştir. Elbette hane bütçesine katkısı çok olmasının yanında evde tek çalışan olunduğu durumlarda hayati önem arz eden istihdam, maalesef kadınların eğitim seviyesi düşüklüğü ve annelik rolleri sebebiyle bazen yerine getirilmemektedir. Bunun için mesleki eğitim kursları ve daha esnek saatli çalışmaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. El emeğine dayalı istihdam yaratılarak kadınların çalışma hayatına girişleri bir nebze kolaylaştırılmalıdır.

"Devlet ihtiyacı olmayanlara yardım etmesin. Ücretleri artırsın devlet. İhtiyacı olan insanların yardımını artırsın. İşsizliği çözsün. Özellikle eğitimi olmayan ev hanımlarına meslek edindirsin. Kadınlara yönelik yarım zamanlı iş açsın özellikle de." (Ayfer, 38).

"Öncelikle dediğim gibi işsizliğin çözülmesi gerekiyor, en azından diplomalı işsiz olmamalı. Sonra da annem gibi ilkokul mezunu olduğu için çalışmak istese de çalışamıyorum diyenlere verdiği meslek kursları artırsın. Tamam, var ama çok yetersiz. Ne zaman yazılsa 'Kontenjan bitti, başka zaman gel.' diyorlar, hevesi kırılıyor insanların. Bir de tabii ailesinde kader mahkumu olan, engeli falan olanların toplumla bütünleşmesi, mağdur olmaması için bize biraz daha nakdi destek olsunlar." (Sevinç, 20).

Görüldüğü gibi işsizlik sorunsalının defalarca önüne geçilmesinden bahsedilmekte ve söylediğim üzere kadınların işgücüne katılımına yönelik çözümlerden bahsedilmektedir. Ailesinde suçlu, eski hükümlü olanlara yönelik öneriler de verilmektedir.

Eğitim seviyeleri düşük görüşmecilerim için şunu ifade etmem gerekir: Eğitime yatırım yapılması önemlidir. Eğitim seviyesiyle ilişkili vasıf düzeyi yüksek işlerin günümüzde çoğaldığını görmekteyiz. İyi bir geçimin anahtarı; iyi bir iş, iyi bir işin anahtarı da iyi bir eğitimdir.

> *"Eğitime daha çok yatırım yapılmalı bence. Ben eğitimde fırsat eşitliğine inanmıyorum. Yok, öyle bir şey. E sadece eğitim olmaz. Çünkü okuyanlar da işsiz. İş sahası açılmalı. Daha çok iş, daha az yoksul insan ve parasızlıktan dolayı daha az dışlanan insan demek." (Yusuf, 37).*

> *"Benim gibi zor duruma düşülmesin diye eğitime daha çok önem versinler, yatırım yapsınlar yani herkes için eğitim olsun. Böylece eğitimleri olur, çalışırlar, ederler. Yoksulluktan kurtulunur." (Füsun, 42).*

Nüfusun sınırlandırılması, ailelerin zorlu yaşamlarını kolaylaştırıcı bir diğer önlemdir.

> *"Aslında bizim küçük, mesela kazayla oldu. İlk ikisinin arası bu kadar yakın, gerçekten istemiyorduk. Bu konuda utanıyoruz ama biraz daha bilinçlenmemiz gerekiyor. Haneler bakabileceği kadar çocuklarla oluşsun." (Güler, 34).*

> *"Eğitim sistemi kötü diyorlar televizyonda. Onu bilmiyorum ama düzeltsinler. Kalabalık aileler iyice borç batağında. Çevremden*

görüyorum; tek maaşla çocuklar okuyamıyor, beslenemiyor. Nüfusu artırmaya değil azaltmaya çalışsınlar." (Ayşe, 38).

Ayrıca gecekondu mahallesi olarak bahsedilen yaşam alanları için o bölgeye yapılacak yatırımlar, kişilerin toplumdan dışlanmalarının önüne geçilebilmesi amacıyla çok önemlidir.

"Öncelikle çalışan insanları, onları mağdur etmesinler. Çalışıyor, parayı hak ediyor, denilmeli ve iyi bir ücret verilmeli. İşsizlik maaşları daha yüksek olmalı kesinlikle. Kimin maaşından ne kadar kesilirse değil de yaşamın pahalılığı göz önünde bulundurulmalı. Bir de gecekondu bölgelerinde hâlâ yaşayanlar için yapılan tavırların önüne geçmek için bu bölgelere daha çok yatırım ve hizmet yapılmalı." (Emine, 33).

"Devlet asgari ücretleri yükseltmeli ve işleri düzeltsin. Fakir mahallelere daha fazla yatırım yapması lazım. Fabrika açsın mesela. Ben de herhangi birinin tekstilinde değil devletin kadrolu işinde çalışmak isterim. Yardımları artırsın." (Erdem, 34).

İstihdam yaratılması, ücret seviyelerinin artırılması, yaşam alanlarına yapılacak yatırımlar, eğitime yönelik yapılacak yatırımlar ve yardım tutarlarının düzenlenmesi en önemli mücadele önerileri arasındadır. Elbette bunlara ek, gelirin adaletsiz bölüşümü, parçalanmış aileler ve diğer dezavantajlı gruplara yönelik önlemler de görüşmecilerim tarafından şu ana kadar elde edilen tüm bulguları kanıtlar nitelikteki beklentilerdir.

"Devlet ne yapacak? Eğer kaderimizde insanların sefil diye hor gördüğü bir hayat yaşamak varsa yaşarız. Devlet bunu çözemez. Her zaman şükretmek gerekiyor hayata." (Gamze, 26).

Çalışmamın birçok yerinde elde ettiğim üzere son bulgum, bazı bireylerin yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele için öneride dahi bulunmaya niyetlenmemeleridir. Şükrederek, kaderimiz budur demektedirler. Yaşanılan tüm olumsuzluklara razı olmak, yoksul hanelerde defalarca karşıma çıkmaktadır.

SONUÇ

Yoksulluk ve sosyal dışlanma tüm dünya ülkelerinin yaşadığı önemli sorunlardır. Küreselleşme ile birlikte sosyal devletlerin bireyler üzerinde koruyucu rolünün azalması, yoksulluğun derinleşmesine sebep olmaktadır. Yoksulluk; zamanla salt ekonomik yapısından sosyal, psikolojik bir yapıya bürünmüştür. Bu çok yönlülüğünden dolayı, zaman zaman yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında kavram kargaşası yaşanmaktadır. Ülkemizde, yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki sıkı bir bağ ile kurulmaktadır. Bireylerin olgulardan biriyle karşılaştığında diğerini yaşama olasılığı büyüktür. Yoksul bireyler, çeşitli yoksunluklar sebebiyle toplumun dışına itilebilmekte, toplumla bütünleşme sağlayamayan bireyler yoksulluk yaşayabilmektelerdir. Bu ilişkinin doğru ifade edilmesi için yoksulluk ve sosyal dışlanmanın tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu etkileşimlerden dolayı yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele için ekonomik ve sosyal politikalar birlikte ele alınmalı, kapsamlı sosyal içerme programları hazırlanmalıdır.

Bu çalışmada, İstanbul'un Küçükçekmece ilçesi ele alınarak yoksul kişilerin sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmeye ve yaşadıkları dışlanmayı tüm boyutlarıyla ele almaya gayret edilmiştir. Literatür bölümlerinde yoksulluk ve sosyal dışlanma ayrı ayrı ele alınmış, alan bölümünde ise literatür bölümlerinde oluşturulan çerçeveye uygun olarak bulgular elde edilmiştir. Önem verilecek bir husus yoksulluk ve sosyal dışlanma için mücadeleye ilişkin bulgular başlığı altında ifade edilenler, doğrudan sorunları yaşayan bireyler tarafından dile getirilen, hayalci olmaktan öte gerçekçi ve etkin önlemlerdir. Çalışma İstanbul veya Türkiye'ye yönelik bulgular elde etmek yerine, çalışmanın yapıldığı Küçükçekmece ilçesi ile ilgili verilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Yine de ülke genelinde benzer şartlara sahip insanların yaşadıkları sosyal dışlanma boyutlarına ilişkin ipuçları vermekte, tahminler yürütmemizi sağlamaktadır. Küçükçekmece ilçesinde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın tüm boyutları ile ele alınmasına imkân tanıyacak; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alan 40 görüşmeci (35 kadın, 5 erkek) seçilerek

açık uçlu soruların yöneltildiği görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışması bulgularının ortaya konulması için yanıtlar betimsel analize tabi tutulmuştur.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın etkileşimini ve yoksul bireylerin sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmek amacıyla hazırlanan çalışma bulguları neticesinde yoksulluğun, sosyal dışlanma için en önemli etken olduğu ortaya konulmuştur. Sosyal dışlanma yaşayan birey ve hanelerin yoksulluktan başka sebepler beyan ettikleri durumlarda dahi yoksulluk kaynaklı oluşan dezavantajlardan dolayı dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Yoksul olan her bireye sosyal dışlanma yaşayan, toplumdan dışlanan her bireye de yoksul denilememesine rağmen elde edilen bulgular bizleri aynı kişilere yönlendirmektedir. Görüşmecilerimde yoksul bireylerin çoğunluğunun dışlandığını, dışlanma kaygısı güttüğünü ifade etmeleri elde edilen tespiti desteklemektedir.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisine yönelik önemli tespitlerden biri, yoksulluğun sonucu olarak sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasıdır. Karşılıklı etkileşimleri söz konusu olmakla birlikte saha çalışması çerçevesinde sosyal dışlanma yaşadığı gerekçesiyle yoksul olduğunu ifade eden kimseye ulaşmamamız, bu kanıya varmamıza sebep olmaktadır.

Aslında tam anlamıyla toplumla bütünleşemeyen ama sosyal dışlanma yaşamadığını ifade eden yoksul bireylerin dışlanmaları önünde en önemli güçlerinin çevredeki insanlarla kurulan dayanışma ağı olduğu ortadadır. Eğer kişiler benzer imkânlara sahip olmadıkları, kendilerinden daha iyi imkânlara sahip olan insanlarla yaşam alanlarını paylaşmaya başlarlarsa dışlanacaklarının farkında olduklarına yönelik ifadeler kullanmışlardır.

Sosyal dışlanma için yoksulluktan sonra elde edilen diğer önemli faktör, sosyal dışlanmanın kültürel boyutunda bahsedilen giyim kuşam faktörüdür. İnsanlar oldukça yoğun bir şekilde birbirlerinin üstlerindeki kıyafetlerin yeniliğine, marka değerine bakarak dışlamakta ve / veya dışlanmaktadırlar. Araştırmada elde edilen

bulgularda öğretmen, doktor gibi toplumda itibar sahibi meslek gruplarının da birçok bireyi, ekonomik yetersizliklerinin yansıması ile açıklanabilecek giyimlerinden dolayı dışladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

İşgücü piyasasına ilişkin çeşitli unsurlardan dolayı sosyal dışlanma yaşayan çok fazla birey bulunmaktadır. İşsizlik sadece gelir kaybı ve gider artışından dolayı ekonomik değil, aynı zamanda bireyin sosyal ilişkilerinin zayıflaması, kendini işe yaramaz hissetmesi, toplumdan uzaklaşması gibi etkileri ile önemli bir sosyal sorundur. Bu sebeple işsizlik, alan çalışmasında elde edildiği üzere sosyal dışlanma için önemli faktörlerdendir. İşsizlerin yoksulluk ve beraberinde sosyal dışlanmayla karşılaşmaları yanında istihdamda yer alan, çalışan yoksullar Küçükçekmece ilçesinde çokça karşımıza çıkmaktadır. Çalışıp ürettiği hâlde kişilerin yaptıkları işler, insana yakışır iş niteliğinden çok uzaktır. Birçok kişi kayıt dışı istihdamda yer almaktadır. Özellikle de tekstil ve inşaat sektörü çalışanları yoğunlukta olup sosyal güvenceden yoksun işlerde istihdam edilmeleri, elde edilen önemli bulgular arasındadır. Oysaki tüm ülkeler için sosyal koruma, sosyal dışlanmanın bertaraf edilmesi için en önemli faktörlerden biridir.

Bahsedilen çalışan yoksulluğunun ardından ücret seviyelerine değinerek yoksulluk ve sosyal dışlanmaya dair çıkarımlarda bulunabiliriz. Küçükçekmece ilçesinde yer alan yoksul bireylerin eğitim seviyelerine oranla, çalışılan işlerin vasıf ve ücret düzeyi değişmektedir. Genele bakıldığında alınan ücret seviyesi, asgari ücrettir. 2019 yılbaşından itibaren 2,020,90 TL olan net asgari ücretse hane bütçesine yeterli olmamakta, bireyleri yoksulluktan kurtarmanın çok ötesinde sadece açlık sınırının (gıda harcaması tutarı) altında kalınmaması için alınması gereken ücret seviyesi civarındadır.

Çalışmamda çok sık rastladığım demografik faktörler; cinsiyet ve medeni durum faktörleridir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında farklı boyutlarda dışlanmalar yaşandığı görülmektedir. Kadın olmak, toplumdan dışlanmak için başlıca unsur olarak yerini almaktadır. En başta kız çocukları eğitim gibi önemli

bir alanın dışında kalmaktadırlar. Babanın dışlaması, evlendiğinde eş tarafından kendini göstermektedir. Bu kez erkek bireyler kadının siyasi fikrine saygı duymak yerine yönlendirmek istemektedirler. Kadın bireyler; sosyal ilişkilerini güçlü tutan erkek bireylere rağmen kadın olduğu için sosyal aktivitelere katılamamakta, evde eş bekleyen durumdadırlar. Kadın, ister bekâr ister evli olsun istihdamdan çeşitli şekillerde dışlanmaktadır. Eğitimli, eğitimsiz çeşitli şekillerde çalışma hayatından dışlanan kadınlar olmasına rağmen çalışmamda, eğitim seviyesi yüksek olmayan kadınlar söz konusudur. Öncelikle kadınlar, yüksek vasıflı işlerden eğitimsizlikleri sebebiyle dışlanmaktadırlar. Öte yandan diğer işlerin şartları, bir kadın için çoğu zaman uygun olmayan boyutlara ulaşmaktadır. Eşin ve toplumun kadına biçtiği geleneksel rollerde annelik en başta gelmektedir. Temizlik yapan, yemek yapan, evde bakıma muhtaç bireyler varsa onlarla ilgilenen kadınlar, istihdamın dışında kalmaktadırlar. Yaşamının farklı dönemlerinde çeşitli şekillerde sosyal dışlanmaya maruz kalan kadın, evliliğinin boşanma ile sonuçlanması ardından bir kez daha sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır. Çalışmada görüldüğü üzere özellikle de parçalanmış ailelerin (tek ebeveyni kadın ve çocuklardan oluşan) toplumla bütünleşmede ciddi problemleri bulunmaktadır. Eşlerinden ayrı ve çocuklu oldukları için ailesinin geçimini sağlayamayan ve çeşitli kurumlardan yardım alan birçok kadın bulunmaktadır. Eşinden ayrılan, yalnız kalan kadınların toplumun dışına itildiği zaman göç hareketine başvurdukları, çalışmamıza yansımıştır. Halk arasında boşanmış, yalnız kadına hâlâ bekâr değil dul denilmesi ile sosyal çevredeki olumsuz bakış, zaman zaman kadınların arkadaşlık dahi kuramamaları gibi sorunlara neden olup onların doğrudan sosyal dışlanmalarına, yalnızlaşmalarına sebep olmaktadır.

Göç, bu çalışma için epey önemli bir olgudur. Öncelikle İstanbul'un çekiciliğinden ve daha sonra Küçükçekmece'de yerleşmenin bazı ilçelere göre daha az maliyetli olması sebebiyle alanımız, oldukça fazla göç almıştır. Görüşmecilerim, kendileri göç etmemiş olsa bile hanelerinde Küçükçekmece'ye göçle yerleşen bireylere sahiptirler. Elde ettiğim bulgulardan biri, göçmen ağlarının göç hareketinde öneminin büyük olmasıdır. Bu ağların, dayanışma ve yardımlaşma ile bireyler üzerinde olumlu katkıları bulunmaktadır. Göçü daha iyi imkânlara sahip olmak / iş

bulmak amacıyla yapıp beklediğini bulamayan bireyler içinse katkılar, yine de ailelerin yoksulluk yaşamasını engelleyecek kadar güçlü değillerdir. Sosyal dışlanma yaşadığı için göç eden bireyler bulunmasına rağmen göçün sonucu sosyal dışlanma direkt olarak yaşanılmamaktadır. Göçün yansımaları olan şive ve ağız farklılıkları, etnik köken farklılığı gibi faktörlerle en başta karşılaşılsa da kısa süreli olmuş, toplumsal bütünleşmeyi fazla etkilememiştir. Göç eden aileler, ancak işsizlik ve yoksullukla karşılaştıkları vakit toplumun dışına itildiklerini ifade etmektedirler.

Yapılan çalışmada birçok dezavantaja kıyasla dışlanmanın mekânsal boyutuna dair beklenildiği kadar sosyal dışlanma elde edilmemesi, ilçede kentsel dönüşüm çalışmalarının yapılması, gecekondularda oturanlar için daha iyi imkânlı konutların yapılması sebebiyledir. Yoksul hanelerde mülkiyet sahibi oldukça azdır. Kira ödemek, onlar için ayın sonunu getirmenin önünde ciddi bir engeldir. Kendi evleri olduğunda evin türü ve imkânlarından dolayı şikâyette bulunmamaları fakat kirada oturdukları evlere ait rahatsızlıklar ifade etmeleri, kiracı olmanın onları ne kadar zorladığını göstermektedir. Yaşanılan konutlarda zaman zaman iyi imkânlara sahip olsalar da yoksulluk sebebiyle daha ucuz kaynakların kullanımı tercih edilmektedir. Bu durum, yoksulluğun mekânsal dışlanmaya yansımalarındandır. Bilindiği gibi yaşanılan yerde sadece konut meselesi değil ulaşım imkânları, kamusal hizmetlere erişimlerin olup olmaması da mekânsal dışlanmaya dair veriler sunmaktadır. Toplu taşıma araçlarından olan minibüsler ise Küçükçekmece'de, insanlar için çok sık karşılaştığımız bir sorundur. Bireyler minibüslerin denetimsiz ve tehlikeli olduklarını düşünmektedirler. Toplumsal entegrasyon için sosyalleşmenin, yapılan çeşitli faaliyetlere katılımın önemi büyüktür. Küçükçekmece ilçesi ise her gelir grubunun katılabileceği, düşük ücretle veya ücretsiz katılımın mümkün olduğu sosyal aktiviteler konusunda yeterli olamamakta, nadir zamanlarda yapılan ücretsiz faaliyetlerden ise birçok insanın haberi olmamaktadır.

Eğitim, sağlık gibi unsurların sosyal dışlanmanın sosyal ve kültürel boyutu açısından önemi büyüktür. Eğitim seviyesinin düşük olması, yoksulluk ve sosyal dışlanma için belirleyici rol oynayan bir beşeri sermaye unsuru olarak karşımıza

çıkmıştır. Fakat bazı bireyler, sosyal dışlanmaları için eğitimsizliği baskın bir sebep olarak görmemektedirler. Eğitim seviyesinin düşük olmasıyla sosyal dışlanma ilişkisinin her birey için geçerli olmaması, bazı bireylerin benzer eğitim seviyesine sahip insanlardan oluşan bir sosyal çevrede yaşamaları ile açıklanabilir. Hâlbuki diğer bir gösterge, işgücü piyasasından dışlanmalarının da çoğu zaman sebebi, düşük eğitim seviyesine sahip olmalarıdır. Bireyler çocuklarına eğitim aldırdıklarını, zorunlu ve parasız eğitimde sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmekte, sonrasında ise maddi yetersizlik içerisinde yaşadıkları için yükseköğrenime devam ettiremeyeceklerini, lise eğitimi bittiğinde evlatların çalışıp aile ekonomisine destek olması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu durumda ilçede; yoksulluk sebebiyle eğitimsizlik, eğitimsizlik sebebiyle düşük vasıf gerektiren belki de güvencesiz; zorlu çalışma şartlarında istihdam veya işsizlik meydana gelecek, beraberinde yine yoksulluk ve sosyal dışlanma yaşanacak, ailesinde yoksulluk gören bireyin hayatı kısır döngüde geçecektir. Buna rağmen Küçükçekmece ilçesinde sağlık hizmetlerine yönelik daha fazla memnuniyet dile getirilmektedir. Önemli bazı tedavilerin ertelenmesi söz konusu olmakla birlikte çoğu görüşmeci için aile hekimlikleri ve devlet hastaneleri sebebiyle sağlık hizmetlerine erişimlerinde sıkıntılar yaşanmamaktadır. Belki de bu durum, bireylerin yoksulluklarının derinliği ile genel sağlık sigortası priminin tamamının devlet tarafından ödenmesi veya çok düşük olan GSS priminin kişiler tarafından ödenmesi beraberinde gelen memnuniyettir.

Mutlak yoksullukla karşı karşıya kalan Küçükçekmece insanlarının toplumla bütünleşmeleri için tüketim oldukça önemlidir. Kıyafet alışverişinde yaşadıkları zorluktan öte gıda fiyatlarındaki artış, insanları sağlıklı beslenemeyecek hâle getirmektedir.

Siyasal dışlanmaya dair elde edilen bazı bulgular daha sevindiricidir. Çünkü gerçekte anayasal güvence altında olan haklarımız sayesinde bireylerin siyasal dışlanması pek mümkün olmamaktadır. Sadece bazı hanelerde kadına yönelik bir sosyal dışlanma olarak değerlendirmenin mümkün olduğu, eşlerin siyasi tercihi etkilemeye çalışması söz konusudur. Diğer yandan, siyasi katılıma yönelik

görüşmecilerin birçoğunda isteksizlik ve vatandaşlık haklarına dair bilinçsizlik hâkimdir. Başka bir konu ise sosyal yardımların siyaset ile ilişkisi ve sosyal yardımların önemidir. Genel olarak alınan yardımların siyasi tercihlere olumlu yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Hâl böyle iken siyasi otoriteler, yardım verilen bireyleri oy potansiyeli olarak görebilirler. Sosyal yardımların devamlılığı ve bireylerin tembelliği gibi oluşabilecek çeşitli sorunlar vardır. Çalışmaktan ziyade pasifliğe alışan bireyler, istihdamda bulunmak yerine yardımlarla geçimini sağlamak istemekte, bu durumsa devlete bir külfettir. Zamanla gerçekten ihtiyacı olan insanlara değil sosyal yardıma alışan insanlara yardım yapılan bir vaziyet ortaya çıkmaktadır. Küçükçekmece ilçesinde sosyal yardım alan kişilerin zaman zaman iş beklentileri olduğu kadar yardım beklentileri olması, hane reisinin tembelliğini kabul eden söylemler, sosyal yardımlara dair söylediklerimizin çalışma alanı için geçerli olduğunu gösterir niteliktedir. Sosyal yardım alan kişilere yönelik olumsuz bakış açısı, sosyal dışlama girişimleri de sahada elde edilen tespitlerdendir.

Araştırma bulguları neticesinde içerisinde engelli birey bulunan haneler, ciddi boyutlarda dışlandıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeciler arasında ailesinde engelli birey bulunmasına karşın bu sebeple sosyal dışlanma yaşamayan aileye ne yazık ki rastlanmamıştır.

Özellikle hanede kişi sayısının fazlalığı ile ailelerin yoksulluk ve sosyal dışlanmayı daha derin yaşadığı görülmektedir. Bireyler için din, diğer bir önemli kültürel dışlanma unsuru olarak görülmektedir. Yoksul ve sosyal dışlanan kimseler din, memleket, suç, alkol gibi sebeplerden dışlama yapabileceklerini ifade etmektedirler. Çok yaygın olarak elde edilen dışlananların aynı zamanda dışlayan rolüne bürünmeleri ise beklenmeyen bir bulgudur. Sosyal dışlanma yaşayan bireylerin çevrelerine karşı daha duyarlı yaklaşmaları beklenmekte ancak durum daha farklı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte din sebebiyle sosyal dışlanma yaşayan bir çoğunluğa ulaşılmamasının sebebi, alandaki insanların inanç ve ibadetlerinin aynı veya benzer olmasıdır. Sosyal dışlanma yaşayan kişilerin kendilerinden farklı olanı dışlamalarının temelinde ise genellikle farklı kimseler

tarafından toplumun dışına itilmeye dair endişeleri ve zor günlerinde yanlarında olacak bir dayanışma ağına sahip olma istekleri yatmaktadır.

Yoksul ve sosyal dışlanan bireylerden elde edilen bir başka tespit, hak arayışında bulunmadıkları yönündedir. Genel olarak maddi yetersizliklerinden dolayı haklarını etkin şekilde arayamayacakları düşüncesine kapılan bireyler, susmakta ve sabretmektedirler. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, yoksul ve dışlanan bireylerin mutluluk duygusunun tatmin edilmemesi ve çoğu bireyin geleceğe dair beklentisi olmamasıdır. Oysaki tüm insanları hayata bağlayan, gelecekten beklentileri ve bu beklentilere ulaşmak için üstlerine düşen çabayı göstermeleridir. Çeşitli yoksunluklardan kaynaklı sosyal dışlanma yaşayan kişiler arasında kader, nasip ifadelerine çok fazla rastlanmıştır. İnsanlar yaşadığı yoksulluk ve sosyal dışlanmayı, sadece alın yazısı olarak gördüğü ve bu durumdan kurtulmaya ilişkin çabadan vazgeçtiği anda daha büyük sorunlar ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Reşat, "Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", *Yardım ve Dayanışma Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, s. 45-61, Ankara, Temmuz-Aralık 2010.

Açıkgöz, Reşat, "Çalışma Ahlakı ve Yoksulluk", *Hak-iş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, s. 25-43, Ankara, 2012.

Açıkgöz, Reşat ve Yusufoğlu, Ömer Şükrü, "Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 1, s. 76-117, İstanbul, 2012.

Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar, "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006,* 2006.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü: Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardım Alanların Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması,* Genel Yayın No: 144, Ankara, 2010.

Akıllı, Hüsniye ve Dirikoç, Abdullah, "Türkiye'de Kent Yoksulluğu ve Çocuk: Nevşehir Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 26, s. 197-224, Denizli, Ocak 2017.

Akın, Ayşe, "Sosyal Dışlanma ve Kadın Sağlığı", *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü ve Sosyal Hizmet Uzmanlar Derneği Sosyal Hizmet Sempozyumu,* s. 35-46, Ankara, 2009.

Alacahan, Osman ve Duman, Betül, "Dışlanma, Ayrımcılık, Mezhep ve Etkinlikler Arası Eşitsizlikler", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 13, Sayı: 1, s. 1-29, İstanbul, Haziran 2011.

Alemdar, Tuna, Alper Demirdöğen ve Mustafa Necat Ören, "Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye", *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, s. 322-329, Konya, 5-7 Eylül 2012.

Alper, Yusuf, "Sosyal Güvenlik", *Sosyal Politika,* Editörler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Güncellenmiş 8.Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2017.

Alptekin, Duygu ve Aksan, Gamze, "Yoksulluk ve Kadın Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler ve Yeni Fikirler*, s. 421-434, İstanbul, 13-15 Ekim 2010.

Altay, Asuman, "Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme", *Sosyoekonomi Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 2, s. 155-178, Temmuz-Aralık 2005.

Anand, Sudhir ve Sen, Amartya, "Concepts of Human Development and Poverty: A Multidimensional Perspective", *Poverty on Human Development: Human Development Report Office,* p. 1-20, New York, 1997.

Arpacıoğlu, Özge ve Yıldırım, Metin, "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 60-76, Niğde, 2011.

Arpacıoğlu, Özge, "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Ata, Hatice Kübra, "İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Sosyal Dışlanmaya Etkilerinin Değerlendirilmesi: Tarlabaşı Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.

Atatanır, Hicran, *Türkiye'de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum,* Dorlion Yayınları, Ankara, 2016.

Aydın, Durmuş, "Küreselleşme ve Yoksulluk", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi,* Analiz 01, s. 1-15, İstanbul, 2014.

Aytaç, Ömer, "Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli", *Mukaddime Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 135-155, Mardin, 2016.

Balaban, Utku, "Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Sosyal İçerme Uygulamaları: 2000'li Yıllara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Mülkiye Dergisi,* Cilt: 38, Sayı: 1, s. 103-149, Ankara, 2014.

Bauman, Zygmunt, "Work, Consumerism and the New Poor", *Open University Press*, Philadelphia, 1998.

Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları,* Çeviren: Abdullah Yılmaz, 7. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar,* Kentleşme Şûrası Bildiri Kitabı, Ankara, Nisan 2009.

Baykara Acar, Yüksel ve Gökçearslan Çifci, Elif, "Çocuk Suçluluğunda Aileyle İlgili Risk Faktörleri ve Ailenin Güçlenmesinin Önemi", *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı,* Derleyen: Yasemin Özkan, 3. Basım, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011.

Bayoğlu, Ayşe Sezen, "Yaşlanma Sürecinde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Temelli Sosyal Hizmet Müdahalesi", *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı,* Derleyen: Yasemin Özkan, 3. Basım, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011.

Bayram, Nuran, Serpil Aytaç, Neslihan Sam, ve Mustafa Aytaç, "Yaşam Tatmini Ve Sosyal Dışlanma", *'İş, Güç' Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* Cilt: 12, Sayı: 4, s. 79-92, Ekim 2010.

Bıçkı, Doğan, "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırılmalı Bir Analiz", *'İş, Güç'*

Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 104-138, Ocak 2005.

Bıçkı, Doğan, "Türkiye Kırsalında Yoksulluk Sorunu: Çanakkale Kocalar Köyü Örneği", *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi,* Cilt: 30, Sayı: 1, s. 161-180, Bursa, 2011.

Biçerli, Mustafa Kemal, *Çalışma Ekonomisi,* 7. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2013.

Biçerli, Mustafa Kemal, *Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Hayat Boyu Öğrenme,* 1. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2016.

Boratav, Korkut, *100 Soruda Gelir Dağılımı: Kapitalist sistemde, Türkiye'de, sosyalist sistemde,* 100 Soruda Dizisi: 9, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

Bozkurt, Veysel, "Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", *Küreselleşmenin İnsani Yüzü,* Derleyen: Veysel Bozkurt, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Bölükbaşı, Betül, "Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Buğra, Ayşe, "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği Danışman Raporu,* s.1-16, İstanbul, Aralık 2005.

Canbey Özgüler, Verda, *Gelir, Servet ve Yoksulluk,* 1.Baskı, Cinius Yayınları, İstanbul, 2014.

Cesur, Ekrem Ersin, *Küresel Sermaye Hareketlerinin Türkiye'deki Gelir Dağılımına Etkisi*, 1. Basım, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, Ankara, 2016.

Çabuk, Nilay, "Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt: 43, Sayı: 2, s. 41-65, Ankara, 2003.

Çağlayan, Savaş, "Göç Kavramı ve Kuramlar", *Kent Sosyolojisi*, Derleyen: Fatime Güneş, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir, 2011.

Çakır, Özlem, "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 4, Sayı: 3, s. 83-104, İzmir, 2002.

Çakır, Özlem, "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Sayı: 31, s. 25-47, Kayseri, Temmuz-Aralık 2008.

Çakmakçı, Nuray, "Eğitim ve Yoksulluk", *Eğitim Reformu Girişimi*, 2017, http://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-ve-yoksulluk/, Erişim Tarihi: 07.08.2018.

Çaşkurlu, Sibel, "Küreselleşen İşgücünün Krizi ve Evrensel Eşitsizlik", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi,* Cilt: 21, Sayı: 77, s. 49-100, Ankara, 2010.

Çeken, Hüseyin, Levent Karadağ ve Taner Dalgın, "Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi,* Cilt: 8, Sayı: 1, s. 1-14, Artvin, 2007.

Çelik, Kemal, İstiklal Yaşar Vural ve Güner Tuncer, "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Genel Görünümü: 2002 Sonrası Döneme İlişkin Bir Değerlendirme", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 5, s. 41-79, Rize, 2017.

Çilingiroğlu, Nesrin, "Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2002-2009 Yılları Arası Yoksulluk Bulguları", *Toplum Hekimliği Bülteni,* Cilt: 28, Sayı: 3, s. 24-32, Ankara, Eylül-Aralık 2009.

Çolak, Aytül, "21. Yüzyılda İstihdam Eğilimleri; İşin Kalitesi Sorunsalı ve İnsana Yakışır İş Olgusu", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 107-125, Edirne, Ocak 2013.

Dağ, Adem, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 28, s. 480-500, Elazığ, Temmuz 2016.

Dağdemir, Özcan, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987 - 1994", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını,* Editör: Coşkun Can Aktan, Ankara, 2002, http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/dagdemir.pdf, Erişim Tarihi: 04.08.2018.

Dal, Süreyya, "Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluğunu Belirleyen Etmenler", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Dayıoğlu, Meltem, "Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Ölçüm Yöntemleri ve Yoksulluğun Belirleyicileri", *TİSK Akademi*, Cilt: 12, Sayı: 23, s. 83-105, Ankara, 2007.

Dedeoğlu, Saniye ve Ekiz Gökmen, Çisel, *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar,* 1. Basım, Efil Yayınevi, Ankara, 2011.

De Haan, Arjan, "Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation", *Studies in Social and Political Thought Journal*, Volume: 2, p. 22-40, Brighton, 2000.

Demir, Sırma, "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme", T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

Demirbilek, Sevda, "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 511 s. 12-27, İstanbul, 2007.

Demirtürk, R. Burcu, Nebahat Bozkuş, Ahu Cephe, Burcu Aktaş, Selda Taşdemir Afşar ve Hülya Çıngı "Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s.30-67, Ankara, Bahar 2011.

Doğan, Eda, "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi", Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2014.

Doğan, İsmail, *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar,* 3. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Doğan, İlhan, "Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasaları: İstanbul Fatih İlçesi'nde Bir Saha Araştırması", Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014a.

Doğan, İlhan, "Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* Sayı: 66-67, s. 127-157, İstanbul, 2014b.

Doğan, E. Muhsin ve Tatlı, Halim, "İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Cilt: 28, Sayı: 1, s. 99-124, Erzurum, 2014.

DPT, "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele", *Özel İhtisas Raporu,* Ankara, 2001.

Duman, Y. Koray, "Yeni Ekonominin Makro Ekonomi Üzerindeki Etkileri", *3.Ulusal Ekonomi ve Yönetim Kongresi,* s. 333-381, Eskişehir, 2004.

Durgun, Ceyda ve Oğuz Gök, Gonca, "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında BRICS & G7 Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 10, Sayı: 2, s. 20-32, İstanbul, 2017.

Durusoy Öztepe, Nagihan ve Ünlütürk Ulutaş, Çağla, "Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye'de Refah Hizmetlerinde Dışlanma", *International Conference on Eurasian Economies,* s. 308-313, 2013.

Duyan, Veli, "Eşcinsellik: Tarihsel Gelişimi, Kökeni ve Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Güçlendirme", *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı,* Derleyen: Yasemin Özkan, 3. Basım, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011.

Ecevit, Yıldız, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* Cilt: 25, Sayı: 4, 2003 Özel Eki, s. 83-88, Sivas, 2003.

Erdal, Gülistan ve Yavuz, Hatice, "Kırsal Kesimde Yoksulluk Algısı: Tokat İli Zile İlçesi Örneği", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilimsel Araştırma Dergisi,* Sayı: 8, s. 40-47, Tokat, 2013.

Erdem, Tevfik, "Yoksulluk Kimin Sorunudur?", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi,* Cilt: 14, Sayı: 49, s. 130-149, Ankara, 2003.

Erdoğan, Güzin, "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri,* Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Editör: Coşkun Can Aktan, Ankara, 2002, http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/erdogan.pdf, Erişim Tarihi 03.08.2018.

Erdoğdu, Seymen ve Kutlu, Denizcan, "Dünyada ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 41, Sayı: 2, s. 63-114, İstanbul, 2014.

Erdut, Zeki, *Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye,* 1.Baskı, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002.

Erdut, Zeki, "Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 12, s. 53-82, İstanbul, 2007.

Es, Muharrem ve Güloğlu, Tuncay, "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 1, s. 79-93, İstanbul, 2004.

Europan Institute for Gender Equality, "Sıkça Sorulan Sorular: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)", https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, Erişim Tarihi: 25.8.2018.

Geçgin, Ercan, "Ankara Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 1, s. 3-35, Ankara, 2009.

Gençler, Ayhan, *Emek Göçü ve Ekonomisi,* 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya,* Çeviren: Osman Akınbay, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Çeviren: Cemal Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara, 2005.

Gökbayrak, Şenay, "Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Birim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri (26.11.2005, İstanbul)", *Sosyal Politika Fişek Enstitüsü,* 2005, https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/author/senay-gokbayrak/, Erişim Tarihi: 03. 12. 2017.

Gökçeoğlu Balcı, Şebnem, *Tutunamayanlar ve Hukuk,* 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

Güler, Mehmet Atilla, "Güney Avrupa Refah Rejiminde Sosyal Dışlanma", *İş ve Hayat Dergisi,* Sayı: 1, s. 57-96, Ankara, 2015.

Gün, Sema, İlkay Dellal ve F. İlknur Ünüvar, "Türkiye'de Toprak Politikası ve Kırsal Yoksulluk", *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya, 5-7 Eylül 2012.

Gündoğan, Naci, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *Ankara Sanayi Odası*, s. 42-56, Ankara, Ocak-Şubat 2008.

Gündüz, Ali Yılmaz, "Türkiye'de Yoksulluk Mücadele Üzerine Bir İnceleme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 15, s. 34-55, 2006.

Güneş, Fatime, "Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 29, s. 217-248, İstanbul, 2011.

Güneş, Mehmet, "Yoksullukla Mücadele Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 12, Sayı: 24, s. 149-184, Konya, 2012.

Hacıoğlu Deniz, Müjgan ve Haykır Hobikoğlu, Elif, "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", *International Conference on Eurasion Economics,* s. 123-130, 2012.

Hacıtahiroğlu, Kürşad, *Türkiye'deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri,* Buhara Yayınları, İstanbul, 2012.

Hekimler, Oktay, "Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme", *Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 1, s. 1-28, Tekirdağ, Eylül 2012.

Işık Erol, Sevgi, "İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi,* Cilt: 24, Sayı: 3-4-5, s. 46-70, Ankara, Ağustos-Kasım 2012/Şubat 2013.

İbrişim, Nur, "Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

İçağasıoğlu Çoban, Arzu, "Göçmen Ailelerin Uyum Süreci: Kaynaklar ve Engeller", *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı,* Derleyen: Yasemin Özkan, 3. Basım, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011.

İnsel, Ahmet, "Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya K. Sen'in Etik İktisat Önerisi", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 86, s. 7-20, Ankara, Güz 2000.

Kabaş, Tolga, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları", Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan-Aile-Kültür,* Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990.

Kapar, Recep, "Uygun İş Bağlamında Çalışan Yoksullar", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* Sayı: 48, s. 185-204, İstanbul, 2004.

Karadağ, Mehmet Ali ve Saraçoğlu, Bedriye, "Çok Boyutlu Yoksulluk Analizi: Türkiye - AB Karşılaştırması", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 4, s. 129-159, Ankara, Aralık 2015.

Karadeniz, Oğuz ve Öztepe, Nagihan Durusoy, "Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 38, s. 77-102, İstanbul, 2013.

Karakaş, Mehmet, "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, s. 1-16, Malatya, Aralık 2010.

Karataşoğlu, Soner ve İslamoğlu, Emel, "Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Çalışma İlişkileri Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 1, s. 12-41, Ankara, Ocak 2016.

Karayılmazlar, Ekrem, "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Eğitim", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, s. 213-217, Ankara, 2006.

Kavşut, Fatma, "Tek Ebeveyn Olan Kadınların Sosyal Dışlanmışlık Sorunu: Ankara Örneği", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,* Cilt: 50, Sayı: 1, s. 48-67, Ankara, 2015.

Kaya, Ayten Ayşen, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksulluk", *İktisadi Kalkınma ve Büyüme,* Derleyen: Erol Kutlu, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1575, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 831, Eskişehir, Ekim 2004.

Kaygalak, Sevilay, "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği", *Praksis Dergisi,* Sayı: 2, s. 124-172, Ankara, Bahar 2001.

Kilmurray, Avila, "Beyond The Stereotypes", *Social Exclusion and Social Inclusion,* Democratic Dialogue Report No: 2 Belfast ESRC Press, p. 32-38, November 1995.

Koray, Meryem ve Topçuoğlu, Alper, *Sosyal Politika,* Ezgi Kitabevi Yayını, Bursa, 1995.

Koray, Meryem, "Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler: Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset", *İktisat Dergisi,* Sayı: 369, s. 17-27, İstanbul, 1997.

Koray, Meryem, *Sosyal Politika,* 3.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.

Kuran'ı Kerim Meali, Hazırlayanlar: Halil Altıntaş ve Muzaffer, Şahin, 6.Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 527, Kaynak Eserler 26, Ankara, 2004.

Kutlu, Denizcan, *Türkiye'de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu,* 1.Baskı, NotaBene Yayınları, Ankara, 2015.

Memiş, Hasan, "Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 1, s. 144-161, Malatya, Bahar 2014.

Metin, Banu, "Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme", *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 36, s. 6261-6380, İzmir, 2014.

Ofluoğlu, Gökhan ve Balcı, Ali İhsan, "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 11, s. 56-75, Ankara, 2016.

Oktik, Nurgün, "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları,* Derleyen: Nurgün Oktik, 1.Basım, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, 2008.

Ökten, Zeynep ve Kale, Tancan, "Türkiye'de Bilgesel Yoksulluğun Yapısı ve Yoksulluğa Karşı Politikalar", *Amme İdaresi Dergisi,* Cilt: 42, Sayı: 3, s. 59-91, Ankara, Eylül 2009.

Önder, Harun ve Şenses, Fikret, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi", *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*, s. 199-221, 2006.

Özcan, Dicle, "Güvencesiz Çalışma Koşullarında Şırnak Kömür Ocakları Çalışanları", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 48, s. 169-197, İstanbul, 2016.

Özcan, Süleyman Emre, "Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 48, s. 294-313, İstanbul, Nisan 2016.

Özdemir, Süleyman, "Refah Devletinin Gelişme ve Bunalım Dönemlerimde İşgücü Piyasaları", *İktisat Fakültesi Mecmuası,* Cilt: 55, Sayı: 1, s. 695-733, İstanbul, 2005.

Özdemir, Süleyman, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti,* Genişletilmiş 2.Baskı, İTO Yayın, İstanbul, 2007.

Özerkmen, Necmettin, "Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt: 44, Sayı: 1, s. 135-148, Ankara, 2004.

Özgökçeler, Serhat, "Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Özhasar, Bayram, "Yoksul Hanelerde Sosyal Dışlanmanın Boyutları: Aydın İli Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Özşuca, Şerife Türcan, "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti", *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 2, s. 1-12, Ankara, 2003.

Öztürk, Nurettin, "Küreselleşme Sürecinin İstihdam ve Ücretler Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 30. Kuruluş Yılı Özel Sayısı, s. 69-84, Eskişehir, 2000.

Öztürk, Mustafa ve Çetin, Başak Işıl "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", *Yaşar Üniversitesi Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 11, s. 2661-2698, İzmir, 2009.

Peace, Robin, "Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?", *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue: 16, p. 1-34, Wellington, July 2001.

Robert, Jean ve Rahnema, Macit, *Yoksulların Gücü,* Çeviren: Şule Ünsaldı, Özgür Üniversite Yayınevi, Ankara, 2011.

Sanal, M. Engin, *Gelişmiş Ekonomilerde Dönüşen Kapitalizmin Endüstri İlişkilerine Etkileri,* 2. Baskı, Paradigma Akademi, Çanakkale, 2015.

Sapancalı, Faruk, "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 2, s. 115-140, İzmir, 2001.

Sapancalı, Faruk, "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 6, s. 51-106, İstanbul, 2005.

Saunders Peter, "Can Social Exclusion Provide New Framework For Measuring Poverty?", *Social Policy Research Centre [SPRC] Discussion Paper,* No. 127, The SPRC University of New South Wales Publishing, p. 1-19, Sydney, 2003.

Semerci, Pınar Uyan, "Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Derleyenler: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Sen, Amartya K., "Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny", *Asian Development Bank Social Development Papers,* Issue: 1, Published by Asian Development Bank, p. 1-54, Manila, 2000.

Sen, Amartya K., *Özgürlükle Kalkınma,* Çeviren: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

Seyyar, Ali, *Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük,* 2. Basım, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2008.

Silver, Hilary, "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms", *International Labour Review,* Vol. 133, No. 5-6, p. 531-578, 1994.

Sipahi, Esra Banu, "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt: 6, Sayı: 11, s. 172-198, Konya, 2006.

Sunal, Onur, "Sosyal Dışlanmaya Kavramsal Yaklaşım", *Sosyal Politika Fişek Enstitüsü,* 2006, https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar/, Erişim Tarihi: 20.11.2017.

Şahin, Tijen, "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009.

Şahin, Tijen, "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", *Yardım ve Dayanışma Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, s. 71-80, Ankara, Temmuz-Aralık 2010.

Şakar, Müjdat, *Sosyal Sigortalar Uygulaması,* Yenilenmiş ve Genişletilmiş 11. Baskı, BETA Basım Yayım, İstanbul, 2014.

Şener, Ülkü, "Kadın Yoksulluğu", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 4, s. 51-67, Ankara, 2012.

Şenkal, Abdülkadir, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika,* Genişletilmiş 4. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2017.

Şenol, Esin, "İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri", Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk,* 8. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Şentürk, Murat, "Dışarıda ve Dışında Olmak: Yoksul Gençlerin Mekanla İlişkileri", *Sosyoloji Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 31, s. 169-203, İstanbul, 2015.

Tartanoğlu, Şafak, "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası", *Sosyoloji Konferansları Dergisi,* Sayı: 42, s. 1-13, İstanbul, 2010.

Taşçı, Faruk, "Türkiye'nin Kamusal Sosyal Yardım Anlayışı (1980-2007) Üzerine Bir Analiz", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* Sayı: 55, s. 127-149, İstanbul, 2008.

Taşçı, Faruk, "Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 24, s. 175-202, İstanbul, 2010.

Taylan, H. Hasan ve Barış, İsmail, *Romanlar ve Sosyal Dışlanma,* 1. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2015.

Tokol, Aysen, "Sosyal Dışlanma", *Sosyal Politika,* Derleyenler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Güncellenmiş 8. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2017.

Topateş, Hakan, "Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma", *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Cilt: 4, Sayı: 23, s. 115-130, İstanbul, 2009.

Tunca, Rahime Gonca, "Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri (Çanakkale Fevzi Paşa Mahallesi Örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

TÜİK, "Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı", *Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2008.

TÜİK, ADNKS, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr, Erişim Tarihi: 24.02.2019.

Türk-İş, http://turkis.org.tr/dosya/0B7Qd57aTry7.pdf, Erişim Tarihi: 05.04. 2019.

Türkdoğan, Orhan, *Yoksulluk Kültürü,* Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 336, Erzurum, 1974.

TÜSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Bir Karşılaştırma*, Yayın: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, 2000.

Uğur, Zeynep, "Türkiye'de Kadın Yoksulluğu ve Yoksunluğu", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 168-198, İstanbul, Aralık 2017.

UNDP Türkiye, "2016 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu", *2016 İnsani Gelişme Raporu Herkes İçin İnsani Gelişme: Türkiye,* s. 1-7, https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/T%C3%BCrkiye%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20HDR%202016.pdf, Erişim Tarihi: 22.8.2018.

UNDP,https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_gii-TR_ece%20FU.pdf, Erişim Tarihi: 25.8.2018.

Uzun, Ayşe Meral, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 155-173, Sivas, 2003.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Genişletilmiş 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Yıldırımalp, Sinem ve Yenihan, Bora, "Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasasında Gençler", *Mevzuat Dergisi,* Sayı: 184, s. 1-13, İstanbul, Nisan 2013.

Yılmaz, Bediz, "Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa", *Toplum ve Bilim Dergisi,* Sayı: 113, s. 127-145, Ankara, 2008.

Yüceol, Hüseyin Mualla, "Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, s. 493-512, Adana, 2005.

Yücesan Özdemir, Gamze, "AB Sosyal Politikasının Kavramlarını Yeniden Düşünmek: Güvenceli Esneklik, Sosyal Diyalog ve Sosyal Dışlanma Üzerine Notlar", *MEMLEKET Siyaset Yönetim Dergisi,* Cilt: 3, Sayı: 7, s. 61-85, Ankara, 2008.

Yüksel Arabacı, Rabihan, "Temel Sosyal Politika Sorunları Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", *Sosyal Politika,* Derleyenler: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Güncellenmiş 8. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2017.

Zencirkıran, Memet, "Küreselleşme, Küresel Sosyal Sorunlar ve Çözüm Arayışları", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,* Derleyen: Memet Zencirkıran, 4.Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013.

Zeybekoğlu Dündar, Özge, "Türkiye'de Kentsel Yoksulluk Sorunu Açısından Sosyal Belediyeciliğin Önemi", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, s. 117-126, Antalya, 2011.

Walker Alan ve Walker Carol, "Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in The 1980s and 1990s", *Child Poverty Action Group,* London, 1997.

WorldBank,"PovertyForecast",http://www.worldbank.org/en/publication/global-monitoring-report/poverty-forecasts-2015, Erişim Tarihi: 1.8.2018.

EKLER

EK - 1: Görüşme Soruları

1. Kendinizi tanıtır mısınız? (İsim, yaş, medeni durum, eğitim durumu)

2. Haneniz kaç kişiden oluşuyor? Çocuklarınız ve varsa diğerleri hakkında bilgi veriniz.

3. Nerelisiniz? İstanbul değilse göç ettiğiniz yerler ve göçün sebeplerinden bahseder misiniz?

4. Yaşadığınız yerde hemşehri, akraba ilişkileri yaygın mı?

5. Siz dâhil hane halkında kimler istihdam ediliyor? Genel olarak çalışma koşullarından bahseder misiniz?

6. Sosyal güvence durumunuz nedir? Sosyal güvenceden yoksun çalışıyorsanız sebebini açıklayınız.

7. Oturduğunuz evin mülkiyeti kime ait? Konutun türü ve memnuniyet durumunuz hakkında bilgi verir misiniz?

8. Özellikle ısınmak amacıyla hangi kaynakları kullanıyorsunuz?

9. İkamet ettiğiniz çevreden memnuniyet durumunuz nedir?

10. Aldığınız yardımların türünü ve kaynağını söyler misiniz? (SYDV, belediye, aile, akrabalar ve diğer tanıdıklar). Yardımlarınız düzenli mi, düzensiz mi?

11. Yardım almasaydınız ne gibi sorunlarla karşılaşırdınız? Yardımlar hane bütçenize ne ölçüde katkı sağlıyor?

12. Aldığınız yardımlardan dolayı çevrenizden nasıl tepkiler ile karşılaşıyorsunuz?

13. Aldığınız yardımlar haricinde aylık ortalama gelir ve aylık ortalama gideriniz hakkında bilgi verir misiniz? Sizce bir ailenin aylık ortalama geliri ne kadar olmalıdır?

14. Son bir yıl içerisinde ödeyemediğiniz faturalarınız olduysa bahseder misiniz?

15. Temel ihtiyaçlarınızı karşılayabilmek için borçlandığınız oluyor mu? Böyle bir durumda ilk kimden maddi yardım talep edersiniz? Aldığınız borçları zamanında ödeyebiliyor musunuz?

16. Gıdaya nasıl ve nereden erişim sağlıyorsunuz? İhtiyacınız olduğu halde alamadığınız besin maddeleri varsa bilgi veriniz.

17. Kış mevsimi gelmeden evinizde gıda hazırlıkları yapıyorsanız bahseder misiniz? Neden?

18. Giyim ihtiyaçlarını nasıl ve nereden karşılıyorsunuz?

19. Çocuklarınız için eğitim hizmetlerine ulaşabildiğinizi düşünüyor musunuz?

20. Eğer sağlık hizmetlerine erişimde problem yaşıyorsanız sebebi nedir?

21. Son bir yıl içerisinde ailenizde, parasal nedenlerden dolayı tedavi erteleme gibi durumlar yaşadınız mı?

22. Ailenizde herhangi bir sebepten bakıma muhtaç olan var mı? Açıklayınız.

23. Yerel ve genel seçimlerde oy kullanmak hakkında düşünceniz nedir? Oy kullanıyor musunuz?

24. Herhangi bir siyasi parti, sivil toplum örgütüne üyeliğiniz var mı? Faaliyetlerinde aktif olarak yer alıyor musunuz?

25. Aldığınız yardımlar sonucunda bir siyasi parti veya adaya yakınlığınız değişiyor mu? Nasıl?

26. Haksızlıklara ve yaşadığınız olumsuzluklara karşı verdiğiniz tepkilerden bahseder misiniz?

27. Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Eğlenme, dinlenme ve kültürel faaliyetlere ne sıklıkla katılırsınız? Katılmıyorsanız neden?

28. Sosyal dışlanma yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bahseder misiniz? (Kendinizi toplumdan dışlanmış hissediyor musunuz? Hissediyorsanız sebebi veya sebepleri nelerdir?)

(Yoksulluk, işsizlik, eğitim seviyesi, giyim-kuşam, şive, etnik köken, cinsiyet, dini inanç/mezhep, cinsel tercih, yaşanılan yer, medeni durum, yapılan iş)

29. Nasıl bir insanın çevrenizde olmasını istemezsiniz?

30. Ben yoksulum çünkü … . Devamını getirmeniz gerekse nasıl ifade edersiniz?

31. Sizce yoksulluğun sebebi veya sebepleri nelerdir?

32. Sizce yoksulluk nesilden nesile taşınan bir olgu mudur? Gelecekte kendi durumunuzla kıyasladığınızda çocuklarınızın sosyo-ekonomik durumundan umutlu musunuz?

33. Sizce mutlu olmak ne anlama geliyor? Mutlu musunuz?

34. Yarından beklentileriniz nelerdir?

35. Devletimize yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önüne geçebilmesi için ne gibi önerilerde bulunursunuz?

EK - 2: Görüşmeci Tablosu

	İSİM	YAŞ	MEDENİ DURUM	EĞİTİM	HANE BÜYÜKLÜĞÜ
1	Ahmet	37	Evli	Lise	6
2	Füsun	42	Bekar	Okuryazar değil	4
3	Nadide	41	Evli	İlkokul	5
4	Seval	40	Evli	İlkokul	4
5	Ayşe	38	Bekar	Lise	2
6	Hümeyra	32	Evli	İlkokul	6
7	Fatih	48	Evli	İlkokul	10
8	Elif	43	Bekar	Lise	4
9	İbrahim	33	Bekar	Okuryazar değil	1
10	Yusuf	37	Evli	Yüksekokul	6
11	Sevinç	20	Bekar	Üniversite	4
12	Güler	34	Evli	İlkokul	6
13	Hayriye	34	Bekar	İlkokul	4
14	Sevcan	31	Evli	Ortaokul	5
15	Nergis	33	Evli	Ortaokul	6
16	Çiğdem	21	Evli	Lise	3
17	Çağla	21	Evli	Lise	3
18	Fatma	48	Bekar	İlkokul	2
19	Aynur	35	Evli	Okuryazar	6
20	Ayfer	38	Bekar	İlkokul	4
21	Hatice	75	Bekar	İlkokul	1
22	Emine	33	Evli	Lise	5
23	Erdem	34	Evli	İlkokul	5
24	Hasret	33	Evli	Okuryazar değil	5
25	Nesrin	46	Evli	İlkokul	4
26	Sevim	36	Evli	Lise	4
27	Havva	38	Evli	Okuryazar	7
28	Zeynep	55	Evli	İlkokul	1
29	Hanife	48	Evli	Ortaokul	4
30	Türkan	38	Evli	İlkokul	5
31	Neslihan	38	Bekar	Okuryazar değil	2
32	Gamze	26	Evli	Lise	4
33	Cemile	36	Evli	Okuryazar değil	8
34	Nazmie	38	Evli	Okuryazar	3
35	Nihal	39	Evli	İlkokul	7
36	Fahriye	60	Evli	İlkokul	5
37	Makbule	38	Evli	Okuryazar değil	7
38	Habibe	51	Evli	Okuryazar değil	5
39	Burcu	29	Evli	Lise	5
40	Özlem	25	Bekar	Üniversite	9